

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 7 (472), July, 1987, Vol. XL

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1987 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-й обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (472)

ЛИПЕНЬ, 1987

Річник XL

Зміст VII-ої книжки

В Першу Річницю смерти

Голови УДП, ОУН і АВН, сл. п. Я. Стецька

Ярослав Стецько: ЗА ТВОРЦІВ НОВОЇ ДІЙСНОСТІ	771
Д-р Святомир М. Фостун: У СЛУЖІННІ УКРАЇНІ Й УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІЇ	779
Ілля Дмитрів: ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ З ПРИВОДУ СМЕРТИ (Закінчення)	784

Проблеми національного визволення

Роман Ратманний: НАШЕ МІСЦЕ В БОЮ ЗА ДУШУ СВОГО НАРОДУ	789
Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ (Продовження, 7)	800
В. Кульчицький Гут: ДОКТРИНА РЕГАНА (Закінчення, 2)	812
— ЗБІРНИК «ЖИТТЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ»	820
А. Бедрій: ІДЕЇ ВЕЛИКОГО ПРОВІДНИКА Й КОМАНДИРА	821

В Тисячоліття Хрещення України

— МЕМОРАНДУМ ГЛАВИ УКЦ З НАГОДИ СВЯТКУВАНЬ 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	828
Євген Крамар: ДОСВІТКИ ЕПОХАЛЬНОЇ ПОДІЇ (Продовження, 4)	832
— «НА ТИСЯЧОЛІТТЯ ПОТРІБНО СПІЛЬНОЇ МОЛИТВИ» (Інтерв'ю Блаженнішого Мирослава-Івана)	844

Наука, дослід

Іван Вергун: НА МАРГІНЕСІ СВЯТКУВАНЬ 1000-ЛІТТЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ РУСИ-УКРАЇНИ	850
Д-р В. Трембіцький: МІЖНАРОДНИЙ СТАТУС ДЕРЖАВ СХОДУ [1917-1923], (Закінчення, 5)	857
Орест Питляр: МОЛОДІСТЬ ЯКОВА ГНІЗДОВСЬКОГО (Спомин)	867

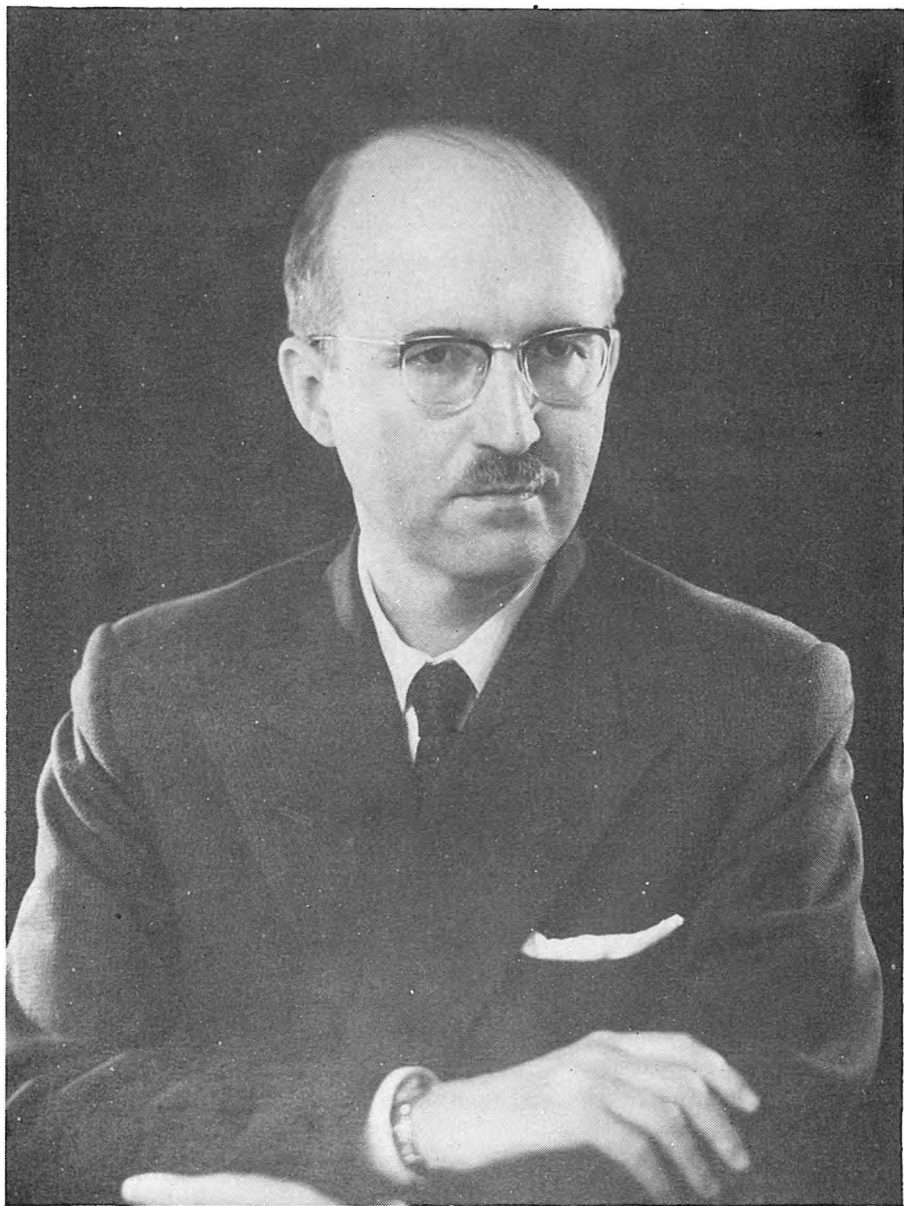
Оповідання, новелі, спогади

І. Іршавець: ЗОШИТ КАТОРЖНИКА (Продовження, 4)	870
Валентин Боковський: ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ (Закінчення, 3)	883

Огляди, рецензії

А. Бедрій: ВЕЛИКІ БРАКИ АНГЛОМОВНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНИ	889
--	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Сл. пам. Ярослав Стецько
** 19 січня, 1912 — † 5 липня, 1986*

*В присвяті сл. п. Ярославів Стецькові
Голові УДП і Проводу ОУН, Президентів АБН*

Ярослав СТЕЦЬКО

ЗА ТВОРЦІВ НОВОЇ ДІЙСНОСТІ

(Передрук з журналу «Студентський Шлях» ч. 5/6, 1934)

1. Регенеруючі товчки. Зариси душі індивідуальності.
2. Інтермеццо: Естетика Землі — один із елементів виховного тла росту індивідуальності й суспільства загалом — і складовий елемент поняття Української Нації. Критерій естетичних вартостей.
3. Героїзм. «Жертовність» чи повинність?

Коли прагнеш для контрасту тиші й далеких візій, щоби дух творчості, відпочивши, віродився, йди на *Могили*, що в них *Моці Святих* спочивають, на *Могили Героїв* — і вночі. Там не страх тебе огорне — ні! — і не тривога, а якесь дивне почуття маєстатичности, величі й творчої радості, що до глибин душу проймає. Почуття радості не зважаючи на трагізм й саме з причини *перемоги над трагізмом життя*, його владарного схоплення, що зміцнює диспозицію творчості. Ти мусиш бути душею біля них, бо потребуєш, коли ти в постійному напруженні мізку й нервів, хоч на хвилину знайтися біля тих, що найближчі душі твоїй, які дадуть тобі не раз потрібний спокій, який віроджує будуючу й перероджуючу світи творчість. Вони ближчі тобі за батька й матір, бо *ти й вони — це одне. Бо ви й майбутнє — це одне.* Бо музика ваших душ — це симфонія *прийдешнього. І це відблиск героїчного минулого.* Це — без дисонансів великий гімн побіди світла над темрявою.

Душі індивідуальностей погіблх, живучих і тих, що житимуть, не мають нічого з простоти. Вони *складні й багаті* в найрізноманітніші, найглибиші й найрізноманітніші переживання. Вони мають у собі *маєстатично-динамічну тишу* безкрайого океану, *кипіння і буревій* найбільше первісних осередків землі, її нетрів і джунглів, *трістанську рвучкість і тугість*, та *парсіфальську музику* засвітніх просторів. Індивідуальності знаходять у творчості свою *душу*, регенерують і оживляють її. Індивідуальність не потребує ніяких зовнішніх товчків. Віродитися може тільки зі себе самої і в собі *самій знайти сили до життя!*

Коли не знаходить їх, приходять її *кінець*. Чи ж важно, в якій

формі?! Коли гине її творчість, вона перестає бути собою. Її творчі думки й діла — це частинки її душі, це не механічні відбитки! Змістом її душі — є ідея, яку проводить у життя. Коли б ідея померла, померла б з нею індивідуальність. Бо метове самовизначення і ціль її існування пропали б. Ніколи навпаки. Коли за ідею (говоримо про національну ідею) індивідуальність гине, ідея, звичайно, перемагає і стає наявною дійсністю, з реально-психологічної і моральної дійсності індивідуальності вона стає наявною — об'єктивною — реальністю, цебто перемагає. Тоді індивідуальність тріюмфує.

Немає більшого й глибшого душевного болю, ніж біль душі творця в наслідок невдачі. Біль душі, що переходить у фізичний, що сягає меж божевілля. Але. . . Етичні варстоті, підметна віра й сила духа, наказують почати наново й зробити це саме краще. Скарга на особисті невдачі має багато дечого з комічності, хоч, може, й знаходить співчуття. Шукати співчуття для свого горя в других — це не прикметна риса великих індивідуальностей.

Вмираючи, вони залишають наступникам золотий мит і легенду героїчних досмертних зусиль за ідею. І на цьому ростуть нові борці, що криваво-блискучу нитку традиції продовжують. Ті, з-за гробу стоять на сторожі й бережуть непорочність і святість Ідеї.

І з Могил їх голос:

«Хай бій ваш — буде перемогою,
А перемога помстою!»

Він дає свідоцтво існуванню невмирущої волі української національної спільноти жити й володіти. Тим сильніше цей поклик лунає із розритих Могил, що завжди на весні й в Свято Героїв вони квітням оповиті й оживлені гомоном бадьорих пісень непроглядних мас, а то й скроплювані кров'ю паломників, що йдуть на свою Святу Землю, Святі місця, щоби сил набрати й поклін Тінням Національних Героїв віддати і протиставитися блюзнірству вандалів.

Із Могил ви чуєте голос: «Іду на вас»... шляхетного Лицаря, князя Святослава, стогін землі під ударами Ігорових комонників, брязкіт шаблук Богданового Лицарства, пронизливі звуки гострення свячених ножів Гайдамаків, радісні пісні героїчного новітнього вояцтва, що йде в рукопашний бій і т.д. Ви бачите тіні поляглих над Калкою і Каялою, під мурами Царгороду і Синопу, Завихостом. над Жовтими Водами й під Берестечком, під Конотопом і Полтавою, під Крутами й Базарем, що героїсько в минулому, сучасному чи майбутньому боролися, борються і будуть боротися за ідею Української Держави. З-за їх могил визирає Сонце, а з українського чорнозему підноситься грізна рука переможця.

2.

— «Ні! Повернуся, хай зловлять! Хай уб'ють, але візьму ще грудку її — цієї святої землі нашої, — щоби, вмираючи на чужині, в останнє глянути на неї...» «Її — цю землю — таку чудову, таку божесько гарну віддати й залишити ворогам, *нашу землю?! ...* О, ні! Ніколи! Щоби святотатська рука дотикалась до неї й держала, — це нестерпне, це жахливе! Хай радше згину, хай вона забере мене! Святотатських чинів ворога на ній не знесу!»

Цю стихійну — органічну — тугу й любов до власної землі відчув в усій гостроті хіба той, що був розлучений із нею, що за градами — або на чужині.

Туга й любов до *естетики рідної землі*, її золотой опроміненої сонцем зелені, туга за безмежною рівниною буйних піль і степів, де око не знаходить місця спочинку, а лине у безкраї далини, у безвісті, туди, де зустрічаються Творець і природа, за местатичною величчю гір і бурхливими хвилями козацького моря, дає таке сильне почуття *власної сили й величі*, що людина ставала б до бою з усіма й найважчими перешкодами — це щось добре знане, але й незбагнуте. Чи туга й любов до тих естетичних цінностей і всіх невичерпних *багатств* тієї землі, не ради користо-любности й утилітаризму, а ради тієї *свідомості*, що вона у цілій своїй божеській красі вічно, від віків і по віки — наша, чи це прив'язання до неї, до всіх її вартостей — *не є одним із елементів, що складаються на поняття Української Нації?! Коли на тлі цієї краси і серед неї, на тлі цих природних умовин діяли наші діди, батьки й діють та діятимуть діти, коли встеляється вона кривавою багрянницею, коли могили й кургани святими трупами воїнів начинені, коли на ній росли й виростали Національні Герої, клали голови холодноярські повстанці, коли узбіччя Маківки вкрашали білі тіла Стрілецтва, коли існує ота свідомість, що вона наша, — то топтання її чужинецьким чоботом є святотатство і вимагає кари й кличе до помсти, як належить за святотатство...*

Не розглядаю, як видно з останнього, моменту краси й багатств з погляду географічної, навіть і геологічної будови української землі (саме землі! — не так території в простірному розумінні), туги й любови до неї, *відірванні від усіх інших основних елементів, що разом узяті творять поняття Української Нації*. Тому й не може бути в нікого такої думки, мовляв, коли б не були діткнені чужинцями економічні й інші багатства її естетика її — то все було б в порядку. Таке розуміння було б в основі хибне, бо ми можемо тільки в *цілості* розглядати проблему складових елементів української нації, яка є *неподільною органічною цілістю*, при внутрішньо-притаманній (імманентній) кожній нації *волі рости й володіти*. Я тут хочу звернути увагу на ще один — поза тради-

цією — складовий елемент. Для ясности вжю порівняння з людиною-одиницею. Ніхто розумний не скаже, при аналізі фізичної і психічної конституції людини, що заспокоєння естетичних вимог одиниці є повним заспокоєнням її гону жити взагалі. Людина — це цілість, тим більше нація — найвищо-ступнева цілісна органічна поява — вимагає виповнення *усіх* своїх вимог під засадничим знаменником волі володіти й виявлятися як цілість.

Ця любов і туга до землі — це один з мотивів тієї суворої й залізної відваги і твердості, непохитності її жителя, що на прохання викликає самого Бога (а все таки «я мав рихт, Боже!»^{*}), того Бога, в якого вірить і якого любить своєю суворою любов'ю. . . Вона є й одною із причин, чому так *сильно відпорна душа українця на асиміляційні впливи на чужині, чому не акліматизується так швидко, як інші національності*. Українець своєї землі забути не може. Він любить і тужить за нею.

Хочу ще звернути зокрема увагу на естетику землі у відношенні до етики людини. Не говоритиму тут докладніше про естетику літературної й загалом мистецької творчості людини, і критерії оцінки цього рода творчості, а зверну увагу в першу чергу на естетику вартостей не створених людським хистом, *на естетику живої природи*.

Це факт, що *естетичні вартості* є одним із чинників, що *скріпляють і зроджують етичні вартості*. Естетичні переживання впливають на зміцнення і ріст етичних елементів, тому естетичні вартості як такі мають у собі етичні первні.

Естетичні вартості — це не тільки вартості форми, *це вартості й суті*. Естетика — це не тільки форма для думки й ідеї. Справжня естетика вже вміщає в собі етичні вартості, тим більше, коли ідея, висловлена в естетичному творі є етично добра. «Естетична творчість» в якій перемагає етично зла ідея не є естетичною творчістю. *Бо естетично добре може бути тільки те, що є й етично добре*. Естетична вартість — це, звичайно, не етична вартість, але те, що викликають естетичні вартості — є й цінністю етичного порядку. *Це не означає, що естетичне почуття є те саме, що етичне, а означає, що естетичне почуття є підложжя також і етичних переживань*. Буває, що естетичні елементи приглушують етично злу тенденцію своїм динамізмом та іншими вальорами й на перший плян висуваються в індивідуальній площині сприймачів, тобто перемагають етично злу ідею. Отже естетичні враження можуть витворити етично добре підґрунтя. Етично добре підґрунтя, створене справжньою естетикою, перемагає етично злу думку. Коли б, однак, все ж таки перемогла — при сприйманні етично зла ідея, — то тоді вона перерішує вартість естетичної творчості,

* Так у творах Стефаника.

і то очевидно негативно. Отож, оскільки є перемога етичних цінностей в аперцепції (у сприйманні), остільки в теоретичній площині можна говорити про естетичність твору етично злої ідеї, бо можна говорити й про перемогу етично-доброго елементу над етично-злим.

Маєстатична краса природи, безкраїх буйних піл і степів, бурхливих хвиль моря, величних обрисів гір — ушляхтонює душу. Естетика вчить чесноти. Чи не зроджує вона найрізноманітніші позитивні почування, почуття величі, непоборности й гордості?! Чи не порушує ниток ідеалістичного відношення до світу?! Естетика природи — це позитивна вартість, бо створена Доброю рукою. В ній бачиш і відчуваєш ідею й душу світу, душу всесенної; що співає від віків і по віки гимн Боротьбі, Величі й Перемозі, гимн Гідности, гимн Непоборности.

3.

Це є один із елементів цього виховного тла, на якому росли й ростуть Герої і на якому загалом виховується в однаковій мірі ціла суспільність. Відношення цього тла до ідеалізму й героїзму борців кидається у вічі. Виховне тло росту Героїв не є інше від тла ставання всього громадянства. Лише у них є вміння належно вглиблюватись й добачати етичні вартості. Є в них сильна *напруга волі*, глибоке сприймання і органічне засвоєння й витворення (з власного почину) в собі етичних максим, *фанатичне захоплення ідеєю*, *різке проводжування її в життя в обличчі й проти всіх небезпек і перешкод*, а для перемоги її з нараженням власного життя і з відданням його. Героїзм — це вислід ідеалізму. Це не тільки потенціальна диспозиція, а реально-діюча в житті, це прояв ідеалізму в чині, реальний прояв ідейности й етичности, в обличчі найгрізнішої небезпеки для індивідуального життя. Виповнити силою своєї волі прірву між *реально-можливим і бажаним*, між метою і засобами, коли *приходиться ризкувати життям* — це змаг Героя.

Герой ризкує життям і віддає його не тому, що воно йому байдуже, що його не цінить і не цінить своєї індивідуальности. Навпаки. Він найбільший *радісний творець і любить життя*, який за життя і для життя нації, з усією свідомістю і радістю приймає смерть, бо *над усе цінить ті ідейні вартості життя, для яких він живе*. Коли цим вартостям грозить *послаблення чи занепад*, він, щоби зберегти їх, *віддає життя*, ризкує ним, бо тільки тоді для нього життя має вартість, коли *ці вартості тріюмфують*. Для збереження й перемоги їх він існує і діє. Мати як найінтенсивніше *хотіння жити*, прийняти добровільно органічно за свої ідейні вартості й вимоги національного росту, утотожнити ціль

свого життя із змаганням, зберегти, скріпити й поширити *дужчання національних сил і задля росту їх ризикувати чи віддати особисте життя* та гідно й мужньо видержати до кінця — це означає — *іти дорогою національного героя*.

Людина, що заломлюється, тратить віру, — виказує, що її *етичні вартості були за слабі*. Виконати геройський чин і, ставши перед обличчям смерті, *непохитно до останнього віддиху* держатися і своєю гордою поставою давати свідоцтво *правді своїй*, невмірущій своїй ідеї, не ломитися й після чину, а відважно скласти своє «вірую» боротьби й творчості — це *вимоги героїчної постави*.

Національний борець прагне не смерті людини, а *перемоги національної ідеї*. Він усуває не людину, а персоніфікацію чужого панування над його нацією. Не тужить він за «щастям ножа й крові», а за *щастям перемоги ідеї*. Коли шлях перемоги веде крізь кров і трупи й свячені ножі, так кров, трупи й мечі — це за-соби для здійснення мети. І радість із того, що вживаємо їх — це радість того, що *єдино ними можна досягнути перемогу, здійснення ідеї*. І усунення насильно людини чи перешкоди є спричинене лише тим, що вона стоїть на шляху до здійснення ідеалу. І не йде тут головню про те, чи на її місце стане нова, але тут іде про усунення перешкоди, про виховний й інструктивний момент для власної суспільності, як і про *стратегічний*.

Герой, віддаючи життя за інших, не робить із себе «бідної жертви». «Жертва» — це хіба той, що напр., будучи політичним опортуністом, сидить в тюрмі за націоналізм. Це дійсно «бідна жертва» сліпого припадку, життєвих непорозумінь. Герой в діянні для загалу знаходить своє *індивідуальне щастя*, бо його індивідуальне щастя — *це щастя загалу*.

Нація — це одна духовна спільнота. Перемогти в собі *відосередні сили* й нахили супротивні основній рисі позитивних вимог і піти по напрямних праці для загально-національного добра — це не означає *зробити із себе «жертву»*. Це означає — піти шляхом призначення і *волевого самовизначення людини-героя*, виявити свою непересічну індивідуальність.

Створити в собі — перемагаючи й перемігши інтенсивно діючі відосередні сили, — *позитивні вартості* такої напруги, що підносили б індивідуальності на височини недосяжних для загалу вершин, — це не самозаперечення, не заперечення себе, а *самовиявлення, себто виявлення усіх позитивних, прометеївських динамічних ідейних сил для національного росту!* Це не самозаперечення, але перемога над деструктивними елементами у людини! В цьому заслуга індивідуальності і це ми зовемо *геройзмом, повинністю, а не трагедією «жертвенності»*.

Говоримо про *повинність*, а не про «жертвність». Про обов'язок, а згодом про право. Говорити про «жертвність» — означає

говорити про санкціонування негативних, егоїстичних сил у людині й про «зречення» чого в «користь загального добра». Треба доосновно змінити цю психіку й мораль егоїста. Треба докорінно перемінити вартості й переставити поняття. Ствердження і санкціонування слабостей — хоч це може виглядає парадоксально — зветься «жертвністю» в людей нинішньої доби. Треба зрозуміти, що хто поставив би знак запитання над своїм українським патріотизмом, поставив би знак запитання над своїм існуванням взагалі як людини. Дати, напр., пожертву на загальні цілі, чи працювати в громадській інституції і т.д. — це «велика жертва» для загубаючого світу егоїстів. Ідеалом нового, майбутнього світу — довести до того, щоби розміри сьогоднішньої «жертвенності», по нашому — повинності були бодай рівні розмірам сьогоднішніх егоїстичних вживань, в найширших колах громадянства. Сучасна т. зв. жертвність — гумористично мінімальна в порівнянні зі сучасним задоволенням егоїстичного порядку — *мусить бути поставлена на місці егоїстичних задоволень, як повинність*, а вони мають зійти принаймні до її нинішніх розмірів.

Як сьогодні від егоїстично-індивідуального принципу життя ця «жертвність» є «ухилом» (хай і позитивним навіть у розумінні егоїстів), так у майбутньому (від національно-суспільно-альтруїстичного життя) егоїстичні тенденції будуть ухилами (але негативними). Іде боротьба, змагання за новий повний тип, за повну національносуспільну людину (волі), за ідеал її у найширшому розмірі, серед найширших мас. Загально-громадською працею ніякої ласки нікому людина не робить, лиш сповняє свій обов'язок, свою повинність, через що щойно вона становить собою вартість. І ці обов'язки виконує вона добровільно й без натиску, з внутрішньої конечности, а не зі зовнішніх спонук. Як існує егоїстичне в змислі гедоністично-утилітаристичного й матеріялістичного вдоволення по сповненні егоїстичних забаганок, так *мусить заіснувати вдоволення індивідуально-ідеалістичне* після сповнення індивідуальних бажань у відношенні до спільноти, тобто з причини сповнення вимог спільноти завдяки зусиллям індивідуальности. Це є надання нового змісту й змислу життя індивідові — людині. Це, звичайно, ніяка негація індивіда! Свое індивідуальне щастя і вдоволення знаходить він у діянні для спільноти й сповненні її цілей. Коли ж ви окреслювали б всяке намагання знайти своє особисте щастя — поверховно егоїзмом, то я — в нашому випадку — назвав би це парадоксально-альтруїстичним егоїзмом. Але тут мусите теж пам'ятати про існування внутрішньої боротьби в людині й перемоги завдяки *тільки її* підметним зусиллям, зусиллям її свободної волі з більшим нахилом у бік зла — над відосередніми — руїнними — силами й включити в оцінку цей момент.

Безумовно, повний тип національно-суспільної людини волі, без егоїстичних ухилів (себто без вчинків мотивованих і цілево визначених егоїстичними моментами) творитимуть дуже *немногі*, що будуть без противорічностей втіленням цього виміряного образу. Тому вони є і будуть завжди *провідним елементом*, бачитимуть лиш національну ідею і перемога її чи поразка — *буде питанням їх життя в цілому без егоїстичних ухилів, їх радості і смутку. Це володарі людських душ і взори чеснот. Це поклонники, але й володарі ідеї. Звичайно, ми звемо їх героями* *.

*

Свято Героїв — це свято не тільки минулих, погиблих Борців, не тільки тих, що нині падуть — але й тих, що *завтра й по всі часи гинуть* за ідею *Української Державности*, її здобуття, оборони, поширення і ріст. Це Свято й в честь тих Героїв-Борців, що без озву й скарги йшли від віків і йдуть не впавши в бою, до Світла і Сили, *і тих, що по казаматах і на засланнях, по Соловках*, і в славу тих, що борються сьогодні і тих, що прийдуть і будуть змагатися у майбутньому. Це — Свято Героїв погиблих, живучих і тих, що житимуть, *Свято — на всі часи*.

Ми можемо їх зрозуміти й вірно зобразити їх душу, бо вони живуть і діють серед нас. З-поміж нас родяться і вмирають невгнуті. Тепер вони великі безіменні. Вони невидні, але видні Їх діла. І здається — не один, читаючи оці рядки здригнеться. А може й це про мене? Так, про тебе й до тебе, про кожного і до кожного з вас, *бо всі ви мусите стати героями. Є і грядуть часи; що вимагають і вимагатимуть людей залізної волі, недосяжних звичайним смертникам етичних вартостей, сильних нервів і холодної розваги. І тому геть із скаргами, геть з неможливостями!*

«Хай бій ваш *буде перемогою*,
а перемога вашою помстою» —
говорять Могили.

А душа твоя оживає. Вона віднаходить себе. Вона проектує чини. Голос із Могил — це голос твоєї душі. Дух Борців і згадка про Їх чини, героїзм, виховують народ.

** У зв'язку з деякими з'ясованими тут проблемами стоїть стаття (с. о.) в «С.Ш.» ч. 4-5, 1933 п. з. «Завваги (про орден)».

Д-р Святомир М. ФОСТУН

У СЛУЖІННІ УКРАЇНІ Й УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІЇ

«Я висунув у своїй діяльності тезу, що Україна повинна стати ідейним, моральним і культурним центром, довкола якого повинні зосереджуватися змагання інших поневолених народів, що Україна має бути їх ідейним і моральним провідником у їхніх визвольних змаганнях. . . Я визнаю, що українська держава існує, існує потенційно в серцях українського народу. Не існує поки-що реально, але існує морально, існує і правно в наших душах. Змислом мого цілого життя було, є і буде: Україна вільна, Україна соборна, Україна без холопа і без пана. Я вірю в перемогу, я вірю так сильно, що можна вмерти. З цього шляху мене не заверне ніщо, ані тортури, ані пекло тюрем, ані смерть. . .»¹

Такі слова сказав на великому Львівському процесі в 1936 році Ярослав Стецько, тодішній ідеологічний референт Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях і тодішній редактор «Бюлетеня КЕ ОУН» і «Юнака». Цю тезу-концепцію Ярослав Стецько плекав, розвивав і здійснював протягом свого трудолюбного життя, намагаючись зберегти Україні належне їй місце на міжнародньому форумі, зокрема на форумах світової антикомуністичної боротьби.

І в тому його велика заслуга для української національної справи, української визвольної боротьби, що він в умовах недовгої світової політичної кон'юнктури, головню в повоєнних роках очманілого захоплення Заходу східним червоним союзником, а пізніше в роках і періодах політики стримування, коєзистенції, детанту, розрядки і запобігливих намагань Заходу, заляканого маревом ядерного катаклізму, домогтися мирного співжиття з червоною імперією, що і продовжуються нині — *невтомно виступав на фронті антикомуністичної боротьби, ініціюючи та співорганізовуючи до тієї боротьби різні політичні сили.*

Ще в 50-их роках сл. пам. Ярослав Стецько писав, що на Заході існує якийсь незрозумілий страх перед національною ідеєю. Ще тоді, коли розгортається національно-визвольна боротьба поневолених колоніальних і залежних націй, а ця боротьба набрала в тому часі майже універсального значення, бо *відживає епоха імперій і приходить доба національних держав*, Захід панічно боїться поставити питання незалежності поневолених Москвою на-

1. Ярослав Стецько, «Українська Визвольна Концепція», том I, стор. 45, 46. Видання ОУН, 1987.

родів, і немає ніякої визвольної концепції по питанні тих народів. «Коли ж Росія, — писав сл. пам. Ярослав Стецько, — змагає до розвалу британської чи французької імперії, то чому Лондон і Париж не змагають до розвалу російської імперії, і не проклянуть цього як мету своєї політики? . . . Якесь темна сила стримує Захід від ведення єдиноправильної політики, за поміччю якої можна уникнути тяж третьої світової війни, — політики, що відповідає християнським засадам, які єдино можуть творити основу побудови майбутнього світу. Гітлер боявся українського Сфінкса, Наполеон запізно нарікав, що не включив України в свої пляни, хоч українці пропонували йому свою поміч»². . . *Розвал червоної імперії, ідея національно-державного визволення, ідея свободи людини, ідея релігії, соціальна справедливість, пошана суверенітету націй, тотальна ліквідація комунізму — це рушійні ідеї, що їх наголошував сл. пам. Ярослав Стецько у своїх багатьох писаннях на політичні теми.*

Невтомно працюючи на широкому фронті антикомуністичної боротьби, сл. пам. Ярослав Стецько, як довголітній президент Антибільшевицького Бльоку Народів, постійно ініціював та співорганізував до тієї боротьби різні політичні сили на всіх континентах, дбаючи водночас, щоб Україна була належно заступлена в різних міжнародних чи світових антикомуністичних об'єднаннях, як АБН, ЕРС, ВАКЛ, АПАКЛ та інші. Коли ж на їхніх форумах, на їхніх конгресах, конференціях Україна не тільки що була заступлена, але й схвалювалися постанови і резолюції у користь підтримки визвольній боротьбі українського та інших поневолених Москвою народів, у тому ж була завжди велика заслуга сл. пам. Ярослава Стецька та його дружини мгр Слави, теперішнього президента Антибільшевицького Бльоку Народів.

Ось у резолюціях XIII Конференції ВАКЛ читаємо: «XIII Конференція ВАКЛ, що відбулась 1980 року, схвалює підтримати політично, ідейно і морально національно-визвольну боротьбу України за її національну суверенність і незалежність, щоб шляхом національно-визвольних революцій довести до розвалу зсередини російської імперії й більшевицької системи, уникаючи тим чином термоядерного світового голокосту».

XV Конференція ВАКЛ, що відбулась 6-9 грудня 1982 року в Токіо з участю 302 делегатів схвалила резолюції, що гостро осуджували російський імперіялізм і комунізм та закликали вільний світ підтримати визвольну боротьбу поневолених народів. Ця важлива конференція висловила теж вимогу советському режимові звільнити Юрія Шухевича та всіх політичних в'язнів у СРСР. Вона схвалила окрему резолюцію на прославу ОУН-УПА в 40 річчя з часу постановня Української Повстанської Армії. Це був не-

2. Ярослав Стецько, «Вузлова проблема світової політики». «Українець-Час» чч. 19-20 (487-488) і 21 (489), Париж. 1956.

абиякий успіх на такому широкому політичному форумі, на якому завжди є великі різниці національних і державних суперечливих інтересів, а при цьому і поглядів на тактику, методи й стратегію боротьби зі світовим комунізмом.

Виступаючи в часі тієї конференції, сл. пам. Ярослав Стецько, як президент АБН і член Екзекутиви ВАКЛ, заявив, між іншим, що «всі ми прагнемо того, чого прагне все волелюбне і миролюбне людство — уникнути третю світову війну, уникнути термоядерну війну. Політика детанту і балансу сили не виявилася шляхом до досягнення цієї мети. Така концепція є реальна тоді, коли є спільність цілей партнерів. Захід не має ніяких загарбницьких цілей, а Москва має ціль — захоплення всього світу. Це дві протиставні політичні позиції. У Гельсінках заступлено мировий договір визнанням непорушності кордонів комуністичної системи й неподільності колоніальної російської тюрми народів. Одночасна вимога здійснення людських прав і самовизначення при визнанні непорушних кордонів тюрми народів є протиріччям у собі, бо без здійснення національної незалежності, демократичної системи — немає здійснених основ прав людини поневоленої нації, а без національної незалежності поневолених Москвою народів немає у світі справедливого тривалого миру».

У визвольній боротьбі українського народу наголошував сл. пам. Ярослав Стецько важливу роль *повороту до традицій*. Це може здаватися суперечливим поняттям у революційній боротьбі, але насправді поворот до традицій — це джерело духовної наснаги революційної боротьби, *бож традиції охоплюють не лише духовні вартості тисячолітнього наверхствування, але теж усе всестороннє життя нації*. І справедливий та дуже реальний клич «Київ проти Москви!» виразно наголошував історично-традиційну, віковічну українську духову істину, протилежну у своїй основі російській духовності у всіх аспектах — історіософічному, соціологічному, релігійно-духовному, культурному та етично-моральному.

Дуже правильно наголосив сл. пам. Ярослав Стецько падіння духовних вартостей сучасного людства в добі атому й електроніки, вказуючи, що розвиток цивілізації стомилевими кроками випереджував паралельний розвиток культурного життя людства. Забракло великих культурних досягнень і героїв, що їх підмінили спортові ідоли, що стали ідолами молоді. Процес розкладу заторкнув теж дразливо і релігії та Церкви. *Водночас, поза залізною заслоною почалось світання духовного відродження, відродження ідеї Бога, що дуже виразне сьогодні в червоній імперії, відродження ідеї нації*. Ці ідеї «екс Оріенте люкс» можливо балансуватимуть занепад духовних вартостей Заходу та матимуть неабияке значення в процесах формування майбутнього всіх народів, що тепер перебувають поневолені в московській червоній імперії.

Широкою і вельми багатогранною була зовнішньо-політична діяльність сл. пам. Ярослава Стецька протягом минулих десятиліть повоєнного часу. Це була вперта, завзята і копітка праця політичного каменяра, за словами Івана Франка, який невтомно промощував Україні шлях у світову політику, на міжнародні політичні форуми. Часто ця його наполеглива, вперта праця в ділянці зовнішньої політики не зустрічалась з різних причин з прихильною чи об'єктивною розцінкою українських політичних кіл, проте кожна українська об'єктивно міркуюча людина не може заперечити того величезного вкладу праці й важливого внеску сл. пам. Ярослав Стецька в українську зовнішню політику.

Сл. пам. Ярослав Стецько все своє життя віддав служінні українській національній справі, визвольній боротьбі українського народу, вступивши до УВО й ОУН ще молодим гімназистом. Як ідеологічний референт КЕ ОУН, він був редактором «Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ». Головними співробітниками «Бюлетеня» були Володимир Янів, Дмитро Штикало, Зенон Косак, Степан Ленкавський. «Бюлетень» видавався місячно циклоstileвим друком і був ідеологічно і політично програмовим офіціозом ОУН. Сл. пам. Ярослав Стецько редагував його в 1931-1934 роках. У 1931 році сл. пам. Ярослав Стецько перебрав також редагування «Юнака», що був присвячений ідеологічно-політичному вишколові юнацтва ОУН. В ієрархії ОУН сл. пам. Ярослав Стецько займав високі пости, а в 1941 році, як перший заступник Провідника ОУН Степана Бандери, був співтворцем Акту 30 червня — проголошення відновлення української державности і Головою тимчасового Українського Державного Правління. Цим Актом 30 червня 1941 року Україна виходила на міжнародний політичний форум, і це був важливий державницький чин. В українській політичній (а вона, на жаль, буває часто вельми суб'єктивна) публіцистиці ще й досі тривають суперечки, дискусії та взаємні докори у справі проголошення згаданого Акту 30 червня 1941 року, як державницького акту, що його критики розглядають чомусь не з погляду історичного значення, а радше з погляду того, хто проголосив цей Акт, а звідси вже й настороженість, заперечення, негачія самого Акту та й ворожнеча до творців цього Акту. З історичної перспективи, звичайно, можна мати зауваги, застереження до способу, форм чи практичного здійснення того державницького Акту, *але годі його заперечувати чи не визнавати, бо це був історичний державницький чин, і таким він залишиться в історії нашої нації. Зі сторінок історії ніхто його не викреслить, а в міжнародному праві він залишається як державницький чин — вислів української нації, що вона хоче жити вільним державним життям і що навіть у тогочасній трудній для неї політичній і мілітарній ситуації вона рішилась на такий державницький чин.*

«Коли у захист Акту 30 червня 1941 року ми не були спромож-

ні, — писав сл. пам. Ярослав Стецько, тогочасний голова УДП, — поставити танків, гармат і бомбовозів, відповідно сильної армії, бо так склалися умови, — ми вирішили танкам, бомбовозам і гарматам окупантів протиставити вірність ідеї суверенітету нації, гідність і гордість великої духом нації, незламність нашого характеру, чистоту нашого серця, нашу безстрашність особисто захищати проголошене діло, за ніяких умов цього не заперечити, не відкликати, видержати до кінця»³.

«Українські політичні групи оцінюють цю справу, — писав покійний д-р Лев Ребет, (про Акт 30 червня 1941 року), — виходячи з партійних розрахунків, з легковаженням, а то й негативно, мовляв, проголошення не було серйозне. Проте з історичного становища це був один із вершків вияву боротьби українського народу за державне існування. Другим вершком була організація УПА (1942 р.), а третім створення УГВР (1944 р.). Коли б ОУН не зважилась на одну і другу дію, в українській історії того часу була б прогалина, а українська земля була б тільки і виключно об'єктом бою чужих сил за оволодіння нею»⁴.

За проголошення Акту 30 червня 1941 року і рішучу відмову його відкликати сл. пам. Ярослав Стецько карався в німецьких концтаборах до осені 1944 року. В повоєнних роках, діючи як член Бюро Проводу, а пізніше як Голова Проводу і Президент АБН, він розгорнув широку політичну діяльність, яку і проводив до кінця свого життя.

5-го липня 1986 року відійшов у вічність сл. пам. Ярослав Стецько, великий соборник, усеціло відданий Україні й українській нації патріот, безкомпромісовий борець за визволення України, визначний ідеолог українського націоналізму, який наголошував, що *«український націоналізм, як ідеологічний, політичний, соціальний і культурний рух, у нації має синтезувати все творче, велике, величне, вічне і шляхетне в духовості нації, унаївнюючи це все в житті»*.

У вічність відійшов Великий Син української нації, у пам'ять якого годиться сказати слова князя Костянтина Острозького:

«Достойним достойная соизидатися й чесним чесная совершиться обиче, и чрез годних людей годние річи бивают справовані».

3. Ярослав Стецько, «30 червня 1941. Історичний чин нації». Торонто-Нью-Йорк-Лондон, 1967, стор. 18.

4. Лев Ребет, «Світла і тіні ОУН». Мюнхен, 1964, стор. 99-100.

Ілля ДМИТРІВ

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ З ПРИВОДУ СМЕРТИ

(Закінчення)

На сумну й болючу вістку про смерть сл. п. Ярослава Стецька, Голови УДП, Проводу ОУН і Президента АБН, у дні 5-го липня, 1986 року, з висловами присвят Покійному Голові і співчуття його Дружині п-ні Славі Стецько, Родині Покійного і Проводові ОУН поспішили голови і владики українських Церков, голови Монаших Чинів, Отці Душпастирі, голови або речники держав, послы, сенатори, проводи міжнародних організацій, голови або речники українських політичних згромаджень і партій, проводи численних українських громадських установ та організацій, як і багато індивідуальних родин та осіб з усіх сторін земного світу. Багато цих присвят і висловів співчуття ми надрукували у «Визвольному Шляхові» за серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень 1986 р. і в перших двох числах цього ж журналу-місячника в 1987 р.

На руках Редакції «Визвольного Шляху» осталося ще багато копій кондоленційних листів в чужих мовах, як також багато листів і кондоленційних карток в українській мові, писані здебільша рукою. Їх не маємо змоги переписати чи перекласти на українську мову, але, намагаючись поінформувати читачів нашого журналу про цілість, в цьому п'ятому розділі присвят і висловів співчуття друкуємо поіменну листу досі не опублікованих матеріалів за порядком, як вони наспіли.

Управи Громадських Установ у Кіхлей, Йоркшір, Англія
П. Герман, голова ОБВУ Округи «Захід», Англія
Управа Відділу СУБ в Колчестер-Челмсфорд, Англія
Управа Відділу СУБ, Культ. Освітня Референтура, Кіхлей
Управи Громадських Установ в Іпсвічі, Англія
Управа Відділу СУБ в Лондоні, Англія
«Кобзарське Братство», Болтон, Англія
Управа Відділу УКПО, Ноттінггам, Англія
Управа Осередку СУМ в Лондоні, Англія
Управа Осередку ОУЖ, Ноттінггам, Англія
Керівник і Члени Управи Репрезентативного хору «Гомін», Манчестер
Подруги й Друзі з Аштону, Англія
Українська Громада в Лінкольні, Англія
Управа Гуртка ОУЖ в Глостері, Англія
Управа Товариства Українських Літераторів, Англія

Управа Гуртка ОУЖ в Болтоні, Англія
 Громадські Установи, Подруги й Друзі, Болтон
 Управа Відділу СУБ, Олдгам, Англія
 Українські Громадські Установи в Бедфорді, Англія
 Відділ СУБ у Свіндоні, Англія
 Управа Відділу УКПО, Манчестер, Англія
 Управа Гуртка ОУЖ в Аштоні, Англія
 Гурток ОУЖ у Сканторпі, Англія
 Подруги й Друзі з Мансфілду, Англія
 Українська Громада у Волтгем Крос, Англія
 Головна Управа ОУЖ у Великій Британії
 Президія ОБВУ у Великій Британії
 Дирекція і Працівники УВС, Лондон, Англія
 Осередок СУМ в Дарбі, Англія
 Подруги й Друзі-Націоналісти, IV області
 Провід і Юнацтво, III області
 Подруги й Друзі, клітина 22
 Подруги й Друзі, клітина 51
 Подруги й Друзі, клітина 44
 Гурток ОУЖ в Лідс, Англія
 Подруги й Друзі в Ковентрі, Англія
 Відділ СУБ в Сканторпі, Англія
 Гурток ОУЖ у Волтгем Крос, Англія
 Подруги й Друзі, Куш «Полтава»
 Подруги й Друзі з Канади
 Подруги й Друзі за підп. Задорожного і Нечая
 Члени УВФ в Австралії
 Подруги й Друзі в Аргентині
 Управа й Члени ОУЖ-ОЧСУ, Дітройт, США
 Марія Вожаківська з Родиною, Кліфтон, США
 М. Я. Андрухів з дітьми й внуками, Монтреал, Канада
 Управа Молодіжних Ансамблів маестра Кардаша, Торонто, Канада
 Управа й Члени Відділу ООЧСУ, Бруклін, США
 Управа й Члени Відділу ООЧСУ, Нью Гейвен, США

Родинні й індивідуальні

д-р Петро Мірчук, дружина і сини, США
 п-ні Алла Давиденко, США
 Слава й Володимир Стойко, США
 Родина Куропасів, США
 Володимир Левенець з Родиною, США
 п-ні Наталія Павлушкова, Західня Європа
 Юрій Коцюмбас, Подруги й Друзі, США
 Євген і Магдаліна, Воррен, США
 Андрій Петришин, Подруги й Друзі, США
 Петро Дюк з Родиною, Англія
 Лев Ізидор Пасічинський, Англія

Сна і Йосип Глоговський, Англія
Іванка Коваль з Родиною, Брюсселя, Бельгія
М. Прихідний з Родиною, Бедфорд, Англія
п-ні Ірена Борщ, Нью Джерзі, США
п-ні Анастасія Остапук з Родиною, Англія
Оля, Надія, Лариса, Марія і Остап, США
М. Білан з Родиною, Лондон, Англія
Славка й Орест з Дітьми, і Ярослава Філь, Мюнхен
Родина Млиновських в Австралії
Родина п-ва Юркових, Сидней, Австралія
Група Друзів з Буенос-Айрес
Родина Дувіраків, і Олекса Зрада з Родиною
Софія і Володимир Тустанівські, Канада
Родина Маланчуків
Евдокія і Володимир Коваль, Флорида, США
Степан Голяш, США
д-р Петро Поліщук, Швейцарія
Ярема Келебай, Управа Відділу ЛВУ, Монтреал, Канада
п-ні Вероніка Чучман
Василь і Люба Палагнюки, Антін і Марта Гайдуки
Андрій Стецюк, Чікаго, США
Лев Футала з Родиною, Нью Йорк, США
Володимир Шудан, США, і Б. Лазар, Англія
Павло й Марія Карпишин, США
Марта й Адріян Савчук, США
Катлін Дмитрів, Англія
Олег Тустанівський, США
д-р Степан Зошук, Відень, Австрія
Йосип Собко, Подруги й Друзі, США
п-ні Роксоляна Поттер, США
І. Рачинський і Члени УВФ, Нью Джерзі, США
Іван Дурчак, США
М. Бережанський, Подруги й Друзі, США
Родина Садовських
д-р Ю. Соколишин, США
Мати й Михайло Логази, США
Родина і Теофіль Кавка, Різона, США
Роман Карабін, Франція
Галина й Роман Петренки
Родина Капустинських, Лондон, Англія
Наталка й Михайло Марунчаки, Вінніпег, Канада
Микола й Ольга Заверухи, Торонто, Канада
Володимир і Тереса Макарі, Торонто, Канада
Параскевія і Василь Семак, Ноттінггам, Англія
Родина М. Яроцьких, Лондон, Англія
Родина П. Широких, Олдгам, Англія
Люба й Святомир Фостуни
І. Щепанівський, Ірена Небесняк, Олдгам, Англія
п-ні Марія Сімків з дітьми, Мюнхен

Ніна й Богдан Марченки з дітьми й батьками, Англія
Михайло, д-р Любов і д-р Арсен Поврозники, Англія
Андрій Сороківський, Лондон, Англія
Марта й Лев Паньківські
Родина Смулків

Біля 30 листів і карточок мусіли ми відложити з браку точніших даних про їх авторів, за що вибачаємося перед ними і перед читачами. Кондоленційні телеграми нами не охоплені, а їх було багато.

Міжнародні організації і особи (визначніші)

Проф. Дж. Р. Гамільюс, Міжнародня Ліга Свободи, Люксембург
Чарлс і Єлисавета Андреянські, Кліфтон, США
д-р В. Г. Гласков, Верховний Отаман Козачества
інж. І. Касян, Голова Білоруського Конгресового Комітету, США
адв. К. Глінські, Білоруський Визвольний Фронт
К. Глінські й М. Захарчук, Делегатура АБН в Лондоні, Англія
Гунас Тамсон, голова Комітету Поневолених Націй, Брандфорд, Англія
Дж. Ф. Дженкінс, Європейська Рада Свободи, Відділ в Англії
о. Йосиф Прунскіс, Литовська Рада у США
Американсько-Угорська Федерація, США
д-р Герберт Гупка, Бон. Зах. Німеччина
д-р Імріш Кружляк, Словацький Світовий Конгрес, Канада
Центральний Комітет Хорватського Союзу в Європі
д-р Каюм Хан, Національний Комітет Єдності Туркестану
полк. Л. Космовіч, Білоруська Центральна Рада і Білоруський
Визвольний Фронт
Єжи Іранек-Оситцкі, Польсько-Українське Товариство, Мюнхен
Рух Європейських Словаків, Зах. Німеччина
Осамі Кубокі, президент Японського члптера ВАКЛю
д-р В. Г. Глазков, Міжнародний Антикомунізм
Чарлс М. Ліхенштайн, «Герітедж» Фундація
сенатор А. М. Д'Амато, Сенат США
Почесний Президент ВАКЛю (Тайпей, прізвища на телеграмі немає)
Доктор і Пані Дочефф, США
Михайло Ткалец, Союз Хорватів у В. Британії
Проф. д-р Теодор Оберлендер

*Болючо-жалобний день у липні 1986 року. Заупокійна Панахида над свіжою
могилою сл. пам. Ярослава Стецька, Голови УДП, ОУН і АБН, визначного*

Проблеми національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

НАШЕ МІСЦЕ В БОЮ ЗА ДУШУ СВОГО НАРОДУ

1. Салют людям виконаного обов'язку

Підбиваючи підсумки своєї діяльності за даний статутний проміжок часу, керівники і члени кожної організації все таки хочуть почути від стороннього доповідача відповідь на запитання: — В чому є глибший сенс нашої установи? Чи нашою працею ми виправдали ідейні вимоги своїх попередників? А втім, що і як діяти нам тепер, щоб у зміненій ситуації не зійти з того шляху?

Ідучи назустріч таким міркуванням членів *Ліги Визволення України* і *Об'єднання Жінок ЛВУ*, зібраним на своїх чергових з'їздах у Торонто 4 квітня 1987 р., я відповів на ці запитання «відвертеним аргументом».

— А що, якби так у повоєнні роки в Канаді не поселилася була група українців та українок, які виростили на ґрунті революційно-визвольного виховання? А що, якби не створилося середовище *Ліги Визволення України*?

Ясно, що тоді виникла б велика прогалина в особисто-родинному житті багатьох людей українського роду. Зменшена кількість подруж спричинила б зниження приросту дітвори і не дозволила б розвинути таку динамічну *Спільку Української Молоді* (СУМ), якою вона проявила себе на цьому боці Атлантийського океану.

Якщо б тут не постала ЛВУ, а опісля й ОЖ ЛВУ, то (поряд із СУМ) наша громадськість у Канаді та в інших країнах відчула б великий брак. Адже, включення цих трьох динамічних організацій у структуру Комітету Українців Канади видатно зміцнило цю координаційну й представницьку установу так зовнішньо, як і внутрішньо. Світовий Конгрес Вільних Українців став реальним чинником у світовому українському суспільстві завдяки активній участі в ньому Організації Українського Визвольного Фронту. А в його констеляції займають чільні місця — ЛВУ, ОЖ ЛВУ і СУМ. Завдяки цій присутності, у крайовій та всесвітній установах вірно оберігаються самостійницькі принципи в кожній їхній загально-українській акції.

А ще раніше, коли збройно-політична боротьба на рідних землях вимагала допомоги з-поза кордону і розголошення її форм та цілей, тоді члени ЛВУ, ОЖ ЛВУ і СУМ одностайно підтримали концепцію Воюючої України. Перед обличчям інертності частини української еміграції та байдужості суспільств країн Заходу, ці організації обороняли чесне ім'я бойовиків рев. ОУН, УПА та УГВР в критичні роки 1945-1950.

Активною підтримкою акцій Антибольшевицького Бльоку Народів (персоналом, фінансами і своїм громадським авторитетом у країні свого поселення) ЛВУ й ОЖ ЛВУ, при співдіянні СУМ, допомогли керівникам АБН вивести ідею спільної боротьби поневолених Москвою народів на орбіту міждержавних зв'язків та інформації.

Широка й ефективна діяльність ОЖ ЛВУ збільшила українську присутність на форумах канадських і міжнародних жіночих організацій на кількох континентах. Внесок праці делегаток ОЖ ЛВУ в акції оборони прав людини та українського народу — справді великий і здійснений власними заходами і спільно з іншими організаціями.

Вже на основі цих декількох даних про місце і ролі цих трьох організацій у суз'ї товариств і установ глобальної української спільноти можна позитивно відповісти на запитання, сформульоване на початку бесіди: — Так, *ЛВУ, ОЖ ЛВУ та СУМ*, кількадесятирічною діяльністю на внутрішньому й зовнішньому відтинках фронту української визвольної боротьби, *виправдали ідейні вимоги* та надії своїх попередників — надхненників і засновників.

Вони досягли цього успіху в тяжких умовах переселення на чужий (і не надто придатний ґрунт для людей революційно-визвольного мислення) тільки завдяки своїй вірності ідеалові характерної української людини. І саме в збереженні цього ідеалу та в практичному вихованні такої ідейної характерної української людини таїться глибший сенс існування цих організацій поза межами України. Мова тут про людей з почуттям обов'язку праці та солідарності з тими українцями в Україні, які хочуть визволитися з-під ворожої окупації. Таким українським людям належиться наш салют 1987 року.

2. Ідейне підґрунтя визвольних організацій

В оцінюванні діяльності і досягів будь-якої патріотичної організації в чужомовному світі, крім звичайних організаційних, фінансових та інформаційних аспектів, треба завжди ще мати на увазі якість ідейного підґрунтя її членства. Сьогодні бо ще йдеть-

ся про багатьох членів-засновників цього чи іншого повоєнного товариства, а не тільки про їхніх фізичних і духових нащадків. Успіхи даної організації в тутешніх умовах життя міряємо зокрема її спроможністю ефективно перещепити ідейні засновки з первісного національно-визвольного підґрунтя на поселенчу територію та вщепити їх у душі молодшого покоління.

В такому світлі я аналізував здобутки Ліги Визволення України та Об'єднання Жінок ЛВУ з нагоди їхніх чергових з'їздів у Торонто 4 квітня 1987 року. Тому теж говорив я про динамічність Спільки Української Молоді (СУМ) та про спільне історично-ідейне підґрунтя цих організацій.

Вони постали, розвинулися і красуються певними досягами на тому ґрунті, що його *теоретично підготували* і своєю *практичною роботою і революційною боротьбою* *удобрили* керівні й пересічні члени ОУН. А говорити й писати про цей ідейний зв'язок поміж трьома поколіннями українських патріотів треба конечно, бо час і слабкість людської пам'яті затемнюють цінний вклад наших попередників у формування цього ідейного підґрунтя.

Сьогоднішнім членам і діячам ЛВУ, ОЖ ЛВУ й СУМ, а далі теж усієї громадськості — варто нагадати, що основну характеристику ідейного українця-патріота оформив ще на початку 1930-их років видний виховник української націоналістичної молоді й членства ОУН, сл.п. Ярослав Стецько. У своїх статтях (ще з 1933-1934 р.) він характеризував українського націоналіста, як *суспільно активного діяча*, який діє не в ім'я самої тільки активності, бореться проти окупантів України не із самого замилювання до будь-якої боротьби. Ні, свою суспільну працю і чинну боротьбу він (чи вона) трактує як обов'язок, взятий на себе «добровільно й без натиску, з внутрішньої потреби» та «в ім'я національного добра», а не з прагнення слави чи почесей.

Єдина вимога до всіх

Таку вимогу Я. Стецько ставив також до самого себе, а не лише до української патріотичної молоді. Оскільки його ув'язнено за виховування кадрів націоналістичної молоді та поставлено під суд у Львові 1936 року, він перед цим ворожим трибуналом виразно з'ясував свої погляди на це питання:

«Я виконував свій обов'язок, який мені диктувала приналежність до української суспільності. Я визнаю, що українська держава існує потенціально в серцях українського народу... існує морально і правно в наших думках...».

А в статті з 1938 р. він знов формулює принципи солідаризму для всього українського суспільства: на базі обов'язку праці й боротьби всіх ідейних українців, які змагаються за привернення тій ідеальній українській державі реальних форм і суверенної структури.

«... Ми (цебто українські патріоти-націоналісти — РР) з серця демократи. ... демократи, які твердять, що перед кожним без різниці стоїть в однаковій мірі постулат чину. ... І пастух, і професор університету, і рядовик, і маршал, і замітач вулиць, і їх будівничий, і служниця (по-нашому: помічниця), і господар-власник, — всі вони в нас морально однаково вартісні, коли вони живуть тією самою ідеєю. Бо кожний дає зі своєї творчости те, на що спроможний. Тому мірило розцінки праці людей лежить не в роді праці, але в моральному ставленні до праці. ...».

Цей принцип обов'язку співдіяння й солідарности всіх українців, у визвольній боротьбі та суспільній праці, уточнено й практично застосовано в нашому народі 50 років тому. А тоді, наприклад, наші сусіди поляки все ще визнавали шляхетську (праву) та соціалістичну (ліву) «клясократію».

Почуттям обов'язку супроти свого народу і живою вірою в морально-правну українську державність відзначилися бойовики рев. ОУН, вояки УПА і діячі УГВР в тяжкі роки їхньої протинімецької та протиросійської боротьби (1941-1953). Цим самим шляхом і з таким самим почуттям солідарности зі своїм народом пішли, згодом, українські політичні в'язні — світські й духовні оборонці тієї «морально і правно» існуючої української держави. Її, справді народовладну, моральну конституцію всі вони списали героїськими подвигами і, навіть, своєю кров'ю. Не в ім'я особистої слави чи якогось підсвідомого прагнення — «шукування великої пригоди», але в ім'я свідомо визначеної собі конкретної мети: відновлення самостійної соборної української держави зі справедливим соціально-економічним ладом для всіх громадян, які таку державність підготовляють, підтримують і зміцнюють.

Власний розум

Члени Ліги Визволення України, Об'єднання Жінок ЛВУ та СУМ-у в Канаді протягом останніх 40 років засвоїли собі цю концепцію життя і світогляду безпосередньо з українського національного підґрунтя. Вони оберегли ці принципи на новій землі та розсудливо перещепили їх кадрам своєї молоді, якою сьогодні гордиться вся українська громадськість, а не тільки одне середовище.

В своїй діяльності члени цих організацій керувалися весь той час почуттям обов'язку супроти свого народу і почуттям солідарності з тими українцями на рідних землях, які прагнуть визволитися від окупанта. До всіх активних і потенційних оборонців української державницької справи ці члени ставилися і ставляться, як до рівноправних людей українського роду незалежно від того, з якого суспільного прошарку вони походять, яку працю чи професію вони виконують та до якого віровизнання вони належать.

Ось вам справжній щирий український солідаризм, вирощений рідним українським розумом на християнському підґрунті визвольної боротьби по всій історичній території України: ні в кого не позичений, ані не занесений вітрами «з чужого поля». Треба тільки користуватися цінностями з власної скарбниці морально-етичних вартостей і неситно прямувати до своєї незмінної мети.

3. Бій за душу української людини

Визнавши заслуги й досяги керівництва і членів будь-якої української організації, треба теж сказати їм не менш відверте слово перестороги: — Не спочивайте на лаврах своїх організаційних та особистих успіхів! На фронті української визвольної боротьби ніколи не заходить сонце — там ніколи не припиняється ні праця, ні боротьба за українську справу. Тим більше — сьогодні.

Тепер Москва-Росія мобілізувала всі свої сили й засоби, та ще й запрягла до них різнонаціональних найманців для того, щоб досягти «остаточної розв'язки української проблеми» у советоросійській імперії. Ось чому в Україні далі — вже зовсім явно — знищують українських патріотів і всі вияви української національної самобутності. А в демократичних країнах Заходу ведеться координована акція проти всього вільного українського суспільства. Мета: розкласти морально, пригнобити й придушити українців такою мірою, щоб вони перестали навіть думати про свою самостійну державу, окрему від Росії. Москва залишає українцям тільки один вихід: асимілюватися в російську великодержавну націю та в населення країн свого перебування.

Це вже, буквально, бій за душу української людини, за душу всього українського народу. Такий бій, зі застосуванням новочасних засобів «переконування», передрікав ще Іван Франко 85 років тому. В своєму вірші-візії (на тему легенди про св. Матвія) І. Франко оповідає, як —

... Прийшов
Святий Матвій у город людоджерів.
А люди ті такі звичаї мали:
Не їли хліба, не пили води,
А тільки жерли тіло чоловіче
І кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
І, вивертівши очі, напували
Отруйним зіллям і в тюрму саджали,
І клали їсти їм траву-оттаву.

Іван Франко передбачив, як то органи чужоземної влади наркотиками будуть ламати волю в'язня і не тільки виривати в нього покайну заяву, але й пробуватимуть убити в ньому свідомість свого особистого й національного «я». Щоб переконалише унаочнити цю небезпеку, яка загрожує українцям двадцятого сторіччя, Франко веде свою розповідь у першій особі, — як то раз він сам заблукався в такий проклятий город, де його напоено виваром отруйної трави, і як —

... замісто хліба довго-довго
Я годувавсь ілюзій диким зіллям.
І ось я темний у тюрмі ридаю.
І не за тим ридаю, що пропало:
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була...
Лиш те болить, що зведений
До стану травовідної худоби,
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.
Та ось брязчать ключі, скриплять завіси,
Стукають кроки — се сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. «Три дні ще і тоді
Час буде вивести його». Пішли.
Мені не страшно. Що ж три дні. Могли
І зараз брать.

Далі, І. Франко віднотовує те, що навіть у найбільше безвиглядний ситуації в'язень живе іскоркою надії:

А може... може там
Далеко десь, по той бік Чорномор'я
Маленька барка надува вітрила.

І в ній сидить Спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню і ввійде
В останню ніч у сю сумну темницю,
І верне зір тобі і скаже: «Встань і вийди!»

У своїх творах, І. Франко завжди закликав своїх земляків не коритися лихові та боротися з ним. Але в цьому вірші-візії він розповідь закінчує словами трагічної перестороги:

Ге-ге, колись в легендах так бувало.
Та не тепер! Не надійся нічого!
Мовчи і жди!

Значить: коли хтось просякне ворожою ідеологією, якщо хтось відмовиться від своїх особистих і національних ідеалів та замінить їх отруйними ілюзіями з чужоземного джерела, той не зможе надіятися на якесь чудесне визволення. Його не врятує віра в «матеріялістичний поступ», ані «компроміс-співжиття» з Москвою. Та й Господь не вчинить для нього окремого чуда, бо за своє спасіння треба активно боротися проти підступного сатани заздалегідь і все життя.

Ця небуденна (своєчасна 85 років тому й актуальна сьогодні) Франкова пересторога стосується всіх українців, а зокрема членів національно-визвольних організацій. Чому саме вони?

Поперше тому, що ворог, розколовши загальне суспільство, намагається якнайшвидше оточити, ізолювати і знищити найбільше безкомпромісну частину, а опісля доклати решту — раніш ослаблену «отруйним зіллям» компромісу. Досвід останніх 45 років показує, що революційно-визвольне середовище українців перебуває під найтяжчим обстрілом ворога.

Подруге тому, що московські «інженери» від ламання душ у своєму наступові на організовану українську спільноту користуються також послугами найманців українського народу. Отож, в українському суспільстві не бракує таких, що самі на колінах лізуть у прокляте царство сатани — «у город людоджерів», — своїми просьбами підтверджують його авторитет самі та ще й своїх добродушних українських братів і сестер заманюють туди: щоб «годуватися отруйним зіллям» та перетворюватися у «траводну худобу», позбавлену особистої й національної гідності в московській загороді.

Тільки безкомпромісні патріоти, які вирости і виховалися на шляхетних ідеях і почуттях обов'язку праці та боротьби за визволення свого народу, можуть успішно протидіяти цьому глобаль-

ному наступові Москви (та її найманців) на саму духовість українського народу. Всі наші визвольні організації мають багату скарбницю морально-етичних вартостей і незрівнянні традиції визвольної боротьби. Звідтіль їм треба черпати свою наснагу до самооборони, в переконанні, що: завжди і всюди перемагає ідейна характерна людина, а не компютер-машина.

А йдеться про перемогу в бою за душу української людини — за неповторну особистість усього українського народу.

4. За самостійність духово-політичної думки

Всесвітня організована українська громадськість доволі сильна своєю багатогранною структурою, а зрізничкованістю своїх організацій, товариств і партійних середовищ вона може задовольнити найбільше вимогливого демократа. А все таки, ні окрема українська людина, ні збірна громада в нас ще не має цілковито завершеної концепції того, що зветься «українство». Чужі ідеології — світські й духовні, чужі великодержавні течії розводять на всі боки багатьох українців, які підчиняються всіляким інтернаціоналізмам: політичним, церковним, культурним та економічним. Українська людина у 1987 році — *після понад півтори тисячі років української державности і приблизно одинадцяти сторіч християнства!* — все ще не ставить України в центрі свого мислення та ще далі не розглядає свого народу, як завершену й цілком зформовану націю з власною неповторною особистістю.

Потрібна переоцінка

Ще й досі в нас — у пересічного українця та у світських і духовних діячів, — переважає почуття неповноцінності порівняно з чужими центрами, державами і народами. Навіть тими, що ледве три сторіччя тому були невігласами і навіть зі *завойованої України* позичали в нас, а потім присвоювали собі вчених і культуротворців.

З такою свідомістю і почуттям своєї третьорядної вартости українці не можуть виграти самооборонного бою за свою особисту й національну душу. Український революційно-визвольний рух, базуючи свою діяльність і боротьбу на ідеях Т. Шевченка, Івана Франка й Лесі Українки (та їхніх послідовників на багатьох царинах життя), вніс багато «поправок» у цю невідрадную ситуацію. Завдяки героїзмові ідеологів і бойовиків ОУН, вояцтву УПА та керованим діячам УГВР, а далі — визначним провідникам обох

наших Церков, українська національність не загубилася в хащах фальшивих діячів военного й повоенного світу.

Але цю скарбницю морально-етичних вартостей і солідаризму людей українського роду треба сьогодні доповнити завершенням свого самостійного мислення у двох головних сферах: духовній і політичній.

Духовний аспект

Оскільки ми швидкими кроками наближуємося до офіційного введення християнства, як офіційної релігії в імперії Київської Русі-України, то годиться вже раз назавжди утвердитися в переконанні: *українське християнство і вся Церква українського народу (в усіх її структурах) були і є рівноапостольські*.

Наші предки поступово і дедалі масовіше приймали христову віру від самих апостолів або їхніх безпосередніх учнів: від св. Андрія, св. Павла, св. Кирила і Методія та місцевих їхніх учнів. Наша славна володарка, св. Ольга-Олена вже 903 року прийняла в свою столицю — в Київ — перших душпастирів і єпископа, бо вже й сама вона в тому часі була щирою християнкою. Її чоловік, великий князь Ігор — володар не тільки Київської Русі, але й також її імперіяльних надбань на півночі, — загинув на окраїні своєї держави тому, що він там насаджував християнську віру.

Тому вже найвища пора позбутися візантійських казок про поганство кн. Ольги, про її нібито жорстокість та про те, що, начебто, князя Ігоря вбили його власні піддані за податкові здріства. Все це вигадки візантійських (царгородських) пропагандистів, які імператорам Східньоримської Імперії допомагали тримати Русь-Україну під своїм політичним і церковно-адміністративним впливом.

А втім, Українська Церква є рівноапостольська ще й тому, що за правдиву христову віру з того часу віддали своє життя численні українці: митрополити, єпископи, священики, ченці, черниці, князі й тисячі-тисячі світських громадян України. Навіть один Римський папа — св. Климентій I (третій після св. Петра) загинув мученичою смертю в обсягові української держави і його мощі збереглися на Україні ще від кн. Володимира Великого.

Отож, хоча українські святці й мученики ще досі не визнані офіційними чужоземними центрами за справжніх святих і мучеників, то все таки вони своєю мученицькою кров'ю освятили всі землі України: Холмщину, Лемківщину, Закарпаття і Буковину, Причорномор'я, Полтавщину, Харківщину і Чернігівщину, Київщину, Галичину, Волинь і Полісся. Тому сьогодні вже пора сказа-

ти: для українців єдиною справжньою «Святою Землею» може бути тільки Україна.

Як воно не дивно, але навіть у революційно-визвольний час відбудовування самостійної української держави тільки один українець — і то поет! — зрозумів або відчув це, і по-шевченківському висловив цю велику правду. У своєму вірші-візії п.з. «Скорбна Мати» Павло Тичина 70 років тому написав про те, як в Україні поміж ланами золотої пшениці Матір Божу зустрічають апостоли, які з Єрусалиму втікають від переслідування — шукають коротшої дороги до безпечного містечка Емаус. А Марія відповіла їм:

Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте й з Галилеї.
Ідіте в Україну,
Заходьте в кожную хату,
Ачей вам там покажуть,
Хоч тінь Його розп'яту.

(1918)

Яке це правдиве, переконливе і сучасне! Адже це в Україні, де — як сказала Марія: Він «родився вдруге, яку любив до смерти», — безбожні вороги і фальшиві християни розпинають Христа, разом із тисячами вірних Йому українців і українок, щодня знову. Але віра в Нього не завмирає, оживає знову. Тому Україна — це жива «Свята Земля», якій пошана належить і від українців, і від справжніх християн іншого роду.

Треба врешті усамотішити своє релігійно-церковне мислення: конечно відбудовувати єдину Українську Церкву єдиного українського народу на ґрунті духовних подвигів рідних святих-мучеників та своїх українських святих місць, а не чужоземних. Ще в 1845 року Т. Шевченко остерігав своїх «мертвих, і живих, і ненароджених земляків». . . «і в Україні, і не в Україні» перебуваючих:

У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі. . .

Ці слова в нас цитуються часто лише в політичному сенсі, але вони стосуються також потреби самостійного мислення в духовних справах.

Політичний аспект

Тим часом і в політичній сфері доводиться доповнювати в нашому мисленні та діянні те, чого не завершено досі. Україна, з Київської Руси почавши, була охоронним бар'єром для Східної та Центральної Європи. Цю нашу криваву славу вкрали в нас і присвоїли собі наші сусіди. За роки другої світової війни Україна втратила понад сім мільйонів своїх громадян тільки українського роду в цілісній обороні проти німецького наїзника. Але цієї страшної правди вільні українці ще не довели до відома людства такою мірою, як годилося б. А загарбницькі сусіди за кошт українців збільшили свої втрати.

Сьогодні Україна далі є в центрі «імперії зла» і далі вона становить той *золотий ключ до волі* багатьох народів, поневолених Москвою та її найманцями. Навіть вдумливіші з-поміж поляків, мадярів, чехів, балтійців починають усвідомлювати цю дійсність:

— Без самостійної України їхні народи ніколи не визволяться з-під московського контролю-ярма. Якщо б Москві пощастило таки розкласти душу українського народу та «отруйним зіллям» русифікації вирвати в українців прагнення до власної суверенної державності, тоді російській експансії не було б стриму: Росія легко оволоділа б всією Європою і, принаймні, стратегічно важливим Близьким Сходом.

Ось чому бій за душу української людини і за ідейну стійкість усього українського народу є стратегічно важливий не тільки для самих українців, але й для всього людства.

На цих двох головних засновках — духовному і політичному — вся національна українська громадськість повинна формувати свій оборонно-наступальний табір козацько-українського стилю і звичаю. Організації та люди революційно-визвольного світогляду і діяння повинні рішучо зміцнювати й прискорювати цей рух до усамостворення української духовно-політичної думки — у вільному світі та в Україні.

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

(Продовження, 7)

Німецькі документи, поміщені в сьомому томі «Літопису», обнімають час від серпня 1944 р. до 1945 р. Був це вирішальний і найкритичніший час не тільки для німецького східного фронту, але взагалі для висліду всієї війни. Здавалося б, що в такому часі німецьке командування знизу аж до найвищих його ешелонів, а особливо політичне керівництво виявлять максимум ініціативи і маневровости для переломання катастрофального розвитку на східному і на західному фронтах. Одначе з того немає ані сліду. Правда, ці документи походять або торкаються фронтових одиниць і польових штабів від батальйонів і полків аж до армійських груп, але, як знаємо з німецьких документів, опублікованих українськими й іншими чинниками, така сама застиглість німецького концептування дальшого ходу війни та її політичних цілей видна аж до найвищих національно-державних чинників.

Перші три документи походять з 18-го серпня 1944 р. Перший документ є витягом зі звіту Тайної полевої поліції і називається «Поведінка УПА супроти німецької збройної сили». Другий має наголовок «Поведінка супроти УПА», а третій — «Переговори з УПА». Другий і третій документ походить з Головної команди армійської групи і підписані генерал-майором Ксисяндером. Це означає, що ці документи мають особливу вагу, бо порушують справи ширшого характеру, а не тільки фронтові події та реакції фронтових керівних чинників на поодиноких відтинках бойових операцій.

В документі Тайної полевої поліції схарактеризовано поведінку УПА супроти німецької армії так: «Поведінка УПА супроти німецької армії у загальному є ще вичікуюча й стримана. Одначе в останньому часі множаться напади на поодиноких німецьких вояків, поодинокі автомашини і малі групи. В поодиноких випадках ограблено німецьких вояків з їхньої зброї та виряду, а в інших — їх взято до полону. Як протизасіб німецькому вербуванні та зарядженню до Арбайтсдінсту (служба праці) і до охотничого легіону «Галичина», УПА мобілізує в опанованих нею теренах молодих чоловіків. В протилежності до советських банд, УПА диспонує знаменитим людським матеріалом. Його дисципліна гідна признання» («Літопис УПА», том 7, стор. 11).

Головна команда армійської групи «Північна Україна» так інформує свої підвідділи: «Більшість одиниць УПА в большевицькому запіллю веде боротьбу. Щоб цю боротьбу зміцнити, командування УПА вводитиме в боротьбу проти большевиків також свої відділи в нашому (німецькому) запіллі». Відділи армійської групи отримали такі доручення: 1) Українське населення трактувати коректно, доки немає ворожої постави. Треба рахуватися з можливістю советських і польських провокацій. 2) Не зачіпати відділів УПА (назви 'банди' уживати не можна), які зі свого боку поведуться приязно. 3) Дотепер заключені домовлення з УПА можуть залишатися в силі, оскільки йдеться про їхнє місцеве застосування. На пропозицію місцевих команд УПА можуть бути заключені далші домовлення, але тільки з метою урегулювання місцевих відносин між німецькою армією та УПА. . . 4) В переговорах або місцевих домовленнях заборонено порушувати політичні питання. 5) Будь-які послуги як постачання зброї, передання інструкторів — місцевим німецьким станицям заборонені» («Літопис УПА», том 7, стор. 11-12).

В третьому документі того самого джерела подані такі фактичні інформації: «1) 11-го серпня заключено в районі Турки тимчасовий договір між уповноваженим УПА, суттєві точки якого такі: а) УПА не атакує німецької армії, якщо не є заатакована, і те саме з другого боку; в) Уповноважений УПА наладне зв'язок між фронтовою розвідничою групою 202 і зв'язковим штабом УПА в районі Криниці з метою започаткування центральних переговорів; г) УПА повідомляє льокальні німецькі станиці про положення її відділів (знову вжито «банд» — прим. Я.Г) по німецькому боці головної бойової лінії та інтенсифікує перекидання німецьких розпоронених вояків з обширу Львова. 14-го серпня відбулися центральні переговори зі штабом зв'язку, а 12-го серпня передано зброю. 2) Не зважаючи, одначе, на договір для дальшої співпраці, треба мати на увазі, що УПА як перед тим так і на майбутнє працює виключно для своїх інтересів, а не для німецьких. З огляду на поставу її членів, особливо зі Східних земель України, УПА змушена подавати нав'язання зв'язків з німецькими станицями як тактичні заходи, а не як справжню співпрацю. 3) На всякий випадок муситься уникати враження, немов одиниці УПА виконують доручення німецьких органів у німецькому інтересі. З тієї причини не можна в льокальних переговорах з місцевими відділами УПА давати їм будь-які бойові доручення. Так само в розвідувальній службі треба по можливості уникати видавання доручень. 4) Взагалі не можна провадити політичних розмов. . . 7) Дальше поширювання цих інформацій до підкомандних частин заборонене» («Літопис УПА», том 7, стор. 13-14).

Цей документ виразно з'ясовує відношення між УПА і німецькою армією. Обидва чинники виступають виключно самостійно, а з тактичних міркувань нав'язують обмежену співпрацю. Співпраця обмежується тільки до мілітарних акцій, політичних домовлень, ані навіть переговорів не допускається. З українського боку це було умотивоване тим, що передумовою для всіляких політичних переговорів, а тим більше для домовлень було беззастережне визнання німецькою стороною постулату української державності і водночас погодження на реалізацію того постулату виключно українськими силами.

В міжчасі положення Німеччини гіршало з дня на день. Армії відступали на всіх фронтах, альянтські бомбові ескадри майже без перешкод бомбили зброєнову німецьку індустрію, зривали комунікацію, внеможливлювали пересування та концентрацію військ, а тому деякі (далеко не всі) німецькі керівні чинники бачили неминучість міняти свою політичну поставу. Як знаємо з німецьких документів і даних, цього не бачив Гітлер і його найближче оточення. Вислідом цих процесів серед деяких німецьких політичних чинників було письмо від Райхсміністра для окупованих східних територій — цих територій уже не було, бо німецькі армії зближались у своєму безперервному відступі до границі Райху — в справі контакту з українськими партизанами. Це письмо з 18-го вересня 1944 р. спрямоване до Начальної команди німецьких збройних сил в Берліні при Вендлер вулиці, де саме кінчилася кровава розправа з військовими змовниками проти Гітлера, які мало-що не знищили його бомбою в його головній квартирі у Східній Пруссії 20-го липня 1944 р. В цьому письмі, підписаному високим достойником того міністерства, Бройтігамом, сказано: «Українські національні відділи (банди) уже протягом окупації України Німеччиною провадили партизанську війну проти Сове-тів, але також були ворожо наставлені до німецького політичного керівництва, яке не могло сповнити їхніх екстремних домагань, хоч до німецької армії вони займали неутральне становище. Після того, коли в Україні перестала існувати німецька цивільна адміністрація і вже більше немає можливостей вести воєнні акції проти німецьких цивільних станиць, немає ніяких застережень проти того, щоб приступити до контактів з українськими національними відділами з метою підтримувати їх у їхній боротьбі з Советами. Листівками або іншими відповідними пропагандивними засобами можна довести до відома провідникам партизанського руху, що Німеччина не плянує зробити з України німецьку колонію, але прямує до незалежної, звільненої від большевизму України в рамках Нової Європи. Райхсфюрер СС (тобто Гімmlер) погодився на нав'язання контакту з українськими національними партизанами».

Сім місяців перед тотальним розгромом Німеччини, викинені з України німецькі чинники так куцо і многозначно визначають свою поставу до державницьких прагнень українського народу і до його актуальної, широкої, рішучої і безкомпромісової збройної боротьби з большевизмом, смертельним ворогом тодішньої Німеччини. Цього документу вистачить, щоб в цілій наготі побачити нерациональне і безглузде становище проводу Третього Райху у такій важливій для нього українській справі. А не було це найгірше письмо, бо більшість документів і висловів німецьких лідерів того часу були ще гірше безнадійні та зовсім відірвані від існуючої в той час дійсності. Гітлерівська Німеччина зовсім не була приготована політично і морально до ведення такої війни на Сході Європи, яку вона розпочала. Взагалі, німецькі пляни, для здійснення яких Гітлер і його прибічники розпочали цю найжорстокішу дотепер війну, були під кожним оглядом не зрілі до ладнання таких великих проблем і в таких масштабах. Фрази про «Нову Європу» і «Новий лад в Європі» були бліденькою і наївною проекцією несусвітніх, а дуже часто параноїчних уяв випадкових людей, яких потужні історичні хвилі викинули на хребет. Їхні пляни і концепції були сумішкою незнання існуючої дійсності і глибинних течій, які пробивалися на поверхню життя, щоб формувати його. До того незнання долучалися ще зазнайство, ароганція та мегаломанія, а все це завершилось bestializaцією людини гітлерівського типу. Очевидно це мусіло довести до того, до чого воно довело: до тотального і, можливо, безповоротного упадку Німеччини, до упадку Європи, а накінець — до такого морального й політичного упадку в світі, в якому Советська Росія і її сателіти допускатимуться до найосоружніших форм і метод насильства над поневоленими народами і людиною взагалі, як це було і є в ССРСР.

Безрадість і нездарність німецького керівництва у всіх ділянках і на всіх рівнях виразно виявляють дальші німецькі звіти з трагічного побойовища, яким стала Україна, та їхнє комплетне невміння витягнути для себе корисні висновки з посталої ситуації.

Ось, наприклад, шеф німецької розвідки на Сході Європи, освічений і добре поінформований генерал Гелен пише у своєму звіті з 4-го листопада 1944 р.: «Після відтягнення (німецького) фронту з Східних Бескидів, немає проявів діяльності УПА (національно-українського руху спротиву). В обширі Галичини і Північно-західної України (Волинь-Полісся), які окупувала Червона армія, ворожі советам акції УПА прибрали на розмірах, при чому, крім дотепер відомих центрів тих акцій у Східних Карпатах і Підкарпаттю, обширі Львова, районів Тернополя-Проскурова, Рівне-Ковель-Холм, сильніша акція УПА виявилася в районах Вінниці, Новгороду Волинського, Житомира. УПА переводить в першу чер-

гу напади на залізничодорожний і дороговий рух, як також на місця перебування військових відділів, на магазини Червоної армії. При цьому розвинено живу акцію вербування до УПА українців, ново-забраних до Червоної армії, а також унаочнилися спроби силою зривати рекрутування до Червоної армії. Для поборювання УПА мусіли бути притягнені в зростаючій кількості відділи НКВД і фронтові одиниці» («Літопис УПА», том 7, стор. 83).

В черговому документі тієї самої розвідки, що його автором є якийсь майор, після різних частинно правдивих, а частинно неправдивих інформацій він стверджує: «Політичні контакти в ширшому розмірі тільки тоді можуть мати місце, коли Німеччина переведе нові рішучі кроки в українському питанні, щоб Україна не виглядала як зброя для досягнення цілей (німецької політики), а як повновартісний союзник Німеччини» («Літопис УПА», том 7, стор. 89).

Вагомі слова, але немає найменшого сліду, щоб реальні й життєві думки того фронтовика мали хочби найменший вплив на погляди і планування його командирів. Тут через аналогію положення приходить на думку поведінка японців на окупованих територіях, коли їм ставлено ясно, що вони будуть змушені ці території опустити. Прикладом японського поступування в такій ситуації була Індонезія і Індокитай. В обидвох цих великих країнах японські команди заздалегідь перед відступом не противилися, але, навпаки, сприяли покликанню до життя національно-революційних урядів, що їх після перебрання ними влади вже не могли усунути ні французькі колоніальні власті в Індокитаю, ані голландські в Індонезії. Таким чином, окупаційна японська влада, хоч дуже спізнено, але таки здобулася на позитивні заходи, які залишилися тривалими і стали підставою нової дійсності. Німці, «народ філософів і поетів», не здобулися на таке, не доросли до цього.

У звіті тієї ж самої німецької розвідки «Фремде Геере Ост», мабуть за підписом самого Гелена з дати 9.11.1944 р., після подання скільки советських військових і поліційних одиниць були зв'язані боротьбою УПА, автор звіту зважився, всупереч найвищим політичним директивам, підкреслити: «Зростаюче в'язання советських сил у боротьбі з партизанами може стати цінною допомогою німецькому воєнному командуванню тільки тоді, коли УПА буде підтримана з нашого боку всіма нашими силами, що їх маємо до диспозиції» («Літопис УПА», том 7, стор. 90). Ясне, але на наше щастя найвище німецьке воєнне командування і політичний провід не були в силі цю ситуацію і її вимоги зрозуміти.

Серед звітів німецької розвідки, поліційних, а також політичних установ часто попадають інформації про українсько-польські від-

носини. Як відомо, відносини ті в цей час увійшли в таку трагічну фазу жорстокого взаємного винищування, що всякі намагання з українського боку і з боку деяких польських чинників не змогли це припинити. Справа визвольної боротьби українського народу і вигляди на її тодішній остаточний успіх були радше безнадійні, а поляки щораз більше зближались до такого самого положення. Одначе, вони у своїй масі зовсім не були свідомі цього і всю свою ненависть за свої нещастя спихали на українців. Власне та ненависть засліплювала їх до тієї міри, що вони забували про спілку Сталіна з Гітлером у нападі на Польщу у вересні 1939, а також проочували і те, що Москва зірвала дипломатичний контакт з польським еміграційним урядом у Лондоні, готуючись від давна до розв'язки польської проблеми на свій лад, не враховуючи польських інтересів. На стор. 91 «Літопису УПА», том 7, є витяг з німецького звіту про «Положення на польських теренах окупованих советами», де в точці б сказано: «У відношенні до українців Совети й надалі стосують політику знищення. З польського ж боку ця політика ведена і підтримувана з наміром збільшити таким чином персональний і національний стан посідання. Порозуміння між поляками та українцями не буде можливе і в майбутньому. Члени АК (Армії Крайової) і УПА подають, що між АК і УПА повинно дійти до своєрідного перемир'я, одначе вони не є в стані дати інформації, чи припинення взаємних бойових акцій проти себе, мало б бути заключене найвищим командуванням, а чи воно повстане мовчазно як наслідок спільного протиставлення советам. Зате між УПА і армією Берлінга (польська формація, організована Москвою і керована відданими їй польськими комуністами та їхніми союзниками) бойові акції тривають далі».

Особливо цікавим є загальний звіт «Підприємства Кірна», під чим закодований рейд семиособової бойової групи під командою капітана Кірна, яка перейшла большевицьку фронтову лінію на захід від провалу Ужок в районі Лавочного і зайшла досить глибоко в большевицьке запілля. Була це перша і мабуть єдина цього роду ініціатива німецького командування. Ця бойова група, пройшовши 180 кілометрів в большевицькому запіллі, виявила неабиякі можливості для цього рода операцій. Одначе, як на цей звіт зареагувало найвище німецьке командування і чи взагалі звіт групи Кірна дійшов до нього — невідомо. Взявши під увагу загальне положення по німецькому боці і пануючі серед німців настрої та зростаючу апатію, можна зробити припущення, що їм уже не ставало ні моральної енергії, ані засобів та людей для таких незвичайних операцій, хоч які великі успіхи вони могли принести з собою.

Звіт Кірна датований 27-го листопада 1944 р., а перехід фронто-

вої лінії відбувся на відтинку мадярської обсади фронту 6-го жовтня 1944 р. Кірн звітує: «Капітан Кірн перейшов зі своєю групою головну мадярську бойову лінію 6.10.44 около 15 кілометрів на захід від провалу Ужок. . . Від 6.10. до 6.11. група пересувалася способом глибокої розвідки в генеральному напрямі на схід до советських ліній постачання. Марш відбувався головню ночами й оподалік доріг. . . 10.10. в обширі Сухого Потоку (на захід від Скольного) 50 кілометрів за фронтом група зустрілася з першою бойовою формацією УПА. . . Командир тієї одиниці був знаний капітанові Кірнові з раніших часів. . . Група Кірна відійшла з обширу Сухого Потоку в напрямі Болехова з наміром там зустрітися і відбутти переговори з іншим знаним раніше вищим командиром УПА. . . Перебування в обширі Бубнища до 31.10. зужито на переговори з командирами УПА. . . 31.10. Група пересунулася з Бубнища на схід. Капітан Кірн удався з одним вояком УПА за піднайденням площі для причалу літака в район Стефанівки на Захід від Калуша. . . 5.11. прибув перший літак в район Стефанівки. Він скинув постачання й одного пілота, який мав за завдання провірити місце причалу літака. . . 7.11. причалив на приготоване місце Юнкерс 52. Літак цей перетранспортував до Кракова групу Кірна і п'ять підібраних нею розгублених німецьких вояків. . .».

Стільки про фізичні акції тієї групи. З поданих даних ясно, що УПА не тільки панувала і свобідно порушувалася на величезних теренах в недалекій відстані від большевицької фронтової лінії і подалі від неї, але, що вона мала здібних людей для широко закроених операцій спеціального характеру. Та не це найсуттєвіше в цьому звіті. Звіт складається з чотирьох частин: а) перебіг акції; б) вислідки; в) політичне положення і висновки; г) кінцеві завваження.

Про перебіг акції ми вже найбільш скорочено передали. В частині про висліди Кірн подає: «Ця акція переведена німецькими вояками перший раз при використанні радія і летунського постачання в запіллі советського фронту, виявила, що при ґрунтовій підготові і доборі співучасників є можливо висилати німецькі групи з окремими підривними завданнями і політичними дорученнями в західньо-український обшир. При відповідному постачанні летунськими засобами, такі групи можуть втриматися довший час» («Літопис УПА», том 7, стор. 108).

В цих ствердженнях не так важливим було те, що за згодою УПА можна було довше оперувати в большевицькому запіллі навіть ворожим військовим групам, але те, що операція Кірна була першою того рода операцією, переведеною німецьким командуванням у большевицькому запіллі. А це вказує, до якої міри німецьке військове й політичне керівництво було впевнене у своїх

прямих бойових акціях та якими відсталими вони були в порівнянні до їхніх противників у використовуванні складніших і рафінованіших засобів ведення війни, а крім цього, як воно не розуміло потенціалу поневолених Москвою народів і взагалі всіх так численних і різноманітних антисоветських елементів.

Далі в тому звіті подано: «УПА не є проти висилання спеціальних німецьких груп на українські терени. . . Для ослаблення советської бойової сили УПА перешкоджає усіми можливими засобами в рекрутуванні дальших українців (до Червоної армії). В тій цілі переведено наскоки на осередки Сколе, Коломия, та інші, під час яких звільнено політичних в'язнів. . . Спершу УПА давала змогу вербувати до Червоної армії, а навіть давала доручення своїм прихильникам зголошуватися туди. Вони сподівалися здобувати таким чином вишколених вояків і провадити розкладову роботу серед червоноармійців. Одначе з хвилиною зауваження, що такі рекрути, після поверховного вишколу протягом 4-5 днів, зле озброєні є кидані на першчу бойову лінію, УПА розпочала переводити наскоки на рекрутські табори і транспорти, щоб цих людей звільнити. Тому транспорти рекрутів з різних теренів проходять під охороною танків. До дальших підривних заходів, які не служили б безпосередній підтримці субстанції українського народу, УПА принаймні тепер не готова. Вона в першій лінії воює проти НКВД і проти цивільної адміністрації. . . Проти Червоної армії, в якій знаходиться багато свіжо набраних українців, УПА працює в першу чергу розкладовою пропагандою» («Літопис УПА»), том 7, стор. 109).

Як бачимо, Кірін мав змогу заобсервувати підставові напрямні боротьби і взагалі діяльності проти советської влади в першому періоді після поновної советської окупації.

Ще цікавіші є політичні помічення і завваження німецького професійного розвідника, тобто людини, яка знає, що і як обсервувати. Він пише: «Перший раз в новій історії український народ в усіх областях Західньої України, а в значній мірі і в Східній Україні, перетоплений його політичним проводом в один спаяний оборонний фронт. Найвище керівництво тієї боротьби перебрала в червні 1944 р. з почину ОУН-УПА, створена Головна Українська Визвольна Рада — УГВР. . . Ця боротьба ведеться проти кожної чужої окупаційної влади — однаково проти російсько-советської, проти російсько-власівської, як також проти німецької. . . Український народ в Західній Україні стоїть з'єднаний за тою боротьбою проти московсько-большевицької русскости. Добре дисциплінована, струнко зорганізована, достаточо озброєна, але недостатньо зодягнена, УПА, як регулярна армія УГВР, часто й активно веде боротьбу згідно з політичною напрямною головно

проти режиму та його речників, менше проти Червоної армії... Безпосереднє керування Німеччиною українським рухом спротиву неможливе. Після прочищення політичної атмосфери (пропозиції до цього в окремому звіті), треба змагати до мілітарної співпраці на базі спільної боротьби проти большевиків і Червоної армії» («Літопис УПА», том 7, стор. 110).

Чи цей річевий й реальний звіт попав до німецької гори і як він там був потрактований, а чи може застряг в бюрократичних закамарках — з дальших документів невідомо. Звіт показав, як фронтові вояки, в щоденній зустрічі з життям та обсервуванням розвитку боротьби, зовсім інакше оцінювали ситуацію, її можливості, від їхнього командування та політичного проводу. Звіт цей попередила дуже фахова оцінка й характеристика УПА, датована 22-гим листопада 1944 р. Цей звіт під фаховим і технічним оглядом виготовлений так прецизно й конкретно, що на його підставі можна собі дуже докладно уявити, чим була, як виглядала і як боролася УПА.

Цілости того обширного звіту тут повторяти не можна, але зате треба дати деякі характеристичні витяги з нього. Ось, наприклад: «Дисципліна — як прийнята в німецьких частинах. Відносини між зверхниками і підвладними — дружні. Струнка вояцька постава. Накази виконувані точно. Відмова виконати наказ суворо карана... За дезерцію кара смерті розстрілом... В нутрі розподіл харчування кур'ерами рівний для старшин і вояків. Здебільшого вариться кріпку, смачну одну страву (Айнтопф, як подає німецький звітодавець)... Тютюн, сіль, ковбаса відкладані як «залізні» порції. Більший брак солі і приправ» («Літопис УПА», том 7, стор. 111, 112, 114).

Не можна втриматися від слідууючої завваги: читаючи ці рядки про УПА авторства фахового фронтового старшини, не можна не бути гордим, що в найсуворіших умовах підпілля, між двома фронтами двох найгрізніших на той час збройних сил українська людина була здібна створити й роками утримувати свою таку прецизну збройну силу. Як жалко, що ті інформації масово і точно не доведені до відома українського загалу, а, може, вина з другого боку: загал їх не читає, хоч видані вони книжковим виданням. А ще гірше: їх не читають українські робітники пера, публіцисти й журналісти, яких першим і підставовим обов'язком є ті речі джерельно пізнати.

Серед документів, як звичайно, є різні звіти. Є й такі, як звіти відомого серед українців стандартенфюрера д-ра Вітєски. Той небережний розвідник обложився різними ним неконтрольованими елементами і в його звітах, побіч наївних історій, постійно подибується плянована з українського боку дезінформація, якою кор-

мили його добре законспіровані співробітники УПА і підпілля. Наприклад, в одному із звітів, датованому 24-тим січня 1945 р. З Братіслави Вітіска подає таке: «До УГВР не може належати член ОУН, співробітник Бандери чи Мельника. . . УГВР обіймає тільки членів УПА. . . Члени УПА-Схід до УГВР не приймані. . . УГВР створена Лебедем і Лебедь є Президентом Визвольної Ради» («Літопис УПА», том 7, стор. 154).

Але не бракує й річевих, навіть ґрунтовніших звітів різних вищих німецьких команд. До таких належить звіт Головної Команди Летунської Фльоти з 22-го січня 1945 р., підписаний ініціалами якогось майора Генерального Штабу. Звіт починається з'ясуванням ситуації на українському заході після 1918 р. Після короткого, але відносно правильного представлення зростання національної свідомости і державницьких прагнень серед української провідної верстви і народної маси, звіт вказує, що в обличчі тотального ворожого наставлення до українського відродження та до його самостійницьких цілей з боку Польщі і советської Росії українці силою того факту мусіли дивитися в бік Німеччини, як союзника. Одначе тим українським надіям завдав великого удару факт прилучення Карпатської України після розділу Чехо-Словаччини за згодою Німеччини до Мадярщини, а ще гіршого удару, знов же при повній співпраці Німеччини, прилучення Галичини й Волині до Советського Союзу.

До того долучилася німецька політика після вмаршу в 1941 р. німецької армії на терени СРСР і німецьке поступування, що не могло не відкинути населення. З приходом большевиків назад на українські землі з їхньою скрайньою поставою до всього самобутнього-українського, почався зріст і консолідація націоналістичних настроїв. Звіт стверджує: «Поза цими всіми явищами появляється виразно перший раз в історичному розвитку українства одностайне політичне керівництво, яке, як виглядає, ступнево міцніє та закріплюється. В червні 1944 р. зібрався в Галичині Конгрес. Делегати цього зібрання прибули з різних організацій та соціальних груп, не дивлячись на їхню дотеперішню діяльність. . . Планоно втягнуто в керівний орган східних українців, коли предсідником Конгресу вибрано східного українця (як знаємо, так не було, бо предсідником Першого Великого Збору УГВР був волиняк з Західньої Волині, яка була донедавна під Польщею, Ростислав Волошин-Павленко). . . Від червня 1944 р. повстає переддержавна організація, яка принципово закріплює свій осідок на українській землі. Таким чином, відпадає на завжди небезпека еміграційного уряду, який не має ніякого відношення до батьківщини і ніякого ясного вгляду в актуальні політичні замагання власного народу. Через те включення провідного активу

ніше відплив до Німеччини, натрапляє на певні труднощі. Так само є і з Степаном Бандерою, властивим провідником ОУН, який ще не є вбудований в УГВР. . . Тому, що він має в Західній Україні сильні впливи, його включення має особливе значення. . . Це нелегальне правління (УГВР) мусить рішуче протиставитися всякому чужому прониканню, але на ділі воно шукало зв'язку з Німеччиною. Вимогою українців було визнання їхнього права на самостійну українську державу, як передумову до співпраці. . .» («Літопис УПА», том 7, стор. 150, 151, 152).

Автор цього звіту, а можливо декілька авторів, підкреслює деякі найсуттєвіші моменти в самостійницьких акціях, особливо факт, що оце вперше після довгої перерви в історії українського народу націоналісти зуміли створити одностайне загально-національне політичне керівництво, що те керівництво фактично перебрало владу у свої руки на визволеній від одного чи другого окупанта території і що воно поводить зовсім суверенно з чужими чинниками й шукає серед них для себе союзника. У війні взагалі, а в драматичній кінцевій стадії Другої світової війни кожен відповідальний державний провід шукав союзників. З огляду на те, що Держави Заходу, будучи в тому часі тісно пов'язані з Советською Росією, за ніяку ціну не бажали входити в контакти з українським чинником, а з Москвою українському проводові в ніякому разі не було по дорозі. Тому він не виключав якоїсь форми співпраці з Німеччиною, однаке під умовою беззастережного визнання німецькою стороною національно-державних прав українського народу і суверенних прав та рівності українського керівництва. Німецька влада в той час ще до того не була доросла, а може, відчуваючи в глибині свою безвиглядність і неминучість тотального упадку, була до тої міри спаралізована, що вже не могла здобутися на такі радикальні зміни у своїй політиці, як визнання суверенних прав української державности.

Обговорюваний звіт представляє правильно генезу постановня УПА-УГВР, подає приблизно вірно числову силу УПА і так формулює остаточну ціль української визвольної боротьби: «1942 р. ОУН перевела підготову до створення збройної організації. З початком 1943 р. вона створила перші групи УПА на Волині. В літі 1943 р. зорганізувала Українську Народню Самооборону. Це був оборонний засіб проти большевицьких партизан в Карпатах. У серпні 1943 р. в обширі УПА-Північ були до диспозиції около 50,000 вишколених і озброєних членів. Щільніше злиття наступило тоді, коли у вересні 1943 р. Українська Народня Самооборона й УПА підпорядковано Західньому Штабові УПА і включено під керівництво Крайового Проводу ОУН-Захід. Під кінець 1943 р. постала УПА, Група Схід, шляхом поодиноких акцій в напрямі на

Харків. В половині 1944 р. наступило остаточне упорядкування шляхом підпорядкування створеній Українській Головній Визвольній Раді... Ціль: Самостійна українська держава. Від часу розбиття останніх слабих залишків української державности в XVIII столітті, українцям не вдалося знову збудувати суцільну державу. Створення української держави в останній (Першій) світовій війні на терені старої Росії зустріло великі труднощі, які по-стали через русифікування провідної верстви, як і через численні пов'язання з російською державою, а теж через неозначені географічні й етнічні розмежування. Наслідком сильної індустріалізації і поступаючої русифікації під советським пануванням, ці труднощі ще зросли. Якщо навіть активним західнім українцям удалося деякі рубежі Східньої України й деякі східньоукраїнські групи та особистості притягнути до справи української державної самостійности, то треба наголосити, що цей процес є щойно в ставанні» («Літопис УПА», том 7, стор. 152-153).

Можна не погоджуватися з деякими окресленнями та оцінками автора, яким, як уже сказано, був старшина Генерального Штабу Летунства, але треба ствердити, що він в основному розумів суттєві й найважливіші проблеми українського державного будівництва, бачив різні його слабкі сторони, але при цьому був свідомий, що це органічний процес, що люди, які очолюють народ, знають свою ціль, що вони послідовно стремлять до неї.

(Продовження буде)

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГУТ

ДОКТРИНА РЕГАНА

(Закінчення, 2)

V

(Майбутнє доктрини)

Негодування правих елементів американського політичного світу вказують на спроможність американської державної бюрократії ставити перешкоди у виконванні плянів вибраного американським народом президента. Беручи до уваги цей факт, та ще й факт, що президент Реган вкоротці мусить передати свій пост тому, кого американський народ вибере у 1988 році, прихильники доктрини і її вороги починають застановлятися над далешою її долею.

З початком 1986 р. майбутнє доктрини Регана виглядало досить добре. На це вказувала дискусія між двома крилами демократичної партії, яку спричинили шукання за успішною плятформою для президентських виборів у 1988 р. Праве крило створило було групу п.н. Коаліція для демократичної більшості. Ця Коаліція видала свою відповідь на проект плятформи, випрацьований представниками лівого крила, в якій стверджувалося: «Советський Союз і ті, яким він допомагає, становлять найбільшу загрозу для свободи, миру і поступу в світі». Хоч неспокої у третьому світі виростають з «дійсної несправедливості і гноблення», сили зміни «часто підпомагаються й експлуатуються ворогами демократії, які стараються використати ті сили в інтересах советської зовнішньої політики». Праві авторитарні режими можна мирно перетворити в демократії, але цього не можна зробити з режимами марксистськими. Їх можна змінити тільки «допомогою озброєним опонентам» комунізму.

Крістофер Лесін, який обговорював цю дискусію, писав: «Політика Коаліції для демократичної більшості є доктриною Регана. Мова відповіді наслідуює мову Рональда Регана і Джорджа Шульца майже слово в слово, а її есенцію майже не можна відрізнити від політики адміністрації. Її критика політики Регана обмежується тільки до ділянки застосування: помірковані демократи можуть застосувати доктрину Регана більш вміло і продуктивніше, ніж республіканці».

Помимо такого наставлення правого крила демократичної партії, консерватисти долею доктрини все таки журилися. У жовтневому числі консервативного місячника кільканадцять із них давали свої пропозиції відносно завдань адміністрації Регана на її останні два роки. Ось найтипівіші із них:

Фред Бирнс: «Президент Реган потребує закріпити справи, які тепер знаходяться під великою загрозою. Говорю про доктрину Регана і зоряну

війну. Якщо він буде вагатися, або почне відступати — це буде загибель для обох (. . .) Я побоююсь, що наступник Регана в 1989 р. покине доктрину Регана або через свою слабкість, або через непогодження з її засадами».

Роберт Д. Новак: «Дві ділянки, на які адміністрація Регана і кандидати на президента мусять натискати у наступних двох роках: це доктрина Регана й грошева реформа (. . .) Найбільша хиба зразкової президентури Регана — це брак безперервного намагання продати доктрину Регана».

Едвін Дж. Фульнер, мол.: «Ми мусимо продовжувати формування доктрини Регана у зовнішній політиці (. . .) Ми мусимо продовжувати поширювання нашої підтримки антикомуністичним прозахідним борцям за свободу у советській імперії»²⁴.

З кінцем же 1986 р. чорна хмара наступила на адміністрацію Регана взагалі, а на доктрину Регана зокрема — це «ірано-контра скандал»²⁵.

Ось французький погляд на справу адміністрації: «Европейські союзники і всі приятелі Сполучених Штатів у загальному, споглядаючи на бурю, яка під сучасну пору нищить Вашингтон, є не тільки засумовані. Вони також і турбуються, споглядаючи на визначну демократію, зайняту самобичуванням і самознищенням, бо це ставить під загрозу її провід і довір'я до неї, які були відродилися із вибором на президента Рональда Регана в 1980 році»²⁶.

В обороні ж доктрини від посиленних нападів виступив Льюїс Е. Лерман. «Доктрина Регана про підтримку антикомуністичних повстанців у Нікарагуї, Анголі, Афганістані і других місцях є поміркованим і природним розвитком історії американської зовнішньої політики, — доводив він, — поміркована комбінація принципу й інтересу. Таким чином буде справедливим сказати, що покінчення доктрини Регана в наслідок ірано-нікарагуанської афери було б не тільки пожертвуванням доголітного національного інтересу, але було б також рівнозначне з покінченням нашої національної мети». А тим часом демократи правого крила, які були спочатку між найсильнішими прихильниками ініціативи Регана, «та навіть деякі республіканці, виглядає, змінюють курс, і починають схилитися до ізоляціонізму». Для Лермана — це не державні мужі, а політиканти, які хочуть збити собі політичний капітал на новинках хвилини. І він звертається до державних мужів США із закликом, щоб у цій критичній хвилині вони стали на оборону основних принципів доктрини Регана²⁷.

А вороги доктрини у цій хвилині, хоч не покидають нападів і на інші об'єкти доктрини, головну увагу скупчують на одну країну — на Нікарагуу, очевидно в переконанні, що як вони тут переможуть, то Доктрина Регана стане мертвою.

24. «Two more years: a Final Reagan Agenda», *«The American Spectator»*, жовтень, 1986, стор. 15, 16, 18 (Fred Barnes, старший редактор тиж. *«The New Republic»*; Robert Novak, синдигований колоніст і видавець *«The Evans-Novak Political Report»*; Edwin J. Feulner, jr., президент дослідної установи *«The Heritage Foundation»*).

25. Коли це пишемо, справа є під розглядом різних комісій, та у загальному йдеться про те, що представники адміністрації Регана продавали таємно зброю Іранові в заміну за випущення зловлених у Ливані американських zakładників у часі, коли адміністрація таку практику засуджувала; за дохід з тієї продажі купувалась ніби зброя, і доставлялася нікарагуанським повстанцям у часі, коли така доставка була заборонена американським Конгресом.

26. Jean-Marie Benoist (письменник і філософ, старший член College de France). «The Paralyzing of U.S. Presidents: a European View», *«The Washington Post»*, 17.12.1986, ст. A 27.

27. Lewis E. Lehrman. «For the Reagan Doctrine», *«The New York Times»*, 21.1.1987, ст. A 31.

Визнавці доктрини про це знають. Вони свідомі факту, що, як пише Д. Б. Оттавей, «Ірано-контра скандал завдав доктрині приголомшуючий удар», і тому «консервативні прихильники доктрини скупчують тепер свої зусилля на збереження допомоги нікарагуанським повстанцям, а якщо тут боротьбу програють — збереження допомоги для сил Джонаса Савімбі в Анголі».

Та, як той же Оттавей стверджує, консерватисти таки не думають обмежитись тільки до оборони здобутих позицій. Зараз діють антикомуністичні повстанці у восьми країнах: Нікарагуї, Анголі, Афганістані, Камбоджі, Ляосі, В'єтнамі, Етіопії і Мозамбіку. З цих країн США дають допомогу повстанцям чотирьох перших країн. З останніх чотирьох прихильники доктрини планують зосередити свої зусилля на здобуття допомоги США для повстанців Мозамбіку. На їхню думку, в Мозамбіку повстанці мають найкращі можливості для перемоги: центральний уряд є слабкий і не має підтримки кубинських військових частин, як в Анголі, бо Советський Союз і Куба, виглядає взяли тут на себе далеко менші зобов'язання»²⁸.

Знов же 14-та річна конференція американських консервативних організацій показує, що консерватисти рішилися зробити доктрину Реґана центральною для американської зовнішньої політики. За словами Джана Чемберлена, на цій конференції всі республіканські кандидати на президента США «боронили доктрину Реґана в зовнішній політиці»²⁹.

Один із цих кандидатів, сенатор Боб Дол, говорив на тему «Перспективи доктрини Реґана в Конгресі». У цій доповіді він казав: «Є народи по цілому світі, які боряться за свою незалежність: в Афганістані, в Камбоджі, в Анголі і зараз за нашим порогом у Нікарагуї. І дозвольте мені додати ще одну країну до цієї листи — Мозамбік. Президент справу борців за свободу прийняв, тепер настав час для Конгресу прийняти її як довгоречинцеву політику». Далше Боб Дол завзивав консерватистів, щоб вони оформили «закон про політику відносно борців за свободу, який, якщо б його ухвалено, давав би нам міцну основу для інформування як борців за свободу, так і їхніх ворогів, що Америка включається у боротьбу на довший час з метою досягнення перемоги»³⁰.

Консервативні республіканці стараються також припилювати самого президента, щоб він не відрікся своєї власної доктрини. От, що пише конгресмен зі стейту Нью Джерзі: «Першочерговим завданням зовнішньої політики президента повинно бути уважне слідкування за зростаючою загрозою для свободи світу, яку витворює советський експансіонізм під маскою 'реформ' (...) У часі, коли Михайл С. Горбачов несамовито накидає 'гласність' легковірній світовій публіці, Америка не може ризикувати дальшими двома роками стагнації (...) Президент повинен почати від ясного представлення доктрини Реґана, яке вона має значення для майбутнього свободи, та повинен переводити її повністю в життя»³¹.

28. David B. Ottaway. «Stunning Blow to a Doctrine». *The Washington Post*, 15.2.1987, ст. А 32. От писав Чалз Лейн у тиж. *Ді Нью Републік* за 6.2.1987, ст. 17: «Як контри перестануть існувати, вони заберуть з собою і барато з доктрини Реґана».

29. John Chamberlain. «Positioned for a Breakthrough». *Human Events*, 14.3.1987, ст. 16.

30. Thomas Mc Ardle and Gene Tarnеr. «Conservatives Gather for 14-th Annual CPAC». *Human Events*, 7.3.1987, ст. 12 (CPAC — це Conservative Political Action Conference, яка відбувається кожного року).

31. Jim Courter. «Ask Shultz to Resign». *The New York Times*, 11.3.1987, ст. А 27.

VI

(Доктрина Регана і Україна)

Відношення доктрини Регана до української визвольної боротьби стає повністю наявним тільки із визнанням факту, що зараз ведеться третя світова війна, якої остаточною метою є поставити переможця володарем цілого світу. Для великої більшості людей, на жаль, визнати цей факт за дійсний є важко, бо ця війна ведеться зовсім інакше, як всі попередні війни³². Відмінність ця є спричинена відмінністю агресора, який цю війну веде. Раніше ми наводили голоси в дискусії над природою СССР: традиційна імперія, чи щось інше. Вже сам факт, що така дискусія ведеться, показує, що мається до діла із чимсь новим, із чимсь, що для одних виглядає як традиційна імперія, а для других як новотвір, опертий на ідеології марксизму і наставлений цю ідеологію насаджувати в цілому світі. Ведеться дискусія по цій лінії і серед української діаспори³³, а відгалуженням цієї дискусії є міркування про пригоду Української Советської (у деякого Радянської) Соціалістичної Республіки (УССР чи УРСР): московська колонія чи продовження Української Народньої Республіки (УНР)?

Не знаємо з певністю, чи подібна дискусія ведеться також і серед поляків: скажимо, чи Польща Ярузельського є продовженням Польщі з-перед 1939 р.? А могла б вестися, хоч на перший погляд така дискусія немає жадних підстав, бо Польща Ярузельського має всі атрибути самостійної держави. А все ж таки питання стоїть вперто: хто наставив полякам Яру-

32. Відомий український журналіст і політичний діяч Роман Ільницький у 1974 р. коли то дуже популярною була ведена президентом США Річардом Ніксоном, при допомозі його державного секретаря Кісінджера, політика коекзистенції, написав серію статей на цю тему у щод. «Свобода». У статті «Холодна війна і мирне співіснування» (ч. за 25.7) він писав: «(...) відкидаючи коекзистенцію, можна вибрати тільки між холодною і гарячою війною. Третьої можливості нема». У статті ж «Америка і мирне співіснування» (ч. за 27.7) він твердив, «що політика мирного співіснування переростає в програму коекзистенційної війни, та що в ній допускаються всі засоби поборювання, за винятком збройних». Знов же у статті «Головні принципи політики мирного співіснування» (ч. за 29.6) він заявляв, що «перша заасада стосується поділу сфер впливів двох надпотуг. І одна і друга, себто Вашингтон і Москва, здають собі справу з того, що їм не вільно посягати збройною рукою у сферу впливів другої. А сферою впливів вважаються ті території, що їх вони закріпили за собою у висліді Другої світової війни і кільका років після неї. Якщо йдеться про США, то в їх сферу впливів і безпеки входять: Північна, Південна і Середня Америка, Західна Європа, Середній Схід, Японія, Філіппіни, Австралія і острови Тихого Океану». У цих міркуваннях Р. Ільницького: по-перше, коекзистенція також війна; по-друге, забезпечування Москвою комуністичних повстанців та своїх «клієнтів» проти антикомуністичних повстанців зброєю, і напад Москви на Афганістан — є такі «збройними засобами поборювання»; по-третє, захоплення при допомозі комуністичних повстанців середньоамериканської Нікарагуї і спомагання філіппінських комуністичних повстанців є такі безперечним «вмешуванням Москви у сферу впливів США».

33. Найбільш інтензивно ставив цю проблему перед очі української діаспори М. Мельник. От у статті «Советський уряд» (це у щод. «Свобода», за 20.12.1974; у щод. «Америка», за 11.1.1975) ця стаття мала наголовок «Советський уряд, народ, імперіалізм...» він писав: «Друге поняття 'советського' уряду — це розуміння, що уряд цей, перш за все комуністичний. І тут треба відповісти на два питання: Чи це правда? І чи з політичного штандпункту воно корисно для уряду СССР уважати радше советським чи російським урядом?» А дещо даліше: «Тому теж сьогодні повинно бути всім ясно, що не російський народ є на службі інтересів комуністичного руху, а навпаки — комуністичний рух є на службі російських національних амбіцій». Знов же у статті «Фікція інтернаціоналізму» він писав: «Та, на жаль, у нас же і сьогодні є надто багато людей, які продовжують боротись проти 'інтернаціонального комунізму' (...) Небезпечним наслідком того роду думання є охота тих людей тут боротися не проти російської окупації, а йти з росіянами проти комуністичної диктатури» («Свобода», 26.6.1975).

зельського? Таке ж саме питання для поляків, і для чехів: хто наставив першим Кадара, а другим Гусака? На ще вищому, так би мовити, поземі стоїть питання: хто дав теперішніх диктаторів етіопцям і південним еменцям? Вони ж не є лідерами, які зробили революції: в Етіопії проти власного монарха, у Ємені проти англійського панування.

Це не зовсім якісь несерйозні питання, пригожі тільки для хрестикових словних згадок. Це засадничі питання, які спрямовуються у саму суть природи того, особливого новотвору — червоної московської імперії — СРСР. Аналіза згаданих питань показує, що в Кремлі випрацьовано систему, яка в якійсь мірі нагадує систему феодалізму, тільки замість католицизму тут поставлено у її основу марксизм-ленінізм. Цікаво, що як у феодалізмі, так і в кремлівській системі появилися вже такі «васали», які, залишаючись при марксо-ленінській «вірі», мали змогу, з таких чи інших причин, звільнитися з-під влади московського «суверена» і стати самостійними державами (Югославія, Альбанія, Китай).

Ведеться тепер у США інтенсивна дискусія над питанням природи теперішньої влади в Нікарагуї. Якщо б оця кремлівська система була західними науковцями розпрацьована, тоді згадана дискусія була б безпідставна, бо теперішня Нікарагуа ясно вкладалася б у кремлівську систему. Тут необхідно пригадати, що в країнах західних демократій багато людей діє, свідомо чи несвідомо, у тому напрямі, щоб замаскувати існування оттакої кремлівської системи³⁴.

От чому так тяжко багатьом людям бачити оцей так очевидний факт, що йде у повному розгарі третя світова війна. Одною із метод ведення цієї війни є т.зв. визвольні війни у т.зв. третьому світі. Ця метода, одначе, у великій мірі вже не є тепер такою успішною, як на початку її впровадження. Про це дуже добре висловлюється лідер ангольських антикомуністичних повстанців Джонас Савімбі: «Доба європейського колоніалізму закінчилася 1975 року (. . .), але мрії про мир і національне самовизначення було це неможливо досягнути. У змаганні ж за національне визволення країна за країною були зраджувані і захоплювані, а нові нації побачили себе знову жертвами колоніалізму. Цим разом їх захопила нова імперіяльна потуга — Советський Союз, діючи прямо, або за посередництвом своєї першої заморської колонії — Куби. *І так-то націоналістичні змагання мусіли починатися знову (. . .) І тому-то правдиві націоналісти по цілому світі відкидають марксо-ленінський шлях та хапають за*

34. Флора Люїс писала в 1984 р.: «Дискусія починається наново, цим разом концентруючись на Центральній Америці: чи є сучасні революції оwoчeм невтомних зусиль інтернаціональної конспірації, веденої Советським Союзом? А чи вони є національними рухами, що повстають з власної ініціативи і спочатку не кoнчe ворожі супроти Сполучених Штатів, але кінць-кінцeм загнані до Москви американською опозицією? («The Roots of Revolution». The New York Times Magazine, 11.11.1984, стор. 72). Авторка старається доказати правильність другої можливості. Чому вона так дивиться на світ виявляє лист, надрукований у щоденнику, в якому вона працює. «Якщо мікроскопічні держави Карибського моря є такі маловажні, як Флора Люїс їх представляє (колонна 27 січня), — пише автор листа, — то як вона пояснить факт, що було не менше як 130 дипломатів советського бльоку в Гренаді, малому острові з менше як 100,000 населення? Чи вислав би Фідель Кастро 750 у військовому ділі вишколених будівельних робітників, щоб збудувати 9,500 футової довжини летище, якщо б Гренада не виглядала важною у советсько-кубинських геополітичних планах? (. . .) Якщо панна Люїс простудіювала б декілька із тисяч документів, захоплених у Гренаді, вона можливо побачила б з драматичною ясністю, як совети через кубинців використовують таких романтичних революціонерів, як Mopіc Бішоп, щоб захопити таку малу, невинну країну, як Гренада». («Caribbean Nations That Loom Large to Moscow», «The New York Times», 7.2.1984)

зброю, щоб боротися проти режимів, які їм накидають цю збанкрутовану ідеологію»³⁵.

Як же ж близько це заключне твердження лідера далекої Анголі підходить до становища лідера України (недавно померлого) Ярослава Стецька, який ще в 1954 р. твердив: «Історичний матеріалізм-марксизм є істотним запереченням ідеології свободи. Він апріорно виключає ідею свободи народів і ідею свободи людини та закономірно доводить до рабства. Отже, не можна боротися під його омофором за свободу»³⁶ (під. наші, — ВКГ).

І тут, власне, приходиться доктрина Регана і її пов'язання з українською визвольною боротьбою.

Пише Франціс Фукуяма, професор однієї з американських установ: «Тепер вже є загально прийнятим спостереження, що це вперше місцеві повстанці атакують велике число просоветських марксо-ленінських режимів, примушуючи Кубу, В'єтнам і сам Советський Союз виставляти велике число військових частин для протиповстанської боротьби. В іронічному повороті, Москва стоїть тепер в обличчі можливості повалення марксо-ленінського режиму антикомуністичним повстанським рухом, а тепер така перспектива ще й посилюється політикою адміністрації Регана піддержувати повстанців»³⁷.

Дальше йде дуже важне його твердження: «Совети, самозрозуміло, ніде відкрито не признають, що їхні клієнти не є популярними, та що вони мусять вести боротьбу проти тубільних повстанців»³⁸.

Горбачовська «гласність» щойно проростала, як Фукуяма ставив це твердження, та воно не втратило своєї важности і зараз, хоч горбачовська «гласність» ніби вже у повному розцвіті. Багатомовний факт, що, як зауважує А. М. Розенталь, тепер «росіянам дозволено говорити, але тільки про ті речі, про які уряд хоче говорити; дозволено їм критикувати, але тільки людей і установи, які, згідно з рішенням, можна критикувати; заохочується їх дещо підносити проблеми, але, розуміється, не про закладників советської системи, які ще далше у в'язницях, зовнішню політику, піддержку тероризму»³⁹. Отже, коли твердження Фукуями є далше важне, то тільки тому, що Горбачов зовсім не думає виректиса пороблених за Брежнєва завоювань, і це навіть помимо того, що «советський активізм другої половини 1970 років осідлав Москву багатомільйоновими зобов'язаннями», які на підставі обрахунку знавців «виносили в 1980 р. 46.5 більйонів доларів»⁴⁰.

Значення цих зобов'язань добре ілюструє оттакий епізод із міркувань цитованого вище автора. Він каже: «Москва не буде радіти намаганнями вихопити якогось клієнта з її орбіти, і у відповідному часі буде змушена реагувати. Є, отже, важним, щоб не перебільшувати советської слабости,

35. Jonas Savimbi. «The War Against Soviet Colonialism; The Struggle and Tactics of Anti-Communist Resistance». «Policy Review», зима 1986, стор. 18.

36. Ярослав Стецько. «Комунізм і імперіалізм». У «Збірці статей (вибір з місячника «В.Ш.» за період 1954-56 pp.)». Політична бібліотека «Визвольного Шляху». Лондон, 1956, стор. 99.

37. Francis Fukuyama. «Gorbachew and the Third World». *Foreign Affairs*, весна 1986, стор. 720.

38. Там же.

39. А. М. Rosenthal. «Here's a Strange Story». *The New York Times*, 5.3.1987.

40. Fukuyama, цит. праця, стор. 718.

особливо у мілітарній сфері, яка традиційно була і є ділянкою відносної переваги Москви». Як приклад такої реакції, автор наводить Анголю. «Коли советів збентежили успіхи УНІТА у ранніх 1980 роках, вони кінець-кінцем зареагували масовою допомогою для Люанди і великою офензивою, яка послабила організацію Савімбі до тої міри, що тепер попередні надії на повалення МПЛА (комуністи, — ВКГ) замінив страх за збереження УНІТА. Подібний сценарій міг би розвинутися в Афганістані, якщо б США драматично збільшила якість зброї, яка іде до Афганістану»⁴¹.

Писав він це на початку 1986 р. Дальші ж події показують, як дуже він помилився. Дальші події показують, що це якраз він (і йому подібні на Заході, а їх, на жаль, так багато!) перебільшив «превагу Москви у мілітарній сфері», бо коли США врешті почали доставляти повстанцям кращу зброю, то не тільки не повторився змальований ним сценарій з Анголі в Афганістані, але навпаки — і в Анголі, і в Афганістані позиції повстанців стали сильніші ніж колинебудь раніше. А це наявний доказ, що й для Москви існують певні межі, поза які вона вже немає змоги далі піти.

Майже всі коментатори подають як причину горбачовських «реформ» невідрадний економічний стан СРСР. Та чи дійсно штовхає Горбачова до його «реформ» економічний стан СРСР сам по собі? А чи, може, радше свідомість факту, що з таким економічним станом Москва не тільки не зможе поширювати далі своєї імперії, але не зможе вдержати і дотеперішніх здобутків? Чи штовхає Горбачова до «реформ» журба за добробут для громадян СРСР, а чи може страх за майбутнє імперії?

Початок березня 1987 р. був у США до певної міри незвичайний, бо і в пресі, і на різних телевізійних програмах обговорювалася пропозиція Москви виелімінувати з Європи середнього засягу нуклеарні ракети. І багато коментаторів, які писали чи говорили про цю пропозицію, ставили, з видимим негодуванням, питання, чому Горбачов цією пропозицією рятує Регана в його «ірано-контра скандалі»⁴². Це питання збудило і в нас побоювання: ану ж в заміну за «рятунок» Горбачов вимагатиме від Регана рятунок шнурка і для себе, тобто припинення американської допомоги повстанцям?

Безперечно, посторонній людині, яким експертом вона б не була, неможливо заглянути у душу Горбачова і знати точно ті причини, які стоять за його потягненнями. Та одне виглядає певним: Горбачов за всяку ціну старається зберегти імперію у межах, які він успадкував від останнього генсека. Чому? Чи по інерції, як володарі всіх імперій, а чи в тому намаганні криється ця ідеологічна настанова, яка казала Брежневу напасти на Чехо-Словаччину Дубчека, а яку західні коментатори охрестили доктриною Брежнева? А чи, може, він уважає, що по мимо всього ситуація не є настільки серйозна, щоб відомими трюками милих слів і дрібних, незначних, з погляду загальної стратегії поступок, не приспати чуйности Заходу і здобути конечну передишку для консолідації, перегрупування і нагромадження відповідних ресурсів для відбиття наступу і

41. Там же, стор. 731.

42. Напр. твердив Джан Б. Окс: «Як на іронію, головний ворог Регана, женучись по через пасмо ракет, прийшов йому з порятунком — можливо для своїх власних цілей, та все таки з порятунком». (John B. Oakes. «Consider Stepping Down». «The New York Times», 11.3.1987, стор. А 27.

переходу до поновної офензиви? Має він для цього прецеденси у хрущовській відлизі і брежнєвському наступі.

Як же ж то по-сучасному звучать тепер слова Ярослава Стецька з 1955 року!... «Треба сьогодні більш ніж коли бити на сполох, перестерігати легкодухих, демаскувати московське залицяння до Заходу, громити неправду, відважно виступати в обороні правди, кричати до глухих і наївних, щоб не дали себе обманути (. . .) Тому треба мобілізувати всі здорові протикомуністичні сили в цілому світі»⁴³.

Ярослав Стецько писав ще у тому ж 1955 р.: «Визволення України та інших поневолених Москвою націй лежить у площині національно-визвольної революції народів підбольшевицького світу»⁴⁴. Зовсім вірне твердження і для нинішнього часу, тільки тоді, в 1955 р., «большевицький світ» обмежувався до євроазійського масиву, а нині він розтягається і на африканський та американський континенти. Чому? Чи не тому, що тоді у 1955 р., лідери Заходу не слухали порад і пересторог таких людей, як Ярослав Стецько? Чи не тому, що тоді лідери Заходу підпадали під вплив солодких, приманливих голосів московських сирен про можливість коєкзистенції з червоною московською імперією, і не хотіли бачити того очевидного факту, що ішла війна та що у тій війні як кінцевий результат може бути тільки поразка або перемога?

Доктрина Регана якраз і визнає цей факт існування війни, визнає факт, що поневолені народи є Союзниками Заходу у цій війні, і тому вони повинні від Заходу діставати у їхній боротьбі за своє визволення усяку можливу піддержку. Допомога ж тим, які збройну боротьбу зараз ведуть, є одночасно і допомогою тим, які щойно до такої боротьби підготовляються, бо вона послаблює імперію.

Філ Грем, сенатор з Тексасу, говорив на 14-й річній конференції консервативних організацій: «Ми потребуємо нової зовнішньої політики. На протязі 40 років ціль нашої політики була прив'язана до статус кво. Вдалий президент (мова про Регана, — ВКГ) із гордістю бився в груди і казав: 'ані інча території не перейшло під комуністів за могого урядування'. І немає багато таких, що так можуть хвалитися. . . Але нашою метою не може бути задержання статусу кво. Нашою метою мусить бути відкочення границь комунізму. Нашою візією мусить бути далеко більше, як тільки хиткий пат; нашою візією повинна бути перемога (. . .) Оборона свободи починається у Нікарагуї й Афганістані, але ми ніколи не будемо безпечні і ніколи не буде миру, аж поки цілий світ не буде вільний, включно із народами Советського Союзу»⁴⁵.

З цим заключенням американця перекликається голос з Європи: «Ми не повинні вірити, що характер чи еміграційна політика Советського Союзу змінилася. Це є тільки російське замилювання очей. Система є нелюдська (. . .), є неможливо жити у мирі з цією суспільністю, бо свобода є передумовою миру»⁴⁶.

Оце та невідфальшована реальність. З неї виросла доктрина Регана. І

43. Ярослав Стецько. «На манівцях коєкзистенції». Цит. праця, стор. 54-55.

44. Ярослав Стецько. «Атомової війни, коєкзистенція чи політика визволення». Цит. праця, стор. 14.

45. Цит. звіт, «Human Events», 7.3.1987, стор. 14.

46. «Politiken», 22.2.1986. Цитуємо за жур. «World Press Review», лютий 1987, стор. 18.

коли ця доктрина знайде повне розуміння і відповідну підтримку не тільки у США, але і в других країнах вільного світу, українська визвольна боротьба закінчиться перемогою, бо ж остаточною ціллю доктрини є: *свобода народам, свобода людині!*

ЗБІРНИК «ЖИТТЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ»

Заходами АДУК у США і спільним зусиллям численних жертводавців вийшов з друку у друкарні «Мета» великого формату двокольоровий збірник статей і фотодокументів під назвою *«Життя Степана Бандери»*.

У збірнику, оформленому мистцем Петром Сидоренком і зредагованому Л. Полтавою, поміщено понад 50 фотодокументів з життя і діяльності бл. пам. Провідника ОУН, великого Сина Українського народу. Не всі знімки, на жаль, є чіткі, бо частина з них зроблена в умовах підпілля, і ранніх повоєнних років, і треба дякувати людям, що їх все таки зробили та зберегли у не раз найважчих умовах боротьби.

Крім того, поміщені такі матеріяли: д-р Микола Чировський — Передмова, Біографія Степана Бандери, 3 думок Степана Бандери про Третю світову війну, його ж статті «Друзі, українські націоналісти» і «Національна революція», д-ра Святомира Фостуна — «Степан Бандера», Ярослава Стецька — з Передмови до «Перспектив української революції», Слово Наталки Бандери на суді в Мюнхені. В окремому розділі «Степан бандера в мистецтві і літературі» надруковані поезії різних авторів про Провідника ОУН, у тому і політв'язня Москви Зіновія Красівського «Бандера», фоторепродукції різьб, картин і значків із зображенням Незабутнього.

Збірник *«Життя Степана Бандери»* — це скромне, але гідне вшанування світлої пам'яті Провідника, який, за висловом поета, «горів, щоб, не згоряючи, горіти», в ім'я Бога і України.

А. БЕДРІЙ

ІДЕЇ ВЕЛИКОГО ПРОВІДНИКА Й КОМАНДИРА

(Ми проти неправди і фальшування історії)

Кожного року в місяці березні вшановуємо пам'ять одного із головних провідників української національно-визвольної боротьби 1940-их років, генерала Романа Шухевича-Тараса Чупринки. Ким він був, які ідеї здійснював і яку політику вів — важливо відмічувати, бо йде велика дезінформаційна кампанія сфальшувати ідейно-політичні позиції ОУН-УПА-УГВР, що її очолював у 1943-1950 рр. саме він. Відомі твори ген. Шухевича-Чупринки повинні були вже давно появитися окремим виданням, зокрема в англійській мові, бо в них наглядно визначені безкомпромісові і соборницькі позиції Воюючої України.

Як далеко зайшло перекручування найновішої історії, головню політичної думки, свідчить книжка в англійській мові п.н. «Політична думка українського підпілля 1943-1951», зрадагована П. Потічним і Є. Штендерою (видання Канадського інституту українських студій, 1986). В книжці поручається як репрезентативні твори ОУН-УПА-УГВР статтю посла Василя Мудрого, Д. Шахая (редактори твердять, що це Йосип Позичанюк), і о. д-ра І. Гриньоха (В. Мудрий і о. д-р І. Гриньох опинилися на чужині в 1945 р.), але в ній не поданий ані один твір найважливішої особи цього часу в Україні — ген. Р. Шухевича-Чупринки.

Ярослав Пеленський, третій перекручувач історії, в інтерв'ю для польського журналу «Контакт» (Париж, листопад, 1984) твердить, що «в ОУН, з одного боку, існувала фашистська і авторитарна течія, але з другого — діяла демократично-народницька група Мітринги». Знаємо, що група Мітринги відійшла від ОУН під кінець 1941 р. Виходить, що залишилася в ОУН лише «фашистська і авторитарна течія». Я. Пеленський пише *явну* неправду, що «слово демократія в крайових документах ОУН уперше було вжите в політичному становищі керівництва лише в 1951 р. (позитивне ставлення до демократії)». Він неправдиво додає: «Однак на еміграції це становище заперечив сам Степан Бандера» (!!), що абсолютно не відповідає правді, порушуючи найзагальніші норми публіцистики на будь-які теми.

Я. Пеленський ігнорує Маніфест ОУН з грудня 1940 р., що виразно стоїть на демократичних програмових позиціях. Він ігнорує

демократичний основний клич ОУН і УПА: Воля народам! Воля людині! Він ігнорує примінення плюралістичного принципу при творенні з ініціативи ОУН Українського Національного Комітету в червні 1941 р. і УДПравління в липні 1941 р. В серпні 1948 р. ген. Тарас Чупринка писав у статті «До генези УГВР»: «Ініціативний Комітет (для створення УГВР) вирішив творити представництво українського народу *на демократичній основі. Демократична платформа* давала можливість включитися до керівництва визвольною боротьбою всім чесним і національно вартісним українським патріотам незалежно від їхніх партійних поглядів» (гляди «УГВР, вид. ЗЧ ОУН під проводом С. Бандери, Бібліотека Українського Підпільника, 1956, ч. 3). І далі Шухевич-Чупринка відмічує: «Беручи за основу формування загальнонаціонального керівництва українського народу *демократичний принцип...*» і т.д. У статті «Про УГВР» (з України, 1948) також виразно зазначено, що «Українські націоналісти не хочуть для себе ніякого монополію на владу, не змагають ні до якої диктатури». Командування УПА і Провід ОУН доправили до заснування УГВР, в Універсалі якої зазначено, що її «завданням є після визволення України перевести в Україні вільні, *демократичні вибори*» (там же, тобто у виданні ЗЧ ОУН під проводом С. Бандери, передрук із «Української Трибуни», ч. 86, 19-го грудня, 1948).

У статті «У Голови Генерального Секретаріату УГВР, Р. Лозовського» (1948) читаємо: «реальною гарантією *демократичності* майбутніх форм правління в Україні є саме існування УГВР. УГВР побудована на чисто демократичних принципах та заступає демократичні погляди. Її визнає і цілковито підтримує найсильніша сьогодні політична організація на Українських Землях — Організація Українських Націоналістів. *ОУН стоїть на демократичних позиціях*». У «Роз'ясненні Проводу ОУН на Рідних Землях» (жовтень, 1949) читаємо: «Ми боремося за те, щоб внутрішній лад в Українській Державі був побудований на здорових *демократичних засадах*».

У «Зверненні Воюючої України до всієї Української Еміграції» (жовтень, 1949), під яким після підпису голови підпільної Української Церкви є підпис ген. Р. Шухевича-Чупринки, написано: «Роз'яснюйте чужинцям, що український народ бореться за здійснення передових ідеалів людства, за волю для народів і людини, за справжній *демократизм...*». Отож, п. Я. Пеленський пише неправду, або не знає історії.

З їхніх писань можна вивнескувати, що пп. Я. Пеленський, П. Потічний і Є. Штендера є прихильниками марксизму-соціалізму. Це справа їхніх поглядів. Але, коли вони представляють програмі позиції ОУН-УПА як марксистсько-соціалістичні, то це вже фальсифікація історії. Наприклад, Р. Шухевич виразно ствердив: «УГВР є за *цілковите знищення большевицької колгоспної си-*

стеми в Україні, за цілковите визволення українського селянства з колгоспного ярма», і т.п. («У Голови Генерального Секретаріату УГВР», серпень, 1948). Зате ген. Тарас Чупринка ставив проєкцію боротьби за *християнську Україну*: «в цій країні заглушена релігія, збезчещена церква, закована свобода сумління, потоптана *християнська мораль*... Розкажи про знищення Української Автокефальної Православної Церкви і Української Греко-Католицької Церкви, про помордованих і засланих українських Єпископів, священників і вірних. Роз'ясни чужинцям, що теперішня російська православна церква не має нічого спільного з вільною церквою і являється емведівською агентурою. Закликай усіх християн, всіх вірних і інших релігій до рішучої боротьби за знищення смертельного ворога людства — *большевизму*». Отже, не під знаменом марксизму, а під знаменом християнства стояла в 1940-их рр. ОУН-УПА-УГВР!

Ген. Шухевич-Чупринка чітко вияснює питання про те, хто поневолює Україну, хто є головним ворогом України. В документі «Бійці і командири УПА» (травень, 1945), він заявляє, що в роках 1941-44 Україна була поневолена *Німеччиною*, а «з розвалом Німеччини вернувся і розгосподарився в Україні ще гірший окупант — *Росія*. Від віків поневолюючи Україну, вона (Росія) не зрезигнує з неї ніколи, незалежно, чи в неї царський режим, чи 'найдемократичніша в світі республіка'. Ціль Росії: «остаточно *перетопити в російському горнилі* український народ, що має назавжди забути, що він був самостійним, і погодитися бути вічним наймитом — 'старшого брата' — *новітньої великої Росії*».

У «Відозві Головного Командира УПА» (липень, 1946), ген. Чупринка знаменито схоплює суть боротьби між нацією-агресором і нацією-оборонцем: «Самий 'міністер внутрешніх дел' Круглов організував добірних старшин з *цілої Росії* на зимово-весняні місяці для подавлення *Української Революції*». Подібні ствердження знаходимо в статті Шухевича п.н. «В п'яті роковини боротьби УПА» (жовтень, 1947): «на зміну гітлерівським загарбникам в Україну прийшли знову *російсько-большевицькі імперіялісти*». А далі: «УПА внесла великий вклад у справу творення єдиного фронту народів поневолених і загрожених *російсько-большевицьким імперіялізмом*». Генерал зазначає, що *тільки* в наслідок боротьби власними силами України і других уярмлених Росією націй прийде визволення України від Росії.

У статті «До генези УГВР» (серпень, 1948), ген. Шухевич пише, що Україна бореться проти «панування *чужинців*», проти «*московсько-большевицьких* окупантів», проти «окупантського ярма». Цими окупантами були в 1940 рр. «гітлерівська *Німеччина* і *большевицька Москва*», чи пак — «*російсько-большевицька окупація*». Він робить важливе ствердження, яке замовчують деякі двійкарські активісти, що однією із чотирьох передумов членства

в УГВР було: «здекларувати своє вороже становище супроти московських більшовиків та німців, як окупантів України».

У «Зверненні Воюючої України» Шухевич стверджує спільно з іншими: «Сповнений ненависти до неволі і рабства, насильства і безправства, він (український народ) виповів нещадну війну російсько-більшевицькому імперіялізмові. . . розподілу СРСР вимагають інтереси всіх народів світу, бо тільки цим шляхом можна раз назавжди знищити небезпеку відродження російського імперіялізму. . . ». А далі: «Воююча Україна вимагає, щоб українська еміграція. . . активно мобілізувала їх (всі народи світу) до боротьби проти російсько-більшевицького імперіялізму».

В «Роз'ясненні Проводу ОУН на Українських Землях» (1 жовтня, 1949) визначено: «Ми проти накидування всяких об'єднань і федерацій, бо вони на практиці означають поневолення однією нацією інших націй. . . Єдиний фронт поневолених і загрожених російсько-більшевицьким імперіялізмом народів — це сьогодні найпекучіша konieczність».

Актуальними і цінними є думки ген. Шухевича-Чупринки про Українську державу ХХ сторіччя в різних її виявах. Він визнає тяглість державности від УНР через УДП і до УГВР. За повну українську державу він вважає УНР, але щойно після Універсалу Соборности 22-го січня, 1919 р. Коли ж «після 1920 р. український народ був насильно загнаний в окупантське ярмо», то він «своєї визвольної боротьби не припинив. . . Найхарактеристичнішим явищем українського національного життя 1921-39 рр. було виникнення і постійний ріст визвольної, підпільної, революційної боротьби українського народу за УССД. . . З ініціативи українських націоналістичних кіл 30 червня 1941 р. . . на Українських Землях утворився незалежний уряд — Українське Державне Правління, яке перед усім світом проголосило відновлення Української Самостійної Держави. На проголошення самостійности України німці відповіли виарештуванням членів УДП».

Продовж 1943 р. назріла чергова нагода «утворення загальнонаціонального, всеукраїнського політичного центру, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за УССД та репрезентував би цю боротьбу». А далі: «Таким центром не могло бути УДП, утворене на Українських Землях у червні 1941 р. з тієї простої причини, що майже всі члени цього Правління сиділи в цей час у німецьких тюрмах і концтаборах». Заініційовано відповідні збори: «11 липня 1944 р. . . почалися наради нового Українського Революційного Парляменту. . . Збори святочно проголосили себе Тимчасовим Українським Парляментом і назвали себе Українською Головною Визвольною Радою». Ген. Р. Шухевич наводить один епізод, який показує його розуміння УГВР: «Урочиста тиша запанувала на залі нарад, коли Голова Президії УГВР став перед Головою Великого Збору УГВР, поклав руку на

український державний герб та почав повторяти слова присяги. . . Це присягав Президент України перед усім українським народом». УГВР була подумана як продовження ідеї УНР-УДП і як протиставлення до колоніального російського твору «УССР». Під знаменом УГВР, ОУН і УПА провели успішний всенародний бойкот виборів до Верховного Совета ССРСР (10 лютого, 1946) і Верховного Совета УССР (21 грудня, 1947). Шухевич твердить: «Бойкотуючи на заклик УГВР большевицькі вибори, український народ не тільки здемаскував диктаторський, тоталітарно-терористичний, глибоко анти-демократичний характер большевицького режиму, але й провів своє публічне масове голосування за УГВР та її Генеральний Секретаріат — за свій Парлямент і Уряд».

У статті «Про УГВР» зазначено: «УПА і ОУН вирішили скласти таке керівництво. . . В результаті досить довгої і наполегливої акції Командування УПА і Проводу ОУН. . . відбувся підпільний З'їзд. . . на якому учасники утворили УГВР — Революційний Парлямент і Уряд українського народу в час нашої визвольної боротьби».

За яку зовнішню політику українського визвольного руху був Роман Шухевич? Він був за «велику справу єднання народів для спільної боротьби як проти гітлерівців, так і проти сталінських імперіялістів». Шухевич був за дво-фронтову боротьбу. «УПА внесла великий вклад у справу творення єдиного фронту народів поневолених і загрожених російсько-большевицьким імперіялізмом». Він схвалює політику, здійснювану членом Бюра Проводу ОУН, сл.п. Ярославом Стецьком: «Від Першої Конференції Поневолених Народів у 1943 р. ми пройшли шлях, що завершився утворенням Антибольшевицького Б'юку Народів (АБН) у 1946 р. і в цьому заслуга УПА велика» («В п'яті роковини боротьби УПА»).

У «Зверненні Воюючої України» Роман Шухевич із іншими пише: «Насамперед Тобі треба докласти всіх зусиль для того, щоб згуртувати в єдиний антибольшевицький фронт еміграцію всіх народів підбольшевицької Європи і Азії та поневолених нещодавно нових народів центральної і південносхідньої Європи». Він наголошує величезну роль зовнішньої визвольної політики ОУН: «Пам'ятайте, що поширювання правди про ССРСР, мобілізування і організування народів на боротьбу проти большевизму — це *місія* всесвітнього загальнолюдського значення. То ж будьте гідними цієї великої місії, яку поклала на Вас історія. Виконуйте її з *апостольською відданістю* і завзяттям, виконуйте її з такою мужністю і посвятою, з якою борються сьогодні повстанці». Хто вважає себе послідовником ідей Воюючої України, той не сміє колябурувати з російськими імперіялістами, як це роблять деякі двійкарі й деякі інші «культ-обмінники».

В документі під назвою «Роз'яснення Проводу ОУН на Українських Землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних

питаннях» («Сурма», ЗЧ ОУН, ч. 25, листопад, 1950) з жовтня 1949 р., що його у великій мірі треба вважати твором Романа Шухевича, читаємо: «2. Ми проти накидування *всяких об'єднань і федерацій*, бо вони на практиці означають поневолення однією нацією інших націй. . . 3. В боротьбі за УССД *вирішального значення* ми надаємо *власним силам* українського народу. . . 4. В боротьбі за повалення СРСР і знищення російсько-більшевицького імперіялізму ми хочемо іти в союзі з усіма народами світу».

Ця концепція відкидає будь-яке спілкування з росіянами, як передумову відновлення УССД, і відкидає спілкування з будь-ким на основі ССРР-УССР, що роблять «культ-обмінники». Але було б добре, якщо б росіяни приєдналися до нашої визвольної концепції повалення російської імперії.

Про коляборантів із російськими імперіялістами Роман Шухевич висловлюється так: «Увівши культуру 'по формі національну, а по змісту соціалістичну', советська влада *руками українських заляканих рабів* тичин, бажанів, вишень і возняків насильно *прищиплює Україні російську культуру*. . . Для свободолюбних має ця 'найдемократичніша республіка' сибірську тайгу, Соловецькі острови, масові розстріли, палення сіл, штучні голоди та інші 'новітні' і 'виховні' засоби».

На імперський культобмін і російську психологічну війну Роман Шухевич радить відповідати в наступний спосіб: «Ще завзятіша, ще успішніша боротьба є Вашою відповіддю на всі підступні 'звернення уряду УССР'. Ви добре пам'ятаєте, що так само старалася розкласти Росія воїнів Мазепи, так само 'дарувала' українським повстанським загонам у 1920-23 рр. Всіх, що далися обманути, 'нагороджено' каторжними роботами чи розстрілами, як тільки вони перестали бути потрібними *Росії*. . . з ворогом, що загрожує існуванню нації, треба боротися на життя і смерть».

Всім тим, які постійно намагаються виєлімінувати ОУН під покришкою нібито прихильності до УГВР чи до УПА, радимо прочитати слова Генерального Секретаря УГВР і Головного Командира УПА: «Ці ж емігрантські кола, використовуючи понадпартійність УПА, пробують заперечувати ту велику організуючу роллю, яку відіграла ОУН керована Степаном Бандерою в процесі утворення і росту УПА і яку (ролю) ця організація *продовжує* відігравати сьогодні» («Заява Головного Командира УПА», 25 вересня, 1947). Слідє ствердження: «ОУН поклала основи під УПА, вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА), вона відстояла її політично від нападів як з боку опортуністичного табору, так і з боку національних ворогів України, вона доклала найбільших зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рамках УГВР». У статті «До генези УГВР», Чупринка пригадує і зазначає: «треба ствердити, що єдиною організованою, серйозною і політично-ак-

тивною силою була тут ОУН» та що «на всіх політичних акціях УПА, що їх вона до цього часу провадила, слідний був дуже сильний вплив ідей ОУН».

Ще виразніше роля ОУН у відношенні до УПА зазначена в статті «Про УГВР»: «ОУН, яка була фактичним ініціатором і керівником боротьби УПА, сама змагала до розгорнення такої масової протиокупантської боротьби. ОУН закликала всіх українців, без огляду на їх політичні переконання, як тепер, так і в минулому вступати в повстанські відділи, іти в підпілля, ОУН стояла на становищі, що у важкий час. . . український народ повинен створити свою, цілком незалежну політичну і збройну силу. . . ОУН вважала, що в утворенні такої сили повинен брати участь увесь український народ — кожний український патріот». Саме це вияснення фальшують опоненти революційної ОУН, закидаючи їй диктаторські наміри, хоч насправді це вияснення показує знамениту розв'язку пов'язання ідеологічної монолітності ОУН та різноманітності поглядів, що дозволяє об'єднатися цілому народові в один національний визвольний рух.

Врешті, звернемо увагу на етичні питання, як їх розв'язує ген. Р. Шухевич. Він свідчить: «не було відділу УПА, що скапітулював би перед ворогом. . . Ген. Перебийніс — лицар без кази, буде постійно пригадувати нам, як *треба жити для України й як для неї треба вміти вмерти*». Він закликає вояків УПА: «З питомою Вам очайдушністю і витривалістю, про яку ходять легенди по цілому світі, продовжувати будете й далі славні традиції УПА, виховувати будете своїми героїськими чинами нове наростаюче покоління, щоби й його включити в революційну боротьбу».

Всяким «культ-обмінникам» поручаємо для застанови думки великого провідника й командира: «Сталінські окупанти думали всякими 'зверненнями' морально розкласти УПА, та глибоко розчарувалися. . . Таким масовим героїзмом, як в УПА, не може похвалитися ні один народ у світі. . . без жертв не можна здобути волі. Ми знаємо, що тільки боротьба веде до визволення України. . . смерть тих, що впали в боротьбі з окупантами — це *животворча смерть*, вона кличе до дальшої боротьби. . . Сила УПА в її мужності, стійкості і героїзмі її бійців і командирів».

Генерал кличе: «На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля (ОУН) будуть виховуватися нові українські покоління. Вояк УПА, український революціонер заступить місце мужнього спартанця в історії людства».

Наведених думок, здається, вистачає, щоб пригадати найважливіші ідейно-політичні позиції ОУН-УПА-УГВР і їхнього провідника-командира.

В Тисячоліття Хрещення України

МЕМОРАНДУМ
ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
З НАГОДИ СВЯТКУВАНЬ 1000-РІЧЧЯ
ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Від Редакції «Вістей з Риму» поміщуємо український переклад Меморандуму Блаженнішого Мирослава-Івана до Голів помісних Церков і президентів латинських єпископських конференцій. Цей Меморандум є офіційним документом Української Католицької Церкви, що його одержать різні церковні і світські достойники і в якому подане становище нашої Церкви у зв'язку з Ювілеєм 1000-річчя.

Західньо-німецька, австрійська, швейцарська й італійська преса вже видрукували частинно або в цілості цей документ Глави Української Католицької Церкви.

Запрошення до участі в ювілейних святкуваннях Блаженніший вишле достойникам тоді, коли Святіший Отець його повідомить про дату свого прибуття на наш римські ювілейні святкування, які відбудуться в перших днях липня 1988 року.

Український католицький єпископат, під проводом Йосифа Кардинала Сліпого, дня 20-го листопада 1978 року звернувся до Івана-Павла II, зараз по його виборі на папу, з проханням, щоб він виготовив листа-послання для підготовки 1000-літнього святкування ювілею хрещення Київської Руси.

Папа Іван-Павло II написав такого листа «Cum superioris» 19-го березня 1979 р. Цей лист служить від того часу як дороговказ для Української Католицької Церкви в Батьківщині й у діаспорі, що показує напрям для планування й оформлення ювілейних урочистостей.

Становище Синоду Єпископів Української Католицької Церкви відповідає в усьому напрямним цього папського листа:

1. Назва Київської держави була *Русь*, її населення звалося *русичі*.

Охрещення Київської держави відбулося в 988 році на території сьогодношньої України і деякої частини сучасної Білорусії.

2. Хоч уведення християнства до Київської Руси в наступних сторіччях мало великий вплив на дальше своє поширення в областях пізньої Росії, невластиво є говорити про якесь «хрещення Росії» в сьогодношнім змислі. Східнослов'янські території, на яких почалась історія сьогодношньої Росії, були в X сторіччі частинно тільки удільними князівствами Київської Руси.

3. Хоча бабуся св. Володимира — св. Ольга — вже стала християнкою в 956 році і папа Пій XII тисяча років пізніше, в день 20-го січня 1956 р., звернувся до всіх українців і русинів Апостольським листом «Novimus vos», все таки постанови Київської Церкви датуються роком 988 охрещенням Київської Руси через св. Володимира — перед церковним поділом у 1054 році.

Київська Церква прийняла християнство у візантійському обряді, але вона зберігала від початку свого існування свою власну ідентичність і автономію; вона держала зв'язки з Римськими папами та іншими Церквами Сходу і Заходу.

Так само, як при тисячолітті не може бути мови про якесь «охрещення Росії», так і помилково є також у цій співвідношенні говорити про введення православ'я в сучасному розумінні. За часів св. Володимира поняття католицизм і православ'я не були противенствами, але взаємними доповненнями.

4. Немає жадного документу з тисячолітньої історії Київської Церкви, що засвідчував би про те, що Українська Церква будь-коли зірвала свої зв'язки зі Святим престолом і вселенською Церквою.

Київські митрополити радше брали багато разів активну участь у соборах: в першому Ліонському (1245), в соборі в Констанці (1418), як також у соборі у Фльоренції (1439). Коли Москва в XVI сторіччі відкинула діалог з Римом і відіслала папського посла Антонія Поссевіно з гострою відмовною відповіддю, то Київ цей діалог прийняв і заключив у роках 1595-96 унію в Бересті Литовському. Ця унія потвердила існуючу єдність із Римом. Це не був новий якийсь акт, але продовженням Володимирового християнства.

* * *

Від часу появи папського листа «Cum superioris» з 19-го березня 1979 р. і його послідовного застосування через єпископат, священиків і мирян Української Католицької Церкви, Московський патріархат робить натиск на папу і Апостольський престіл, і його декастерії, як теж на різні католицькі і некатолицькі помісні Церкви, щоб досягнути відкликання основних напрямних, що висловлені в тому листі.

Поставу Московського патріархату можна з'ясувати в таких точках:

1. Московський патріархат використовує нагоду святкувань тисячоліття Київської Руси, щоб і назовні, як і всередині, представити християнську культуру східної Європи як виключну спадщину російського народу, при чому цілковито поминається активна участь українців і білорусинів у розвитку Київської держави і її християнських установ між X і XIV сторіччями. Для авторів відповідних праць існують у Київській державі тільки росіяни. Про українців і білорусинів ледве згадується.

2. Представники Московського патріархату, які можуть подо-

рожувати по західних країнах, щоб брати участь у різних культурних, наукових і екуменічних імпрезах, не бояться твердити, що українці виступили на історичну арену щойно в XVI-XVII сторіччі, щоб визволитися з польської «католицької неволі», і то при допомозі російського народу.

3. У представленнях Московського патріархату цілковито промовчується розвиток Української Церкви, яка на схилі XVI сторіччя заключила єдність із Римом і розвинулась як греко-католицька Церква, і в західноукраїнських областях стала українською національною Церквою. Так само ні одним словом не згадується, що також Київська Православна Митрополія була незалежною від Російської Церкви, і до 1685 року вона підлягала Царгородському патріархові. До Київської Митрополії належали також вірні Закарпатської України, які теж заключили єдність із Римом у 1646 році і ніколи не належали до Російської Церкви. Натомість наголошується братнє споріднення і єдність трьох східнослов'янських народів (росіяни, українці, білорусини), яких по Другій світовій війні остаточно прилучили до Російської православної Церкви. Цю «тезу єдності» почали опрацьовувати і пропагувати советські історики щойно від 1950-тих років. Ця теза стоїть у повній гармонії зі старими царськими і сьогоднішніми советськими варіантами писань про примат Російської Церкви і перевагу Російської православної Церкви над іншими народами імперії. Так Російська православна Церква стала зняряддям для плянної русифікації. Цілковито замовчується, що так само, як і царська влада разом з Російською Церквою в XIX сторіччі (у 1830 р. на Волині й у Київській області, у 1875 р. на Холмщині, у 1914 р. в Галичині), так теж советські власті по 1945 році (11-го квітня 1945 р. — ув'язнення української католицької ієрархії; 8-10 березня 1946 — псевдосинод у Львові) змусили під високими карами і переслідуванням до православ'я. Становище Московського патріархату до Української Католицької Церкви було завжди наголошене політично і прозелітично.

4. Як Глава Української Католицької Церкви хотів би я згадати, що саме в Україні Російська православна Церква зискає на традиційній вірі населення українських областей. Найактивніші громади Російської православної Церкви знаходяться сьогодні в Західній Україні в традиційно католицьких областях, де люди рівночасно піддержують католицьку підпільну Церкву і відвідують відкриті церкви, які сьогодні офіційно стали православними. Цілковито залишений є на боці духовний вклад Української Автокефальної Православної Церкви, яка в 1919 році відділилася від Російської православної Церкви і при кінці 1920-их років жорстоко була знищена. Ця Церква існувала до 1944 року в Польщі. Вона нав'язувала до традицій українського православ'я з-перед 1685 року.

5. Українські вірні мають право домагатися, щоб святкування

* В цьому і в інших місцях слово «радянський» ми передаємо як «советський». В тексті «Меморандуму» уведені інші правописно-стилістичні корективи — Ред. «В.Ш.».

тисячоліття введення християнства серед східних слов'ян було визнане також як українське церковне свято. Кінець-кінців були це їхні прадіди, які на історичній території України в 988 році прийняли хрещення. Домагання Москви, що це хрещення є виключно Російської православної Церкви, як теж і російського народу, є неісторичним і нехристиянським.

6. При всяких офіційних нагодах представники Російської православної Церкви у своїх заявах реторично долучують святкування тисячоліття до советської політики за мир, яку вони пропагують в імені держави так внутрі, як і за кордоном. Про переважаючий протиамериканський характер тієї «мирової кампанії» і абсурдальні протикатолицькі наклепи, які появляються в урядових артикулах советської преси, вистане тільки мимоходом згадати.

7. Представники Російської православної Церкви, які можуть подорожувати за кордоном і в своїм краю та мають дозвіл при різних нагодах провадити розмови з представниками християнських віровизнань з-за кордону, стало і збільшено політизувати ці зустрічі, які використовуються в наступних звітах і коментарях (наприклад, у *«Журнале Московской Патриархии»*) на користь советського зовнішнього і внутрішнього політичного становища, при чому їхні західні співрозмовники несвідомо і проти власної волі служать поміччю цій політиці.

* * *

Синод Єпископів Української Католицької Церкви просив Папу виготовити окремого листа, по можності енцикліку, подібну до *«Slavorum Apostoli»*. Одночасно цей Синод поручає Главам і представникам різних Церков дистансуватися від становища Московського патріархату і його святкувань тисячоліття так довго, як уряд СРСР і теж Московський патріархат не визнає для Української Католицької Церкви і її вірних права на релігійну свободу, так як це гарантує і сама советська конституція і ці принципи (релігійної свободи) останньо 30-го січня 1987 року папський представник сформулював у десяти точках під час Конференції для безпеки і співпраці Європи у Відні. Між цим має бути також згода на те, щоб Галицький митрополит і Верховний Архієпископ Львова міг відслужити Божественну Літургію і святкувати Тисячоліття в своїм соборі св. Юра у Львові, як теж уможливити його ієрархії сповняти їхню владу у Батьківщині.

Папа Іван-Павло II висловив свою згоду взяти в Римі участь у ювілейних торжествах, які плянуються на початок липня 1988 року у базиліці св. Петра і в соборі Святої Софії.

Синод Єпископів Української Католицької Церкви вишле недовзі запрошення Главам помісних Церков і Єпископським Конференціям.

Євген КРАМАР

ДОСВІТКИ ЕПОХАЛЬНОЇ ПОДІЇ

(Продовження, 4)

Християнство завжди, особливо в пізніші часи його існування, пов'язане з відповідною ієрархічною структурою й організаційною субординацією. Напевно з другої половини IX ст. західньо-українське християнство в цьому відношенні було пов'язане з великоморавським християнством і тамтешньою Церквою. Це випливає з факту державно-політичного підпорядкування значної частини західньо-українських земель Великоморавській державі. Однак християнсько-церковна ситуація в цій державі, а значить, і на належних до неї чи в якійсь формі залежних від неї західньо-українських землях, з часом змінювалася не на користь тієї справи, яку започаткували брати Костянтин (Кирило) й Методій⁸⁹. У цих краях ще досить міцно почувало себе німецьке духовенство. Рим спочатку досить прихильно поставився до діяльності названих братів, зокрема до поширення християнства на слов'янській мовній і писемній основі. Однак у цій справі брати-просвітителі та їхні учні зустріли рішучий опір німецького духовенства, яке таки добилося перемоги: після смерті в 885 р. Методія (йому самому довелося немало пережити) його учні взагалі були вигнані з місць їхньої діяльності. Змінив свою позицію і Рим. Папа Іван VIII заборонив богослужіння слов'янською мовою, дозволивши вживати лише її в проповідях. Його наступник Стефан V підтвердив цю заборону. В 890 р. цей же папа знов піддав анатемі слов'янські церковні книжки й слов'яномовне богослужіння. Приблизно 915 р. папа Іван X повторив це. Оскільки папи не раз вдавалися до заборони слов'янських церковних книг і слов'янського богослужіння, то, отже, їх не легко було викоринити. Адже рідна мова в церковних книгах і в церковній відправі зрозуміла людям і вони горнулися до цього.

В 905-906 рр. Великоморавська держава впала під ударами угорських^п і німецьких військ. Щойно після цього звідти була витіснена слов'янська писемність і слов'янська мова в богослужінні. На зміну їм прийшла латинська писемність і латиномовне бого-

89 F. Palacky. "Dejiny národu českého", t. I, p. 1, Praha, 1948, стор. 255.

п Угорці, тоді кочівний, поганський народ, прибули в район Карпат на зламі IX-X ст.ст.

служіння, які в Чехо-Словаччині й Польщі вживаються й зараз. На західньо-українські землі, зокрема на українське Прикарпаття німецьке духовенство не сягнуло, тому на цих землях і не помітна тодішня латинізація. Рятуючися від угорців, частина населення колишньої Великоморавської держави тікала в безпечніші місця, зокрема на теперішнє українське Прикарпаття, переносючи туди з собою і своє християнство, і слов'янські церковні книги, і слов'янську писемність⁹⁰. Отже, якщо датувати про час і місце найвірогіднішого початкового вживання на Україні тієї слов'янської азбуки, яку створив Костянтин (Кирило), то належало б звернути увагу саме на західньо-українські землі в контексті з Великоморавською державою. В цьому відношенні показове ось що. В 1860 р. на території літописного Червеня знайдено бронзовий нагрудний хрест з зображенням букв, які за своїм виглядом нагадують найдавнішу форму кириличної азбуки.

Наступницею Великоморавської держави на значній частині її території згодом стала Чеська держава зі столицею в Празі, чий впливи з часом поширилися і на західньо-українські землі в околицях Перемишля, Белза^р й Червеня⁹¹. А це означає, що ці українські землі й далі перебували під впливом християнської держави. Змінювалися державно-політичні й християнсько-церковні умови, але сама християнська традиція не переривалася. Наприкінці 60-х рр. X ст. була утворена окрема Празька єпархія. Грамота про її утворення визначала межі підлеглої їй території. До цієї новоствореної єпархії зокрема входили: «Psovane, Chrovati et altera Chrovati, Zlasane, Trebovane... Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug et Ztir cum Krakowa civitate...»⁹². Зазначений документ, отже, в числі племен, котрі входили до Празької єпархії, назвав «Chrovati et altera Chrovatri», тобто — «хорватів та інших хорватів», а її східну межу провів по Бугу й Стиру. Басейни рік Бугу й Стиру це історично-географічна область Волині, корінна складова частина української етнічної території. Отже вона в зазначений час мала б у церковному відношенні підлягати Празі. Дехто думає, що в цитованому документі йдеться не про Стир, а про прикарпатську р. Стрий, однак Ztir — це Стир, і немає поважних підстав для заміни його р. Стриєм. Якщо межі новоствореної

90 А. П. Петрушевич. Зазначена праця, стор. 14, 73.

^р Белз — місто в теперішній Львівській області.

91 С. Томашівський. Дев'яност літ тому. З приводу ювілею міста Белза. «Нова Зоря». № 1, 1930, стор. 38; К. Buczek. Polska południowa w IX i X wieku. — *Małopolskie Studia Historyczne*. Z. 1, 1959, стор. 40; К. Muslinski. *Lubelszczyzna w średniowieczu*. — *Lubelszczyzna w tysiącleciu Polski*, Lublin, 1966, стор. 12; Я. Д. Ісавич. До питання про західний кордон Київської Русі. — *Історичні джерела та їх використання*, вип. 6, К., 1971, стор. 92-93.

92 Див. F. Palacký. Зазначена праця.

Празької єпархії мали б сягати аж по Буг і Стир, то тим більше їй мали б підлягати ближчі землі в басейні верхнього Дністра й Сяну, де жило літописне плем'я хорватів, котрих, як вже мовилося, князь Володимир Великий включив до Київської Русі. В цьому пляні привертає увагу фраза «хорвати та інші хорвати». Тут не помилка. Справді були не одні хорвати. Значна частина хорватського населення з району Карпат десь у першій половині VII ст. переселилася до Адріатичного моря, де й живуть тепер. З тих, що залишилися, одні згодом відомі в Чехії, обабіч Орлицьких гір, а інші — в басейнах верхнього Дністра, Сяну й на теперішньому українському Закарпатті.

Отже, в зазначеній фразі малися на увазі і ті, й ті хорвати. Звичайно, кожна новостворена єпархія розраховувала на перспективу, окреслюючи свої межі якомога ширше, не зважаючи на справжній стан речей. Однак, виглядає, в цьому разі претенсії Празької єпархії на значну частину українських земель це не таке зазіхання, вони мають певну слушність. Адже, як вже сказано, ці українські землі свого часу прямо чи посередньо підлягали Великоморавській державі, а потім її наступниці, Чеській державі. Ці землі вже з часу діяльності братів Костянтина (Кирила) й Методія були певною мірою обізнані з християнством, яке згодом дістало там свою організацію (єпископства в Перемишлі і Червені). Таким чином, церковно-ієрархічні претенсії Праги на зазначені українські землі в 60-х рр. X ст. випливали з попередніх традиційних зв'язків між ними. Це тим більше слушно, бо тоді ця українська територія ще не належала до Київської держави.

Складна й не зовсім ясна історична доля тієї української території, яка тепер знаходиться в межах Закарпатської й Чернівецької областей. Якесь частина цих земель підлягала Болгарії (Першому Болгарському царству)⁹³. На Закарпатті Болгарська держава межувала з Великоморавською державою, але точнішу лінію розмежування провести важко. Перебування зазначеної території у сфері впливів Болгарії мало немале значення для розповсюдження на цих українських землях християнства. Адже Болгарія в 865 р. офіційно прийняла християнство. Коли ж учнів Методія вигнали з Моравії, то їх радо прийняли в Болгарії, туди вони перенесли й слов'янську писемність і відіграли важливу роль у створенні болгарської християнської культури.

Кінець IX — початок X ст.ст. — це «золотий вік» болгарської культури. Тому перебування деякої частини українських земель у складі тодішньої Болгарії чи хоч би лише їхнє сусідкування з хрис-

93 Емил Михайлов. За руско-българската етническа граница до на X век. — Годишник на Софийския университет. Философско-историческия факултет, Т. LXV, Кн. III. История, 1971, стор. 186-194.

тиянсько-церковного погляду було корисне й плідне. З кінцем IX ст. болгарська влада в районі Карпат була ліквідована, їй поклали край угорці. За свідченням джерел, угорці застали на Закарпатті князя Салана, який підлягав болгарському цареві. Стосовно досліджуваної теми є цікавий переказ з району м. Земплина^с. Згідно з цим переказом, місцеве слов'янське населення походить від тих давніх слов'ян, котрих хрестили брати Костянтин (Кирило) й Методій і котрими згодом правив князь Салан Моравський⁹⁴. Народня пам'ять помилково надала Саланові титул «Моравський», бо він був болгарський намісник у цьому краю. Але водночас цією помилкою народна пам'ять засвідчила давний зв'язок частини Закарпаття з Великоморавською державою.

І ще тут вельми важлива згадка про місіонерську діяльністьдесь у цих краях згаданих братів-просвітителів слов'ян. Наведене вище свідчить, що на Україні, крім давнього надчорноморського християнського регіону, в другій половині IX ст. заявили про себе ще два: Середня Наддніпрянина (в основному територія полян з м. Києвом) і західньо-українські землі. Саме Києву судилося стати столицею давньоукраїнської держави, Київської Русі. В ньому зосереджувалося державно-політичне, громадсько-культурне і господарське життя, і в ньому започатковано літописну справу. Тому й про нього та Київську Русь^т збереглося більше давньої інформації, ніж про інші українські землі. Якщо на західньо-українських землях до включення їх до складу Київської Русі християнство розповсюджувалося й зміцнювалося, то в Київській державі за князя Олега (882-912), виглядає, настала полянська реакція. Оскільки князь Аскольд прийняв християнство, то можна було чекати, що в наступні роки воно неминуче заявить про себе і ширше, і голосніше. Натомість писемні джерела, а насамперед Початковий літопис мовчать про християнство за князя Олега. Але як тільки Олег помер і його наступником став князь Ігор, то християни сміло підняли голову. Це й свідчить про те, що Олег проводив круту політику щодо них.

Відсутність писемних згадок про християнство в час князювання Олега ще не означає, що було викорчоване саме християнство. Воно, звичайно існувало, але припинило і не могло рости так, як раніше. Правда В. Татіщев, викладаючи зміст договору князя Олега з Візантією (під 912 р.) навів таку, начебто з договору, фразу: «... когда наши русь с купечеством или на молитву в Царь-

^с Земплин — місто в теперішній Угорщині, на межі з українським Закарпаттям.
⁹⁴ Див. В. Мельник. Історія Закарпаття в усних народніх переказах та історичних піснях. Львів, 1970, стор. 13.

^т Початково до Київської Русі належали землі Середнього Наддніпров'я та підлеглі Києву території північних племен, зокрема Новгородщина.

град пойдут, отвести в целости, и проводить с честью»⁹⁵. Отже, виглядає, Олег навіть піклувався про своїх християн, охороняючи їх права, коли вони прибували до Константинополя. До цього міста на молитву могли прибувати лише християни, тому цитоване місце можна було б розглядати як жест Олега в бік своїх християн. На цій підставі В. Татищев і зробив висновок про наявність християн за князя Олега.

Названий автор для своєї праці використав літописні й інші матеріали. Найголовніші й найавторитетніші — це т.зв. Лаврентіївський та Іпатіївський літописи з варіантами Початкового літопису («Повісті временних літ»). Проте в них, у тому місці, де викладено умови князя Олега з греками, взагалі немає вище цитованої фрази. Олегова Русь у зазначеному договорі загалом виступає як антипод до християнської грецької сторони. І в дотриманні умов договору Русь клялася за своїм поганським звичаєм: зброєю та божками Перуном і Волосом.

Звичайно, серед учасників Олегового походу на Константинополь було й якесь число християн, однак в офіційних стосунках з греками, зокрема під час укладення договору вони залишилися в тіні, а може й змушені були приховувати християнство перед князем-поганином. Дослідники схильні саме до того, що Олег робив наступ на християнство і час його князювання це доба поганської реакції⁹⁶. Дехто не погоджується з таким поглядом, мовляв, годі судити про поганську реакцію за Олега, якщо майже нічого не відомо про християнство в час його попередників, Аскольда й Дира⁹⁷. Проте така аргументація непереконлива, бо факт хрещення Аскольда, якоїсь частини його ближчого оточення і військової дружини, а також рядових киян заперечувати годі. Олег убив християнина Аскольда, але попри своє войовниче поганство не міг убити християнство взагалі. Воно, виглядає, навіть зберігало свою церковну організацію. Досить нагадати, що в церковному статуті константинопольського патріярха Лева V (890-912), тобто сучасника князя Олега, церква на Русі (Україні) значилася на 61 місці⁹⁸. Напевно, патріярхат включив Церкву на Україні до своєї сфери ще з часу хрещення того народу «рос» за патріярха Фотія та його наступника Ігнатія.

95 В. С. Татищев. Зазначена праця, т. II, стор. 38.

96 Г. Г. Тельберг. Зазначена праця, стор. 107; F. Dvornik. The Kiev and its relations with Western Europe. Transact. Roy. Hist. Soc. IV ser., V, XXIV, London, 1947, стор. 32; Б. Я. Рамм. Папство и Русь в X-XV веках, М.-Л., 1959, стор. 27.

97 Емил Михайлов. Руси и болгары през ранното средновековие (602-964) стор. 125.

98 М. В. Левченко. Взаимоотношения Византии и Руси при Владимире. — «Византийский временник», т. VII, 1953, стор. 82; Його ж. Очерки по истории русско-византийских отношений, М., 1956, стор. 106.

Про що мовчать літописи, то про це може дещо сказати археологія. Наприклад, на Старокиївській горі, тобто в історичному ядрі давнього Києва, вже давно відкрито некрополь⁹⁹. Дослідники не дійшли остаточної згоди щодо його точнішого датування, але його початок відсують аж до IX ст. Отже зазначений некрополь мав би розпочати своє функціонування саме за князя Олега. За переконанням Б. Формаковського, цей некрополь — цвинтар давніх київських християн¹⁰⁰.

Не всі дослідники поділяють цей висновок, але думка про християнський характер зазначеного некрополя має відповідні підстави. Більшість поховань у ньому — трупокладення, що притаманне християнському поховальному обряду. Далі, в 90-х рр. X ст. князь Володимир Великий саме в тому місці спорудив церкву св. Богородиці (Десятинну). Як вважав Б. Формаковський (і це цілком слушно), князь Володимир не спорудив би церкви на місці поганського некрополя. Це цвинтар київських християн IX-X ст.ст. Оскільки бодай частина цих поховань синхронна з князюванням Олега, то, отже, за нього в Києві була християнська громада.

Зовсім інакше пішли християнські справи за Олевого наступника, князя Ігоря в 912-945 рр. Те, що придушував Олег, дістало волю. Можна натрапити на твердження, що сам князь Ігор та його дружина Ольга прийняли християнську релігію¹⁰¹. Щодо Ігоря то це зовсім не відповідає дійсності, а княгиня Ольга хрестилася, але через досить тривалий час після смерті чоловіка Ігоря. Князь Ігор жив і помер поганином. Про це зокрема свідчить докладно описаний у Початковому літописі поховальний ритуал, який влаштувала йому княгиня Ольга.

Залишаючися поганином, князь Ігор проте толерантно ставився до християн. Він не мав нічого проти того, що християни були в складі його військової дружини і в його ближчому оточенні. В цьому відношенні вельми цікавий договір цього князя з Візантією з 945 р. Ось відповідний літописний текст: «Мы же елико нас крстилися есмы. Кляхомся церковью святого Ильи в зборни пркви и предълежащимъ чстнымъ крстомъ. и харотьею сею. . . а не крьщении Русь. да полагають щиты своя и мечи свои наги. и обручи свои. и прочая оружья и да кльнуться о всемъ. . . аще ли же кто отъ князь и от люди рускыхъ или крстьянъ. или не крщенный. преступить все еже написано на харотьи. и да будетъ клять отъ Бога и отъ Перуна. . . и наоутрѣя призва Игоръ сли. и

99 Див. С. Р. Кириєвич. Детинець Києва IX — першої половини XIII століть, К., 1982, стор. 42-49.

100 Известия археологической комиссии, приб. кь. вып. 32, СПб, 1909, стор. 133.

101 Михайло Возняк. Зазначена праця, стор. 37.

приде на холмы. кде стояща Перунь. и покладоша оружье своя и щиты. и золото. и ходи Игорь ротъ и мужи его. и елико поганья Руси. а хрестьяную Русь водиша въ церковь святого Ильи. еже есть надъ руцѣмъ. конѣцъ Пасынѣъ беседы. и Козаре. се бо бѣ сборная церковь мнози бо бѣша Варязи хрестьяни»¹⁰².

Цитовані місця з Початкового літопису чітко ділять тодішніх русинів на хрещену й нехрещену (поганську) частину. Хоч сам Ігор належав до поганської частини, але не видно, щоб християни були нерівноправні. У всякому разі, в зазначеному договорі вони з своїми земляками-поганами фігурують на паритетних засадах. Звичайно, годі судити про тодішнє кількісне співвідношення між християнами й поганами. У наведеному в літописі тексті договору християнська частина русинів фігурує на першому місці, як і християнський Бог — перед поганським Перуном. Однак це могло бути наслідком заздалегідь заготовленого тексту договору візантійською стороною чи християнськими симпатіями літописця.

Все говорить про те, що станом на 945 р. християнство на Україні, зокрема в дружинному середовищі, було вельми поширене, але, напевно, християни ще не були в більшості. До того ж поганства трималися ще сам князь Ігор та його ближче оточення. У вищецитованому літописному місці зазначено, що разом з Ігорем за поганським звичаєм присягали його «мужі». Слово «муж» в ту пору мало декілька значень. Воно вживалося і в громадсько-політичному розумінні — людина з княжого оточення¹⁰³. В складі присягаючих були й тодішні предки українців — і в поганській, і в християнській частинах.

За князя Ігоря християнство зосереджувалося, як і слід було чекати, насамперед в столиці держави, в Києві. Там жеж була навіть і соборна церква св. Іллі. Раз була соборна церква, то були й інші, бо собором вважається одна з декількох наявних у якомусь населеному пункті церков. В соборній церкві мав служити якийсь старший за чином священик. І взагалі хтось мав керувати київськими церквами, кліром і християнами, висвячувати і призначувати священиків, забезпечувати церкви відповідною літературою, інвентарем тощо.

Одне слово: постає питання, звідки надходило християнство на Україну (Київську Русь) за князя Ігоря. Державно-політичного зв'язку між Києвом і західньо-українськими землями, тоді вже досить християнізованими, в зазначений час ще не було. Звичайно, відразу можна назвати Візантійську імперію, включно з її північно-чорноморськими володіннями, як на джерело, звідки хрис-

102 ПСРЛ, т. 2, стр. 41, 42.

103 А. С. Львов. Лексика «Повести временных лет», М., 1975, стор. 221-222.

тиянська релігія надходила до Київської Русі. Тодішня Київська держава, а чи як вона з того часу починає називатися — Руська земля, мала з Візантією різні відносини, в руслі яких на Україну надходило й християнство.

Вже зазначалося, що за князя Олега Церква на Україні в складі константинопольського патріархату фігурувала на 61 місці, а пізніше, саме за князя Ігоря — на 60-му¹⁰⁴. Однак для швидкого й ширшого засвоєння нової релігії потрібно було проповідувати її зрозумілою для основної маси населення мовою, тобто мовою тодішніх українців або якоюсь іншою, зрозумілою їм. Візантії з її грецькою мовою й писемністю, з священиками-греками важко було справитися з цим завданням. Для цього найкраще надавалася Болгарія, яка вже мала досить поважний християнський стаж, свою писемність, церковні кадри тощо. А тодішня болгарська (слов'янська) мова була зрозуміла давнім українцям. Тому попри офіційні ієрархічні зв'язки тодішньої Церкви на Україні з константинопольським патріархатом, вона могла мати тісні зв'язки і з болгарською Церквою. Дослідники не без підстав твердили про християнський вплив з Болгарії на Русь (Україну) вже з другої половини IX ст.¹⁰⁵. На думку О. Шахматова, за князя Ігоря в київській церкві св. Іллі і, звичайно в інших тамтешніх церквах Служба Божа велася тодішньою болгарською мовою, священиками-болгарами¹⁰⁶. Це цілком вірогідно.

Вище вже була мова про договори князів Олега й Ігоря з греками. Оригінали цих документів не збереглися, вони відомі лише із занесеного до Початкового літопису тексту. Дослідники вважали, що русини свої примірники договорів склали або болгарською мовою, або за участю перекладачів-болгар¹⁰⁷. Отже, на Україні в першій половині X ст. в офіційному вжитку мала б бути болгарська мова й писемність. Якщо це так, то ще вірогідніше на цій мовній і писемній базі й християнства в Київській Русі з боку Першого Болгарського царства.

В пляні цих можливих християнських зв'язків цікаво виглядає одне місце з Якимівського літопису, де мовиться про акт хрещення 988 р. «По сем иде Владимир на булгары и, победы их, мир учини и приат крещение сам и сынове его и всю землю Рускую крести. Цар же болгарский Симон присла иерей учены и книги до-

104 Див. М. В. Левченко. Зазначена праця.

105 М. Д. Приселков. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII в.в., СПб., 1913; А. А. Шахматов. Заметки к древнейшей истории русской церковной жизни; — «Научный исторический журнал», т. II. вып. 1, № 4, 1914.

106 А. А. Шахматов. Зазначена праця.

107 А. А. Шахматов. Зазначена праця; С. П. Обнорский. Язык договоров русских с греками. — «Язык и мышление», VI-VII, М.-Л., 1936, стор. 102.

вольны¹⁰⁸. Проте в цьому літописному повідомленні неважко помітити явний анахронізм. Князь Володимир Великий хрестив Русь (Україну) в 988 р., а болгарський цар Симеон помер 927 р., то ж не міг він допомагати Володимирові архиєреями і релігійно-церковною літературою. П. Лавровський пропонував у цареві Симеоні з Якимівського літопису бачити болгарського царя Романа (980-991), який також називався Симеоном¹⁰⁹. Однак сумнівно, щоб у названому літописі переплутано знаменитого болгарського царя Симеона Великого з пересічним царем Романом (Симеоном). До того ж, хрещення України в 988 р. — це таки явно візантійська справа.

Вищезазначений анахронізм пояснюють ще і в такий спосіб: під Симеоном потрібно розуміти не конкретного царя (Симеона Великого), а взагалі Симеонову християнську Болгарію з «золотим віком» тодішньої її культури¹¹⁰. Це пояснення не зовсім прийнятне через свою алегоричність, штучність. Натомість можна запропонувати ось яке розуміння. Якимівський літопис зберіг інформацію про справжні релігійно-церковні зв'язки між Болгарією часу Симеона Великого і Київською державою періоду князів Олега-Ігоря. Проте через недогляд укладача чи переписувачів зазначена літописна фраза з тією інформацією потрапила не на своє місце, а інкорпорована в епізод хрещення 988 р. Таким чином, вищенаведений анахронізм з Якимівського літопису можна було б розглядати лише як редакційний, текстологічний огріх, а не явне викривлення історичної правди.

Як свідчить історія християнства, воно спочатку більше прищеплювалося в містах. Сільська громада міцніше і довше трималася дохристиянських вірувань. До речі, початкове відставання села від міста в справі християнізації віддзеркалене і в самому понятті «поганство» та в рівнозначному йому «язичество». Слово «поганство» походить від латинського «*paganus*» — селянин, варвар, чужинець, а «язичество» — від подібного за значенням грецького слова. Згідно з цією етимологією, поганство (язичество) — це релігія селюків, варварів, тобто відсталі частини населення, тоді як християнство — релігія культурно вищих соціальних верств. Звичайно це — з погляду християнства.

Хоч у вищенаведеній етимології понять «поганство» й «язичество» є емоційно негативний, принизливий відтінок, та вона таки віддзеркалює дійсний стан речей. Подібна ситуація була й на Україні: вищість, перевагу християнської релігії над місцевим по-

108 В. Н. Татищев. Зазначена праця, т. 1, стор. 112.

109 П. А. Лавровський. Зазначені праця, стор. 72.

110 Емил Михайлов. Руси и българи през ранного средновековие (602-964 г.), стор. 133.

ганством спочатку усвідомила частина міського населення¹¹¹, тобто його більш культурна частина. Такий висновок випливає не лише з вищенаведеної презумпції й етимології, він потверджується і відповідними доказами. Адже сам літопис відзначив значну кількість християн саме в місті Києві. Раніше за князя Аскольда християнство офіційно заявило про себе також у Києві. В цьому ж місті за князя Ігоря вже було принаймні декілька церков, в тому й соборна св. Іллі.

Одне слово: спочатку християнська релігія на Україні проникала в міста і, зрозуміло, першою чергою в столицю держави, в Київ. Про це свідчить і археологія: на межі IX і X ст.ст. традиційне для місцевих поган спалювання трупів повільно, але неухильно замінюється християнським трупопокладенням, і ця заміна найбільш чітко виявлена саме в містах (Києві, Чернігові, Любечі, Переяславі та ін.¹¹²). Принагідно вартує нагадати і той християнський некрополь, який функціонував на Старокиївській горі років за 100 до офіційного хрещення України. Першочергове засвоєння християнства міським, тобто більш культурним, ніж сільське, населенням було запорукою неминучої остаточної перемоги цієї нової релігії над поганством. До того ж, християнство йшло поруч з писемністю, грамотністю, тоді як українське поганство обходилося без грамотности. Отже, йшлося про змагання між світлом і пітьмою, і перемога світла була безсумнівна.

Наступний важливий етап християнізації України пов'язаний з князюванням Ігорової дружини, княгині Ольги (945-964). Законним наступником Ігоря був його син Святослав, але через його юність, а потім через захоплення військовими справами, фактично князувала Святославова мати Ольга. Ця княгиня, згодом визнана святою, про неї є немало літератури, літописної й житійної, однак немало обставин її особистого й державного життя залишаються недостатньо ясні.

Стосовно досліджуваного в цій розвідці питання, на особливу увагу заслуговує особисте хрещення княгині Ольги. Вона друга (після князя Аскольда) прописала християнство в київській княжій резиденції. Їй не вдалося хрестити все підлегле населення, не змогла вона повернути до християнської релігії й свого сина Святослава, проте факт її особистого хрещення — вельми важлива подія в загальному процесі християнізації України. Початковий літопис від 955 р. повідомляє про візиту княгині Ольги до Візантії (Константинополя) та її хрещення там за участю самого імператора й патріярха: «иде Олга въ Грьки. и приде к Цьсарюграду. и бѣ

111 Михайло Возняк. Зазначена праця, стор. 59.

112 М. Ф. Котляр. Зазначена праця, стор. 59.

тогда цѣсарь Костянтинъ»¹¹³. Описуючи цю візиту, літописець напевно користувався і якимись давнішими записами, і народніми переказами, легендами, наслідком чого факти переплелися з вигадками. Виявляється, візантійський імператор так захопився розумом і красою Ольги, що тут же запропонував їй стати його дружиною. За літописом, княгиня Ольга мала б вказати імператорові на його необачність: вона тоді ще була поганка, а шлюб імператора-християнина з поганкою неможливий. Одночасно вона виявила готовість хреститися під умовою, що хрещеним батьком буде сам імператор, на що цей погодився. Далі літопис продовжує: «и крсти ю цар с патриархом. просвъщена же бывши. радовашеся душою и тѣломъ. и поучи ю патриархъ о вѣрѣ. . . бѣ же имя еи наречено въ крещении Олена. яко же и древняя црца. мати великаго Константина»¹¹⁴.

Після хрещення, імператор, за словами Початкового літопису, знов завів мову про одруження, але дістав своєї хрещениці облизня: вона нагадала йому, що згідно з християнськими приписами шлюб між хрещеним батьком і його хрещеницею не дозволяється.

Оце і ці вигадки, які мали на меті показати розум, кмітливість, красу княгині Ольги. Ці вигадки напевно не походять від літописця, а побутували в народі і літописець переніс їх на сторінки свого твору. Адже імператор не міг не знати, що шлюб з поганкою, а потім з хрещеницею неможливий. До того ж, імператор Константин VII Багрянородний був тоді одружений, а самій Ользі під час зазначеної візити в Константинополі було не менше 60 років.

Якщо з літописної розповіді відкинути все легендарне, то залишається факт: княгиня Ольга хрестилася в Константинополі. Всі обумовлені Початковим літописом історичні, а також житійні матеріали дотримуються вищезазначеної версії. Про хрещення княгині Ольги в Константинополі писали й пізніші візантійські автори. Але різні джерела неодностайні щодо імен імператора й патріарха, за яких відбулося хрещення княгині Ольги¹¹⁵. Проте тут можна знайти спільний знаменник: хрещення Ольги, як зазначив сам Початковий літопис, мало б відбутися за імператора Константина Багрянородного (патріярхом тоді був Полієвкт).

У фразі «мало б відбутися» міститься деякий сумнів, невпевненість — і не безпідставно. Адже згодом сам імператор Константин Багрянородний описав церемоніал прийняття у константинопольському імператорському дворі, в тому й епізод з прийняттям княгині Ольги, але він ні словом не згадав про тодішнє Ольжине хре-

113 ПСРЛ, т. 2, стб. 49.

114 Там же.

115 Див. В. Н. Татищев. Зазначена праця, т. 2, стор. 222-223, прим. 131.

щення¹¹⁶. Саму візиту княгині Ольги він датує 957 роком. Імператор докладно описав дворазове прийняття Ольги, і помилитися, чи забути щось він не міг. Тому викликає подив твердження в деяких советських популярних атеїстичних публікаціях на зразок того, що «ще в 957 р. візантійський імператор Константин Багрянородний рішуче і в образливій формі відмовив Ользі у введені християнства на Русі»¹¹⁷. Княгиню справді прийняли в Константинополі холодно, може й дещо принизливо, але вона не дістала і не могла дістати відмови в справі хрещення своєї країни, оскільки такої мови взагалі не було.

Дослідники билися над тим, як пояснити неув'язку між твердженням про хрещення княгині Ольги в Константинополі за імператора Константина Багрянородного і його цілковитою мовчанкою з цього приводу. На думку одних, княгиня Ольга хрестилася в Києві, до поїздки у Візантію, а туди вона згодом подалася, щоб відвідати центр своєї нової релігії. В такому разі в Константинополі мали б прийняти Ольгу як володарку-християнку і називати її християнським ім'ям. Однак з Константинового опису цього не видно, а сам імператор у своєму творі називає княгиню її поганським ім'ям. Інші дослідники припускали дві візити Ольги до Константинополя: в 957 р. (тоді вона не хрестилася) і пізніше, коли й прийняла християнську віру в формі офіційного хрещення. В такому разі було б ясно, чому імператор у своєму творі від 957 р. нічого не згадав про Ольжине хрещення.

(Далі буде)

116 Constantini Porphyrogeniti. De ceremoniis aulae Byzantine, lib. II, cap. 15, Bonnae, MDCCXXIX, p. 594-598.

117 Е. Дулуман. Як «хрестили» Русь.-газ. «Запорізька правда», № 155 за 14.VIII.1985 р.

«НА ТИСЯЧОЛІТТЯ ПОТРІБНО СПІЛЬНОЇ МОЛИТВИ»

Інтерв'ю Блаженнішого з Il Sabato

У вівторок, 17 лютого 1987, журналіст італійського тижневика Il Sabato д-р Ренато Фаріна провів з Блаженнішим Мировославом-Іваном інтерв'ю. Поміщуємо його в перекладі.

Редакція «Вістей з Риму»

Пропозиція приходить несподівано. Його Блаженство кардинал Мировослав-Іван Любачівський її висловлює ясно: «На Тисячоріччя хрещення Руси є можливий і є потрібний вислів спільної молитви. Моїм великим бажанням є відслужити Божественну Літургію в моїй катедрі св. Юра у Львові і до цієї молитви я хотів би запросити всіх братів українців, католиків і православних. Ми б молились не лише за Католицьку Церкву, але також і за Православну Церкву, за навернення Росії, згідно з фатімським об'явленням, за свободу і ріст Церкви Божої на наших землях. Ми молилися б за мир у світі, за пошанування людських прав у нашої батьківщині та в цілому світі».

Готовість українського кардинала не є справою самозрозумілою чи, тим менше, безболісною. Хто має відомості про життя його Церкви, це зрозуміє. Тих, хто цього не знають, запрошуємо прочитати анкету на цій же сторінці. Для тих, хто не знає цього кардинала на вигнанні, подаємо те, що він нам сказав під час Синоду в 1985 році, коли прийняв нас у своєму домі. За дверима виднів побутовий Рим, а перед нами великі картини з урочистими постатями. Він сказав: «Ви думаєте, що переможною Церквою є та спокійна й у мирі, та, що дискутує, чи заснувати якусь нову канцелярію, або розіслати якийсь запитник?» Сам дав відповідь: «Церква, тріумфуюча, Церква воскресла — це Церква на жертівнику. Нашу Українську Католицьку Церкву насильно зліквідували советський уряд разом з Російською православною Церквою. Чотири й пів мільйона українців у СРСР є католиками і не можуть цього виявляти. Наша є Церква каткомбна і разом вона перемагаюча. Можу Вам сказати, що існує таємна ієрархія, про яку знають і яка була важно хіротонізована, ці ж єпископи висвячують священників, кінчають своє життя у лагερях. Так, це є Церква тріумфуюча».

На Заході кружляють різні поголоски православного патріярхату Москви. Це постійні згоди-міркування про можливе запрошення папи на святкування Тисячоріччя хрещення Руси.

«Ви добре сказали «Руси». В дійсності у той час сьгоднішня Росія не існувала. Ім'я Русь відповідало землям князівства Києва, теперішньої столиці України. Це признають навіть і самі росіяни, як я міг сам переконатися недавно тому зі статті, що появилася в щоденнику «Новое русс-

кое слово» з 16-го листопада 1986 р. У ній авторка, Емілія Илиїна, каже: «У 988 році хрестили предків населення України. Наших предків хрестили значно пізніше, в Новгороді в XII столітті, нам ще рано про це турбуватися... Відзначати так гучно неіснуючий ювілей — це ж суєта суєт». Бажаю підкреслити, що бабуня св. Володимира, княгиня Ольга, прийняла християнство ще в 956 році, і тисяча років пізніше папа Пій XII написав Апостольського листа «Novimus vos» з 20-го січня 1956 до всіх українських і рутенських єпископів.

«У 988 році Київський князь Володимир прийняв хрещення. І це не було хрещення «православне». Було воно перед поділом між Константинополем і Римом. Помилково є надуживати цю пам'ятну подію в користь поняття «російського» чи «православного», так немов би православ'я, як його ми розуміємо сьогодні, вже тоді існувало на Сході».

А запрошення папи, чи інтерв'ю, головно, митрополита Мінського Філарета (він є головою «відділу зовнішніх церковних справ» Московського патріархату)?

«Щодо подорожі папи в ССРСР, у нашому випадку в Україну, я вже зайняв становище до цього питання, а саме, я переконаний, що кожен католик і християнин щиро вітав би подорож Святішого Отця в Україну, однак у сьогоднішніх обставинах це нереалістично про таку подорож говорити. Про якесь запрошення патріярха Пімена для папи нічого мені невідомо. А що відноситься України, то саме українські католики, яких речником є я, повинні таке запрошення висловити. На жаль, положення є таке, що я Святішому Отцеві такого запрошення не можу доручити. У сучасних політичних обставинах такі відвідини були б цілком невказані і мали б вони негативні наслідки, бо їх використав би советський уряд виключно для своїх пропагандивних цілей. Зустріч, знову ж Святішого Отця з патріярхом Піменом нанесла б важку шкоду моральному авторитетові папи в очах усіх віруючих в ССРСР, яким добре відомо, як себе Московський патріярхат скомпромітував перед безбожним і комуністичним урядом. Вистане прочитати в цій справі заяви Александра Солженіцина чи Глеба Якуніна, щоб переконатись у правдивості моїх тверджень. Радше, з нагоди Тисячоріччя, очікуємо від Святішого Отця послання, по змозі енцикліки, подібної до «Slavorum Apostoli», з якої можуть мати потіху й підтримку вірні, які важко випробувані в їхній вірності Христові, його Церкві й папі. У цьому документі, як це вже зробив наш папа своїм листом «Cum Superioris» із 19-го березня 1979 року до мого попередника, кардинала Йосифа Сліпого, повинно бути дуже ясно сказане, що східні католицькі Церкви відіграли важливу роль в історії і що ці Церкви рівнож мають велике значення для сучасності й майбутності, також і під оглядом екуменічним, тому що перший крок до будь-якого справжнього екуменізму є пошанування основних прав людини і народів до існування і свободи.

«У різних інтерв'ю представників Московського патріярхату є елемент мінливий і сталий. Мінливий — про папу в ССРСР. Це — псевдо-запро-

шення. Це гра. Раз видвигають виключно релігійну подорож у Москву, та не говорять про Литву чи Україну. Іншим разом вказують на труднощі. Крім церковних, приходять противорічні вістки також із суто політичних джерел. СРСР вміє використовувати знане бажання папи подорожувати скрізь по світі. Та не вірю, що в Советському Союзі дійсно хочуть папу. Знають вони добре, що папа, так як сам часто твердив, подорожує, щоб скріпити у вірі католиків. А в Советському Союзі як зуміє він це зробити, коли не може поїхати в Литву, якщо ми, католики східної Церкви, офіційно не існуємо? Крім того, кожна папська подорож збуджує велику хвилю віри й релігійности, а цього уряд напевно собі не бажає».

Ви згадали другий елемент. . .

«Другий елемент, сталий в інтерв'ю — це ми, “уніятська” Церква, як вони кажуть з великим приризством. Щоразу повторяють: перешкодою є “уніяти”!»

Так, Вас обвинувачують, що Ви нетерпимі, що ставите перешкоди до єкуменічного братання. Наприклад, твердять, що ви не хотіли бачитися з другим Філаретом, православним митрополитом Києва, під час молитовної зустрічі за мир в Ассізі.

«Це правда, що я не хотів з ним стрінутися. На його думку, я не повинен би існувати. Крім того, по-правничому говорячи, він є узурпатором Львівського католицького [архієпископського] престолу українців; він займає Галицький митрополичий престіл, який належить до мене. Постійно повторяє, що ми, українці католики, є перепорою до єкуменічного діалогу, досі завжди був противний приверненню прав Української Католицької Церкви в батьківщині, як також не годиться визнати основне право українців католиків до існування й релігійної свободи, коли ж Апостольський престіл завжди непорушно стоїть на цих позиціях. Так недавно представник Святішого Отця запропонував у Відні десять точок для справжнього здійснення цієї свободи. На мою думку, немає змислу робити зовнішній акт замирення, який напевно був би представлений як тихе зречення законних домагань, коли дійсність є наскрізь відмінною і, на жаль, гіркою. Запитую, до чого служив би подібний жест? Що подумали б собі мої віряни в батьківщині, побачивши мене усміхненого на знімці разом з тим, хто їх заперечує? Та хочу наголосити, що ми прагнемо лише свободи існувати».

Теза — Ви її добре знаєте — є, що Вашу Церкву «винайшов» Рим під час польської інвазії.

«Вони знають, що це неправда. Знають, що українські митрополити, які рівнож прийняли віру з Візантії, брали участь в унійних соборах Ліону і Фльоренції. У XV сторіччі Москва відкинула діалог з Римом, а Київ його прийняв. Та собор у Бересті в 1595-96 роках, який утвердив єдність

однієї частини вірних візантійського обряду з Римом, не був “новим актом”, лише продовженням християнства святого Володимира».

Так, про це говоримо в іншій статті. . .

«... та хочу додати, що багато більше, ніж відповідь історично документарна, яка також потрібна, є віра тих, що в цю пору хочуть бути собою, себто, східними католиками, і платять [за це своїм] терпінням. Доказ нашої правди є мучеництво».

Назагал, на Вашу думку, які є передумови, щоб можна було по-братньому відзначити Тисячоріччя? Який крок є можливий?

«Передумова проста й одинока: признати право на наше існування, на святкування в Україні. Початок релігійної свободи для нас був би, коли б Російська православна Церква та советський уряд признали це наше право. Як жест могла б бути саме Божественна Літургія, яку я відслужив би в моїм соборі у Львові. На неї ми запрошуємо всіх братів православних, без того, щоб хтось зрікався своєї ідентичности».

Але чи Ви не чуєтесь «тягарем» для Церкви, хоч би й для курії?

«Не вірю, що носити на плечах Церкву-мученицю є тягарем, що несе шкоду. Це радше тягар Хреста. Правда, цей тягар б'є по тих, що живуть у пересічності й у байдужості. Та не хочу я судити. Хочу сказати, що треба динамізму. А курія? Якщо говорити про Його Еміненцію Кардинала Августина Касаролі, Державного секретаря, можу переказати одне речення, яке він мені сказав: “Не можемо опустити східної католицької Церкви”».

Говорять, наприклад, московські православні, що Ви не вмієте відділити релігійного питання від політичного.

«Хочу наголосити, що часто, читаючи різні обвинувачення, які Московський патріархат кидає у сторону Української Католицької Церкви, маю враження, що представники цього патріархату бачать себе у цих самих обвинуваченнях. Саме Російська православна Церква розгорнула широкий прозелітизм із насильними “навертаннями” за царських часів, що й продовжується по сьогоднішній день під пануванням советського уряду. Настанова патріархату до нашої Церкви завжди була вповні сполітизованою. Вистане згадати часи Катерини II, Николи I, скасування ліквідацію Київської католицької митрополії (1839), холмських мучеників (1875), щоб дійти до ближчих часів, як, наприклад, арешт української католицької ієрархії (11-го квітня, 1945), Львівський псевдо-собор (8-10 березня, 1946), насильне приєднання греко-католиків Закарпатської України до Російської православної Церкви (1949) та постійні напади на католицьку Церкву. Щоб доказати свої твердження, дозволю собі зачитувати уривок з пастирського послання Московського патріарха Алексія з

квітня 1945 р., звернене “до священників і вірних Греко-Католицької Церкви Західньої України”. Ось слова цього сумного документу: “Відлучіться, порвіть з Ватиканом, що провадить вас до темряви і духовної руїни через свої релігійні помилки. . . Приспішіть ваш поворот до вашої матері, яка вас обнімає, Руської православної Церкви”. . . Здається, важко деінде знайти слова гіршого прозелітизму. . .

«З усього того досвіду останніх 40 літ я сказав би радше, що Московська Церква надто зближується до советського уряду. . . Та щодо нас, дозволю спитати: Як можна відділити віру від того, кого вона цементує, тобто від народу, нації? Все ж, ми сьогодні не хочемо ставити якогось політичного домагання. Бажаємо лише найпростішої основної релігійної свободи. Це наша одинока вимога, також до політичної влади: існувати як католики».

Та чому Ви себе не пожертуєте для «вищого добра» єкуменічного, для «всесвітнього миру», приймаючи латинський обряд?

«Якщо хтось так думає, я сумніваюся про його католицькість, тобто, що він вірить у вселенськість Христової Церкви. Другий Ватиканський Вселенський Собор говорить з великим наголошенням про вартість Східніх Католицьких Церков для вселенської Церкви. Наш папа Іван-Павло II часто повторяє, що католицька Церква мусить навчитися вповні віддихати двома легенями — східнім і західнім. Як, отже, Ви можете ставити мені таке питання? Що існують люди, що так думають — на жаль, це правда, але це явище дуже сумне. Щойно тоді зможуть нам православні сказати: бачите, ми вам казали, стати католиками — значить раніше чи пізніше стати латинянами і втратити власну релігійну, духовну, а навіть і національну ідентичність! Це ж фальшивий єкуменізм, який не приносить “всесвітнього миру”, а тільки несправедливу підданість і неоправдану ліквідацію. Вкінці, таке наставлення противиться науці Церкви й папів. Ми є тим, чим ми є, ми прийняли віру у візантійській літургійній формі. Не можемо ми зректися своєї ідентичности! Це не є додаток — бути східніми; це форма нашого буття. Це ж багатство для всіх. Опріч того, було б це страшним піддатися законові сильнішого».

Ви не верталися в Україну від 1938 року. Як Ви собі пригадуєте свою землю? І як Ви пригадуєте собі свого великого попередника, кардинала Йосифа Сліпого?

«Так, це правда, не був я в Україні від 1938 року, та я завжди втримував живий контакт зі своєю батьківщиною. Наш нарід релігійний, мирний і працьовитий, та, на жаль, від сторіч його завжди переслідують. Наші окупанти нас завжди трактували, як громадян другої кляси. Я дуже хотів би і молюся, щоб це скінчилося».

«Мого великого попередника, кардинала Йосифа Сліпого, пам'ятаю, насамперед, як мого ректора й виховника, опісля ж, як безстрашного пастиря та кріпкого ісповідника віри. Він мав дві цілі у своєму житті: свобода

для своєї Церкви та повне визнання прав східньої помісної католицької Церкви *suī iuris* для нашої Української Католицької Церкви в батьківщині й на поселеннях — дві основні точки, що їх накреслив ще незабутній митрополит Андрей Шептицький. І я хочу і мушу лише продовжувати йти слідами цих двох великих колон нашої Церкви, що їх Бог нам дав у двадцятому сторіччі. Моліться, щоб я міг бути їх гідним наслідником».

Чи маєте відомості про своїх співбратів-єпископів в Україні? Чи маєте зв'язки з радянськими комуністами? Що думаєте про лінію Горбачова? Можливе воно, що він приїде до Ватикану: яку точку Ви поставили б на агенді [розмов з ним]?

«Це все радше делікатні питання і з природи довірочні, на які з рації второпности я волів би не відповідати. Я вже сказав, що є українська підпільна ієрархія і що наша Церква росте в катакомбах. Щодо п. Горбачова, думаю, що передчасно й заскоро робити висновки на основі останнього акту помилування супроти деякого числа советських дисидентів. Релігійна ситуація, радше, погіршилася в Україні й у СРСР відколи п. Горбачов прийшов до влади, тому я радше перестерігав би перед виявами надмірного ентузіязму. Якщо п. Горбачов приїде до Італії, думаю, що Святіший Отець його прийме і я просив би завжди включити в агенду переговорів питання нашої Церкви, твердо вимагаючи визнання і свободи Української Католицької Церкви, мого повороту як Отця і Глави Української Католицької Церкви до мого престолу у Львові, як рівнож повної свободи для нашої ієрархії. Уважаю, крім того, не лише вказаним, але й потрібним, щоб під час переговорів з представниками советського уряду був завжди присутній один мій представник, щоб міг би виложити аргументи й безпосередні докази перед представниками Святого престолу про твердження советської сторони».

Якщо б Ви могли говорити по радянському телебаченні і могли сказати все, що хочете в 20 секундах, що б Ви сказали?

«Господь сказав: “У світі страждатимете. Та бадьоріться! Я переміг світ” (Ів 16, 33). “Ось я з вами по всі дні аж до кінця віку” (Мт 28, 20). Христос воскрес — воскресне Українська Церква! Відкрийте двері Христові!»

*Наука, дослідн**Іван ВЕРГУН***НА МАРГІНЕСІ СВЯТКУВАНЬ 1000-ЛІТТЯ
ХРИСТИЯНСЬКОЇ РУСИ-УКРАЇНИ**

В 1988 році українці в діаспорі святкуватимуть 1000-ліття від прийняття християнства Русь-Україною. До тієї події підготовляються також москалі, які безправно присвоїли собі історію нашої Київської держави. Отжеж, постає питання: які найдоцільніші факти потрібно видвигнути перед чужинцями, щоб істотно заперечити їхні сповідні, нічим необґрунтовані претенсії щодо спільної з нами початкової історії і цим самим християнства? Ось деякі з цих фактів, які відтак зілюструємо доказами компетентних французьких істориків.

Як відомо, нова греко-католицька віра була сприйнята 988 року народом Руси-України без зайвого спротиву. Інакше справа представлялась на півночі серед слов'янських племен (теперішні росіяни), помішаних з фінами, яких відпоручники князя Володимира були змушені хрестити «мечем і вогнем».

В XII ст. (1157 р.) постало у фінській країні, сколонізованій слов'янськими племенами радимичів і в'ятичів, ростовсько-суздальське князівство, яке відтак прийняло назву московське, а згодом російське. Дванадцять років пізніше (1169 р.) їхній князь Андрій Боголюбський напав на Київ, столицю Київської держави, її зруйнував, а пограбоване добро вивіз на північ.

Його ворожу дію відносно Руси можна пояснити тільки існуванням двох відмінних держав. Бо в ході громадянських війн між руськими удільними князями жоден із них не наважився спустошити Київ, «матір городів руських», як Боголюбський! Також всі руські князі об'єднано взяли участь в бою проти монголів на річці Калці (1223), крім суздальсько-московського князя. І тому не дивно, що по упадку Київської держави в наслідок монгольсько-татарського нападу (1240), епіцентр руського державного життя переноситься до Галича, який під назвою Галицько-Волинського королівства об'єднує всі русько-українські землі. А в той самий час Московія формувалась далше в цілком відрубну країну-державу.

Доцільним є ще видвинути на денне світло того рода справу, що на початках XIV ст. русько-українські землі творили з Литвою дуалістичну литовсько-руську державу. Пізніше (аж до 1648 р.) вони знаходились під протекторатом Польщі. І тільки в 1654 р. гетьман Богдан Хмельницький, воюючи проти Польщі за незалежність України (1648-1657), уклав з Московією військовий договір взаємної допомоги. І від тоді, при кожнім виборі нового гетьмана, Московія поступово обмежувала українську самобутність. Навіть дійшло до того, що в 1685 р. вона змусила Київського митрополита повинуватись московському патріярхові. Ось чому гетьман Іван Мазепа, з'єднавшись з Карлом XII (1708 р.), бажав за всяку ціну визволити свою улюблену Україну з-під московського впливу й панування.

По скасуванні гетьманського ладу (1764 р.) москвини не тільки поводитись в Україні в ролі завойовників-імперіялістів, але теж привласнили собі її попередню назву, історію та християнську цивілізацію, колонізуючи й русифікуючи її.

А що пишуть на цю тему французькі історики?

Чітку різницю між Московією та Червоною Руссю, або т. зв. Україною, знаходимо в найстаршій французькій енциклопедії з 1765 р.¹ Але далеко кращу й подрібнішу різницю подибуємо в універсальній енциклопедії. Під назвою «Україна» заподано вияснення навмисної плутанини між Руссю-Україною і Московією-Росією, що «*є дбайливо підтримувана білими й червоними росіянами, які під цим взглядом є згідні*». А трохи даліше автор (Г. Л.) тієї довідки підкреслює, що Україна була і ще є сьогодні «*колоніально використана і підпорядкована спробам систематичної денаціоналізації та асиміляції. . . та в додатку ігнорована європейською елітою*».

У цій самій енциклопедії (див. «Україна почетвертована і переслідувана») читаємо, що після упадку Київської Руси українська цивілізація ще зберігається в Галицько-Волинським князівстві. Ці культурні надбання й мова були відтак переслідуювані Петром I, Катериною II і Александрами II і III².

«Ле Діксіонер Енцикльопедік Кіе» (Париж, 1970 р.) під цим самим оглядом є теж вимовним. На стор. 7102 дослівно пише так: «*Україна, передше Києво-руське князівство, була зруйнована нападами в XIII ст. Відтак її розчленовано (XVIII ст.) між Польщею і Московією, і це лише в XVIII стол. вона була "знов прилучена" в склад російської імперії*».

Пригляньмося ще недавній французькій енциклопедії з 1976 року: «Ля Гранд Енцикльопеді», Лібрарі Лярус. У 20 томі, стор.

1. "Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers". Neufchatel 1765, tome 14, p. 442.

2. "Encyclopedia Universalis". Paris 1968, 1973; vol. 16, pp. 448-450.

12263, історію України поділено на 4 епохи: 1) древня руська держава п.н. Русь; 2) епоха литовсько-польська; 3) козацький період, та 4) період советський. А заподано історію Росії (т. 17, стор. 10657-10674), згадується теж про період (епоху) Київської держави, з якої виникло московське князівство. Але по зруйнуванню Києва А. Боголюбським, відсепаровано розвивається московська держава! Рівнож для окреслення сьогоденної Московії, вживається там терміну «Росія», підкреслюючи, що початком російської імперії послужило московське князівство (. . .).

З термінології «Русь-Україна» та «Московія-Росія» випливає, що вони визначають дві цілком відмінні реальності. З таким определением погоджується французький інженер Ле Сієр де Боплян, який побував на Україні 17 літ (1630-1647); *«Звідтам (з Руси, — І. В.) вивелись ці великодушні народи, які називаються запорізькими козаками, поселені на протязі довшого часу в різних місцевостях над Дніпром»*, — підкреслює він у прекраснім «Описі України» на 3-ій сторінці.

Тієї самої думки є Жан-Бенуа Шерер, який кілька років перебував у Московщині. Він твердить, що українські козаки, які вважали себе за нарід вільний і незалежний, походили від київських великих князів³. А якщо розходитьсь про Переяславський договір, то навіть сам Хмельницький не вірив, що зможе забезпечити Україні сталий спокій і свободу від Московщини. Пізніше *«він побачив свою помилку й zarazом передбачив зловісні наслідки, які відтак могли витворитись»*⁴. А щоб протиставитись все більшому тискові на вольності України, гетьман Мазепа нав'язав у 1708 р. контакти з Карлом XII, скеровані проти Московщини⁵.

Навіть по поразці під Полтавою, — твердить Ж. Б. Шерер, — Україна була трактована москалями ще як відрубна держава. Бо Московія-Росія зобов'язалась зберегти гетьманат, власний суд, всі права й свободи, притаманні Україні. Теж гетьман мав право контактуватись з московським урядом через Колегію закордонних справ у Петербурзі, як це зрештою робили чужоземні монархи. Але якщо розходилось про зв'язки з іншими державами, гетьман був змушений повідомляти про це самого царя. . .⁶.

З-поміж французьких істориків специфічне місце займає Шарль-Люї де Лезюр, якому Наполеон I, по поразці в Росії, доручив написати «Історію Козаків». Його розповіді погоджуються з даними

3. J. B. Scherer: "Annales de la Petite-Russie ou histoire des Cosaques-Saporigues et des Cosaques d'Ukraine". Paris 1788, t. I, p. 12.

4. Ibid., tome II, p. 78.

5. Ibid., tome II, p. 179.

6. Ibid. Cf. Annexes: "Résolutions de Sa Majesté données dans le Conseil privé imperial sur les points proposés par le hetman Daniel Apostol" (1727).

Там же. Дивись «додатки»: Постанови Його Величності, обговорені на імператорській приватній раді, які були представлені гетьманом Данилом Апостолом (1727 р.).

Ж. Б. Шерера, є суто об'єктивними та оригінальними. Наприклад, вчений ставить крапку над і, що козацькі прадіди називались скитами і що св. апостол Андрій поширював Р.Б. 69-го християнство в Україні⁷.

Обговорюючи Переяславську угоду (6.1.1654), Лезюр твердить, «що вона, мабуть, не підходила ані непосидючій ментальності козацького народу, ані геніяльності московського уряду; вона була для одного і другого джерелом непорозуміння та війни»⁸. Бо «Московія приготувляла тій нації ярмо поневолення, посилаючи в Україну своїх воевод і комісарів»⁹. І навіть по програній під Полтавою, «Україна являлась ще свого рода князівством, суверенністю якого обмежувалось спритно, щоб не затривожити расу, яка завжди дорожила своїми правами»¹⁰.

Намір російських влад усіх епох проявлявся в прихованні історичних українських подій перед світовою опінією, хитро підказуючи «офіційну правду». Але Україна, на підставі доказів французьких вчених, не є ані областю, ані провінцією Росії, як, зрештою, це твердять москалі. Противно, за даними французьких істориків, це — відрубна нація від російської!

Рівнож Проспер Меріме (1803-1870), письменник, історик та приятель Наполеона III і його дружини Євгенії де Монтіжо, є тієї думки, що союз між Україною і Московщиною мав гарантувати Україні старовинні привілеї. Бож цей союз, тобто договір між двома рівнорядними державами, був підписаний в Переяславі в 1654 році. Але москалі не дотримувались тієї угоди і «здобич, яку вони раз спіймали, не вирвалися з їхнього ґніту»¹¹.

Читаючи «Історію Росії» Карла Бартелемі, зустрічаємо там рівнож оригінальне твердження, що після здобуття Києва в 1155 р. ростовсько-суздальським князем Георгієм, «києвляни трактували їх (суздальців — І. В.) як жорстоких співгорожан»¹². Тоді як Андрія Боголюбського, сина Георгія, який спалив і сплюндрував Русь (1169), Бартелемі схарактеризував слідуючо: «з всієї поведінки Андрія по зруйнуванню Києва й Новгороду виходить, що його ціллю було послаблення могутнього суверенітету Руси, щоб відтак її поневолити»¹³. Розуміється, що Боголюбський, виїжджаючи до Суздаля, забрав зі собою чудотворну ікону Пресвятої Богородиці з Вишгороду!

7. M. Lesur: "Histoire des Cosaques". Paris 1814, tome I, p. 22.

8. Ibid., tome I, p. 100.

9. Ibid., tome II, p. 19: "Car la Moscovie se préparait à faire subir à leur nation le joug de la servitude, en envoyant en Ukraine ses voïvodes et commisaires".

10. Ibid., tome II, p. 144: "Ukraine offrait encore une espèce de principauté, dont on n'attaquait l'indépendance que sourdement, avec précaution capable de ne pas allarmer une race toujours jalouse de ses droits".

11. Prosper Marimée: "Les Cosaques de l'Ukraine et leurs atamans". In "Le Moniteur Universel" du 23.6.1854, p. 687.

12. Charles Barthélemy: "Histoire de la Russie". Tours 1856, p. 60.

13. Ibid., p. 62.

На берегах р. Калки (1223) «*всі київські й галицькі князі бились проти татар, крім суздальців*», — уточнює далі французький історик. А знаючи добре Московію-Росію, він так її схарактеризував: «*кров і болото-грязь, ось історія Росії від її початків до нинішніх днів*»¹⁴.

Серед новіших історичних праць французьких істориків на окрему згадку заслуговує «Ле Козак» Яна Кармора. Автор цієї праці твердить, що «Малоросія», або «Країна Козацької Нації», бере свої початки від Київської Русі (стор. 12, 15). На його думку, правдивим козаком був давніше Святослав, великий київський князь, який панував у X ст. (стор. 36). Теж «Слово (в оригіналі — «Пісня») про похід Ігоря» та «Літопис Нестора», — підкреслює Кармор, — належать до русько-української літератури (в оригіналі — до рутенсько-української, — І. В.), яка цілковито відмінна від російської (. . .).

З-поміж усіх французьких історичних праць відносно України, ми вважаємо, не помиляючись, що праця Роже Тіссерана п. н. «Життя одного народу — Україна» являється найкращою, найоб'єктивнішою, найяснішою. Уже сам факт, що в Передмові, стор. II, проф. Рене Пінон запевняє читача, що «*Київська держава являється першою формою історичної Русі, і що ця форма є українською*» — справляє сильне враження.

На даліших сторінках Р. Тіссеран видвигає справу творення московської держави, підкреслюючи, що вона є відмінною від Київської такими виразами: «*Коли слов'янські колонії Кривичів і Вятичів творились у фінській країні (Москва, Суздаль, Ростов), і коли князі київської династії вирушили в ті околиці, щоб придбати собі ці князівства, вони залишилися всетаки «руськими» князями, хоч виселелись. Ці князівства, проте, не стали руськими, як теперішня Румунія не стала пруською тому, що нею правила династія з Гогенцолернів*»¹⁵.

На стор. 21-ій Тіссеран пояснює, що назва Русь (по-латинсько-му: Руссія, Рутенія) була примінена для Київської провінції, а відтак до Київської Держави. А якщо розходиться про Московщину, то вона привласнила собі (з початком XVIII ст.) назву Русі, яка являється гомонімом Росії!

Різниця між цими двома державами є тим більшою, коли князь Ростова-Суздаля, що потім зватимуться Московією-Росією, Андрій Боголюбський «*очолює в 1169 р. коаліцію і нападає на Київ*».

14. Ibid., p. 471: "Sang et fange, voilà l'histoire de la Russie depuis son origine jusqu'à nos jours".

Н. В. Шарль Бартелемі (1825-?) франц. католицький історик і антиквар. Найзаметнішою його працею є «Історичні помилки й вигадки» («*Еррер е менсож історік*») в 11-ох томах (1863-1876). Редагував теж журнал-місячник «Л'ерудіціон».

15. Roger Tisserand: "La vie d'un peuple — l'Ukraine" (Préface de René Pinon). Paris 1933, p. 14.

Місто й країна були знищені вогнем і мечем. Все, що можна було забрати з багатства, нагромадженого в Києві, перевезено в північну країну»¹⁶.

Перечислюючи великі надбання історичного характеру, як рівнож культурні, інтелектуальні й матеріяльні нашого народу, Роже Тіссеран багаторазово наголошує, що Україна славиться рівнож 1000-літньою християнською цивілізацією (!). І беручи навіть сам цей факт під увагу, Тіссеран твердить: її належить слухно звання великої нації, з якою Росії годі рівнятися. . .

Інші серйозні історики, наприклад, Роже Галлю (вимовляється Аллю!), теж досконало відрізняють історичне минуле Руси-України від Московії-Росії. А щоб добре наголосити цю різницю, Роже Галлю пояснює: *«одинокий Рим уживає слово, яке часто повторюється в понтифікальних актах — русини. . . Це слово сталося майже словом Церкви, призначеним для вірних Української Церкви й сусідніх областей»¹⁷.*

Рівнож, він неупереджено пояснює, що теперішня Росія колись називалась Московією (між кінцем XII ст. і початком XVIII ст.). Це сталося за Петра I, який протизаконно поширив назву «Росія», яка походить від «Русі», щоб визначити сукупність своєї держави. А якщо розходиться про «Русь», або про т. зв. «Рутенію», то вона відповідає сьогодиншній Україні, якої територія належить до столичного Києва¹⁸.

Додаймо, що з праці, виконаної з правдивим знанням справи, п.н. «Ля носіон де 'Рюссі' дан ля картографі оксиденталь» (Париж-Мюнхен, 1975) виходить, що Червона Русь, Чорна Русь, Малоросія, Угорська Русь, Підкарпатська Русь і всі поневолені разом Русі відповідають Україні. А переміна назви Русь в Україну і Московії в Росію відбулись, на думку авторки, між XVI і XVIII століттями.

Все ж таки належить відмітити, що деякі французькі історики (Ш. Бартелемі, Р. Порталь) вважають, як зрештою всі москалі, що Київська Русь була спільною колискою обидвох народів. Інакше кажучи, московське князівство було продовженням Руси після зруйнування Києва татарами. А насправді, як було показано вище, продовження Київської Держави зреалізувалось в новій українській формації Галицько-Волинського королівства.

Беручи під увагу об'єктивні історичні дані, можна з певністю встановити, що коли Русь-Україна була охрещеною в 988 р., суздальсько-московське князівство ще не існувало! Це тільки між XII і XIII століттями християнство з Русі проникало в Московщи-

16. Ibid., p. 56.

17. Roger Hallu: "Anne de Kiev, reine de France". Ed. Universitatis Catholicae Ucrainorum. Rome 1977, vol. 9, p. 46.

18. Ibid., pp. 152, 153.

ну. Про правдивість наших тверджень промовляє факт, що першим московським митрополитом був *Петро Ратенський*, уродженець села Верхрати, Рава-Руського повіту, Західна Україна!¹⁹

Теж багато інших історичних тверджень і фактів можна представити з тієї нагоди, а саме: Переяславська угода між Руссю-Україною і Московщиною-Росією (1654) є розглядана з юридичної точки зору як угода між двома рівноправними державами. Це віддати Переяславської умови Україна перший раз мала дипломатичні, себто реальні зв'язки-стики з Росією. Але Росія використала ослаблення України від безперервних війн з Польщею і поступово та вперто обмежувала її вольності, а вкінці (1764) включила Україну до своєї імперії.

Також є незаперечним фактом, що Русь-Україна, зі самого початку свого існування, підтримувала зв'язки зі Заходом: Анна, дочка Ярослава Мудрого, наприклад, вийшла заміж (1051 р.) за французького короля Генріха I (1008-1060); в 1439 р. київський митрополит Ізидор (відтак кардинал і в'язень Москви) бере участь у Флорентійському Соборі. . . Отож, беручи всі ці факти і змаг Української Церкви до з'єднання з Римом, це об'єднання було вкінці осягнене в 1596 р. святочним актом у Берестю-Литовському. І як не дивно, але ця з'єднана Церква є сьогодні найбільше переслідуваною Церквою в советській Росії (як колись і в царській!), але вона все таки дальше діє в катакомбах!

А Московщина-Росія, які вона мала зв'язки зі Заходом?

Москалі, в ході їхньої історії, завжди відмежовувались від західно-європейських впливів: релігійних, культурних, ідеологічних і політичних. У 1589 році, наприклад, вони, порушуючи канони Східної Церкви, створили свою власну патріархію, яку очолив митрополит Йов. Під час останньої війни (1941-1944) їхній уряд відновив Російську православну «Церкву», метою якої було та є підтримувати безбожний режим та переслідувати інші християнські релігії (!). А починаючи 1948-49 роками, вони відгородили червоне царство від релігійних, культурних та ідеологічних впливів Західного світу. . .

Історія має також своїх софістів, які вволять людей в обману. Це передусім стосується російських істориків, які підробили на свій лад історичний період нашої Київської держави-Руси, присвоюючи собі українських князів та старовинну назву України — «Русь», яку ототожнили з Росією.

19. Д-р Степан Божик: «Верхратська Богородиця». Дивись: «Голос Христа Чоловіколюбця», Лювен, 1954/55, ч. 1(77), стор. 13.

Д-р В. ТРЕМБИЦЬКИЙ

МІЖНАРОДНИЙ СТАТУС ДЕРЖАВ СХОДУ (1917–1923) (Закінчення, 5)

ДОНСЬКА РЕСПУБЛІКА

Черячукин А.: Донская делегация на Украину и в Берлин 1918-1919 гг. (1924) стор. 164-231.

Дорошенко, Дмитро: Історія України (1917-1923), вид. 2-ге, т. II, стор. 188-195, 411-412, XLI-LI.

Almanach de Gotha (1918), pp. 917-921 (location of the consular agencies in Rostov and Taganrog in 1918-19).

ЕСТОНІЯ:

Estonie. (Eesti) Almanach de Gotha — Annuaire Généalogique, Diplomatie et Statistique, Justus Pethers, Gotha, 1940, pp. 912-913.

Halajczuk, Bohdan T.: El Estado Ucranio del Siglo XX (1973), p. 74.

ГРУЗІЯ:

Recognition of Georgia. The voice of Free Georgia (Political Information Bulletin), No. 1, New York, January, 1953, pp. 23-25.

Kandelaki, Constantin: The Georgian Question before the Free World. Paris, 1953, pp. 82-190.

Дорошенко, Дмитро: Історія України, т. II, стор. XXXV-XXXVIII.

Georgie — Almanach de Gotha — (1921) p. 782, (1923) p. 124.

Голишков, Д.Л.: Крушение антисоветского подполья (1975), стор. 235.

ІДЕЛЬ-УРАЛ:

Мухарямов, М.К.: Октябрь и национально-государственное строительство в Татарии (1969), стор. 79, 134, 201, 215-216, 229-230.

Kirimal, Edige: Der Nationale Kampf der Krimtürken, 1952, ss. 49, 129-130.

Гамід-Рашид: передав архівні матеріали по питанні міждержавних взаємин Ідель-Уралу авторові цієї праці.

КУБАНСЬКИЙ КРАЙ:

Василь Іванис: Боротьба Кубані за незалежність, стор. 28, 41-48, 51, 55, 59, 62, 70, 87, 109, 114, 117-118, 126, 134-135.

Дорошенко, Дмитро: Історія України, т. II, стор. 189, 195-200, 302, XL-XI.

ПІВНІЧНИЙ КАВКАЗ:

D.H. Miller: *My Diary at the Conference of Paris*, pp. 489-491.

Берикетов, Х. Г.: *История Кабардино-Балкарской АССР*, стор. 59, 70-71.

Даниялов, Г.Д.: *История Дагестана*, Т. III, стор. 65-66, 74-75, 77-78. та на підставі інформацій від Північно-Кавказького Національного Комітету в Мюнхені та в Нью-Йорку.

ЛАТВІЯ:

Lettonie. *Almanach de Gotha* — (1940) pp. 1137-1138.

Halajczuk, Bohadan T.: *El Estado Ucranio del Siglo XX*. (1953) p. 74.

ЛИТВА:

Lithuanie (Liėtuva) — *Almanach de Gotha* (1940), pp. 1144-1149.

БУХАРА:

Bokhara — *Almanach de Gotha* — (1923) pp. 763-764, for Khiva. (Khoresme) p. 1157.

Голинков, Д.Л.: *Крушение антисоветского подполья*, (1975) стор. 228, 278-279, 307, 435.

УКРАЇНА:

Дорошенко, Дмитро: *Історія України*, т. II, стор. 148-231, 274-309, 345, 393, 410-413, 422-423, XXV-XXVIII, XLI-LI, XL-LXI.

Hovanissian, Richard G: *Armenia on Road to Independence* (1967) vol. I. pp. 211, 234, 309, 313.

The Republic of Armenia (1982), vol. II, pp. 470-471.

Pidhainy, Oleh: *The Formation of the Ukrainian Republic* (1966) pp. 293-379, 391, 397-399, 488-489, 480-538, 547.

Юрченко, Олександр: *Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті*, серія Монографій ч. 19, вид. УВУ, Мюнхен, стор. 186-192.

Ukraine. *Almanach de Gotha* (1919), pp. 969-970; *Russie*, (vol. 1918) pp. 917-921 and short notes: (vol. 1919) pp. 429, 570, 608, 906-909, 969-970; (vol. 1920) pp. 554, 682, 755, 992, 1043; (vol. 1926) pp. 531, 547, 633, 737, 742, 884, 926, 1069; (vol. 1922) pp. 526, 545, 634, 748, 898, 1109, 1089, 1278-1280; (vol. 1923) pp. 624, 644, 875, 1169, 1340, 1284-1285.

Trembicky, W.: *Il y a Cinquante ans, l'Etat* (1970), p. 3-14. Консулярна справа України (з приводу запланованого відкриття Генерального Консульства США в Києві). «Батьківщина», ч. 20, 12.X.1974, ч. 21, 26.X.1974, Торонто, Канада.

Трембіцький, В.: *Документація українського державного самовизначення 1917-1924*. (1979), стор. 53-69.

- Храпко, Іван: Збірник законів і постанов Українського правительства, стор. 22-29, 38-40, 42-44, 50-53, 65-88, 93-94, 98-114, 145-146.
- Halajczuk, Bohdan: El Estado Ucranio del Siglo XX (1953), pp. 39-102.
- Richard Hovanissian: Armenia on the Road to Independence (1969) pp. 178-224, 241-242.
- Margolin, Arnold: From a Political Diary, pp. 37-51, ch. 4, 52-71. ch. 5, documents pp. 182-197.
- Удовиченко, Олександр: Україна у війні за державність, вид. хор. УСС Дмитро Микитюк, Вінніпер, 1954.
- Доценко, Олександр: Літопис Української Революції, т. II, кн. 4 та 5. Київ-Львів, 1923.
- Трембіцький, Володимир: Україна на дипломатичному фронті, Альманах «Червоної Калини», річник XVIII, на 1939 рік, Львів, 1938, стор. 33-189.

ТУВА (ТАННУ-ТУВА):

- Touva Republique: Almanach de Gotha — (1944) p. 1121, (1941) pp. 111-112.
- Bernard Waurick: Tannu-Tuwa — eine Türk-Tatarische Volksrepublik in Norden Inner — asiens, Osteuropa Institut, Berlin, 1926.

Загальні бібліографічні матеріали:

Дипломатическое взаимопризнание и содействие вновь образованных государств восточной Европы (1918-1922) на форуме Парижской мировой Конференции в 1919 году.

Protest against the recognition of Admiral Koltchak by plenipotentiary Delegates of the States of Estonia (J. Poska), Azerbaidjan (A.M. Toptchibacheff), Georgia (N. Tcheidze), Latvia (Z.A. Meierovics), North Caucasia (A.M.Tchernioyeff), Byelorussia (A. Louckevitch) and Ukraine (G. Sydorenko)* before the Peace Conference at Paris, submitted June 17, 1919. Eastern Europe, Paris, September 1919.

Joint note sent by the delegates of the independent republics asking for recognition at the Paris Peace Conference to the president of Supreme Council, was signed by the official representatives of the republics of Azerbaidjan (A.M. Toptchibacheff), of Estonia (J. Poska), of Georgia (N. Tcheidze), of Kuban (I. Bytch), of Latvia (J. Seskis), of Ukraine (Count M. Tyszkiewicz) and of Lithuania. «Eastern Europe», 1st year, Oct. 15, 1919, Paris.

An address to the President of the Italian Parliament, submitted in December 1919, was signed by the diplomatic representatives of Azerbaidjan, Georgia, Latvia, Lithuania and Ukraine. «Eastern Europe», No. 9-10, January 16, 1920, Paris.

Додаток

Обговорюючи важливе питання державности країн Сходу, науковці чи політичні діячі західного світу зовсім помилково утожнюють сучасні союзні республіки Советського Союзу з державами, які були незалежними в роках 1917-1923. У 1918-1923 роках не було незалежних: Узбекистану, Туркменістану, Казахстану, Таджикистану та Киргизистану, як вони існують у формі союзних республік в ССРС. В 1917-1923 роках були в східній частині Росії інші політично-етнічні критерії. Тоді були протекторатні монархічні держави Бухари та Хіви (від 1920 р. під назвою Хорезму) та генеральне губернаторство (із суспільно-культурницькою автономією) Туркестану. Степові киргизькі губернії творили частину Сибірського краю. Ці простори киргизів сьогодні творять територію Казахстанської та т.зв. «малої» Киргизії.

Отже, в адміністративному розумінні, є краще поглянути на карту цього простору, видану в Росії до 1914 року, як на сучасну друквану в Москві, в Советському Союзі.

1) Сьогоднішній адміністративний поділ передньої советської Азії вказує, зовсім правильно, на те, що існуючі чотири незалежні держави: Бухари, Хіви (Хорезму), Туркестану та Транскаспії, плюс автономна держава Ахаж-Орда, територіально відповідають оформленню сучасних п'яти тюрксько-ісламських союзних республік ССРС. Цих п'ять республік в туркестанському політичному світі і в західному світі становлять одноцільне питання *об'єднаного Туркестану*, під расово-мусулманським оглядом часто окреслюваного новою назвою «Турану», в якому сучасні республіки можуть в майбутньому творити конфедеративний союз на взір сучасної Федеративної (Західної) Німеччини. Така політична плятформа об'єднуючого Туркестану, чи по сучасному Турану, мала вже свої ідейні початки в 1920-1923 роках, з намаганням ліквідації феодалних держав Бухари чи Хорезму та Республіки Закаспія (сьогодні Туркменії), Алаш-Орди (тепер Казахстану) та т.зв. «Чорної» Киргизії і повороту до федерації «Туркестанської Тюркської Незалежної Ісламської Республіки» згідно з проклямацією з квітня 1922 р.

Все ж таки, в 1920-23 рр. толерувалося тодішнім урядом Туркестану ще існуючі феодалні держави Бухари та Хіви (Хорезму), які вже мали повноправний державний статус та юридичне визнання низкою ісламських держав Близького Сходу, і тому в нашій темі не можна не рахуватися з таким історичним фактом міжнародного визнання емірату Бухари та Султанату Хорезму (Хіви).

2) Крім конфліктного становища в підході до «усамостійнюва-

них» мусулманських союзних республік ССРС націологами Заходу, подібне становище недорозумінь маємо в європейській частині ССРС, коли, поза існуючими союзними республіками Прибалтики, Причорномор'я, включаючи туди й Кавказький простір, недобачується ще чотирьох колись державних територій, які сьогодні творять частину Російської СФСР, а це: комплексу тепер автономних республік Поуралля: Татарстану, Башкірії (Башкурдстану), Чувашії, Удмурдії та Марі АССР, які в 1917-1920 рр. були в стадії консолідації «штатного» (чи «стейтового» на американський спосіб) об'єднання під спільною назвою «Ідель-Уралу»;

3) комплексу тепер автономних республік чи автономних округів: Дагестану, Чечено-Інгушії, Осетії, Кабардино-Балкарії, чи то Черкеського й Карачаївського округів в просторі північного Кавказу, де в 1918-20 рр. існувало формування Горсько-Іслямського об'єднання під спільною назвою «Союз Гірських Народів» у державному федеративному розумінні із спільним т.зв. «гірським урядом». Сьогодні цей простір адміністративно належить Російській Советській Республіці.

4) В склад РСФСР входять ще дві адміністративні одиниці, навіть без будь-яких національних прикметностей автономічного характеру. Цими одиницями, які у 1918-20 роках були незалежними державами, є Донська Республіка з донськими козаками у проводі, та Кубанський край у проводі з кубанськими козаками, яких етнос складався на 60% українського, а приблизно 25% російського походження. Сьогодні Кубань має назву «Краснодарського краю», тобто встановлену не козакою, але міською советизованою назвою колишньої столиці Катеринодару (до 1920-тих років), переіменованого на Краснодар.

5) Раз ми при території РСФСР, то потрібно замітити ще один важливий момент існування республіканського визнання Далеко-Східного Краю, який у 1918-20 рр. був в стадії усамостійнювання, а в 1920 роках — повного відокремлення від решти старої російської території, отже, навіть від сумежної Далеко-Східної Республіки Сибіру, яка в 1918 році була теж республікою з метою творити пізніше частину федеративної Росії. Донський простір розділено на ростовську та волгоградську області.

Охоплюючи оцей процес усамостійнювання держав, які існували реально в 1918-20 роках, а сьогодні приналежать безпосередньо до Російської Советської Федерації, можемо мати навіть розуміння цієї проблеми в аспекті сучасного територіального поділу ССРС на союзні та автономні одиниці, які мають територіальне значення в підході до майбутнього дещо змодернізованого територіального оформлення відроджених наново усамостійнених дер-

жав Сходу Європи, Кавказького простору, Близького Сходу та на Далекому Сході й в Алтаї, де в 1920 роках таки усамостійнилась була та формально існувала поза межами ССРСР Тувінська Республіка*, інкорпорована до Советського Союзу щойно в 1944 році.

Підходячи до цього національно-політичного питання під сучасну пору, ми можемо сконкретизувати всю цю проблему до ось яких політичних одиниць в політично-адміністративному розумінні, базуючись вже на існуючому сьогодні адміністративному поділі ССРСР:

Країни	Територія в кв. км.	в кв. милях.	Насел. 1983 р. ¹
1. Україна	603.700	223.090	50,461.000
2. Туркестан	3,994.400	1,540.300	43,573.000
3. Ідель-Урал ²	321.000	123.905	11,862.000
4. Білорусь	207.600	80.135	9,807.000
5. Азербайджан	86.600	33.435	6,399.000
6. Далеко-Східний Край	1,441.300	556.345	5,428.000
7. Грузія	69.000	26.875	5,134.000
8. Кубанський Край ³	84.000	32.425	4,924.000
9. Північний Кавказ ⁴	104.000	40.300	4,587.000
10. Донський Край ⁵	150.800	58.210	4,187.000
11. Литва	65.200	25.170	3,506.000
12. Вірменія	29.800	11.505	3,219.000
13. Латвія	63.700	24.590	2,569.000
14. Естонія	45.100	17.415	1,507.000
15. Тува	170.500	65.810	274.000
Разом:	7,437.800	2,859.510	157,437.000

Замітки

1. Статистичні дані взято із: «ССРСР — Административно-территориальное Деление Союзных Республик на 1 января 1983 года» (изд. Презид. Верх. Совета Союза Сов. Соц. Респ.), Москва, 1983.

2. Шість автономних республік Поволжя в складі РСФСР.

3. Тепер під назвою Краснодарський край в складі РСФСР.

4. П'ять автономних республік або національних областей північно-кавказького простору в складі РСФСР.

5. Сьогодні це дві області РСФСР: ростовська та волгоградська.

Немає в усьому комплексі держав Фінляндії та Польщі, які від 1920 р. опинилися поза межами ССРСР і тим самим не входять до питання визвольного процесу народів з-під Советського Союзу.

* В сумезі ССРСР, Китаю та «Зовнішньої Монголії», а від 1921 р. Монгольської Народної Республіки.

*Неросійські республіки ССРСР серед сучасних європейських держав
(Стан населення 1980 р.)*

Советська Росія (СФСР) — 138,875.000; Зах. та Схід. Німеччина — 78,070.000; Італія — 57,100.000; Велико-Британія — 55,800.000; Франція — 53,680.000; Україна — 50,000.000; Еспанія — 37,575.000; Польща — 35,450.000; Югославія — 22,310.000; Румунія — 22,300.000; Чехо-Словацьчина — 15,360.000; Нідерланди — 14,125.000; Ідель-Урал — 11,815.000; Мадярищина — 10,720.000; Португалія — 9,840.000; Бельгія — 9,850.000; Білорусь — 9,600.000; Болгарія — 9,000.000; Швеція — 8,300.000; Австрія — 7,520.000; Швейцарія — 6,340.000; Греція — 5,510.000; Донський Край — 5,401.000; Данія — 5,140.000; Кубань — 4,814.000; Фінляндія — 4,770.000; Союз Півн. Кавказу — 4,413.000; Норвегія — 4,085.000; Ірландія — 3,400.000; Литва — 3,400.000; Альбанія — 2,730.00; Латвія — 2,500.000; Естонія — 1,500.000; Кипр — 625.000; Люксембург — 365.000; Мальта — 350.000; Ісландія — 230.000; Андорра — 30.000; Монако — 30.000; Ліхтенштайн — 25.000; Сан Маріно — 20.000.

Джерела

Paxton John, The Statesman's Year Book, edit. St. Martin's Press, New York, 1981, pp. 1215-1281.

Information Please Almanac — Atlas & Yearbook, 1981. edit. Simon and Schuster, New York, 1980, pp. 127-128.

Ц.С.У. ССРСР, О предварительных итогах Всесоюзной Переписи Населения ССРСР 1979 года, «Статистика», Москва, 1979, стр. 3-15.

*Неросійські республіки (країни) ССРСР серед сучасних азійських держав
(Стан населення 1980 р.)*

Китай — 957,000.000; Індія 663,600.000; Індонезія — 151,880.000; Японія — 116,900.000; Бангладеш — 87,650.000; Пакістан — 82,350.000; Півн. і Південна Корея — 56,100.000; В'єтнам — 52,300.000; Філіппіни — 49,150.000; Таїланд — 47,160.000; Туреччина — 45,430.000; Туркестан — 41,000.000; Іран — 38,000.000; Бурма — 33,620.000; Афганістан — 15,875.000; Срі Ланка — 15,150.000; Непаль — 14,000.000; Тайван (Китай) — 13,750.000; Ірак — 13,230.000; Камбоджа — 8,800.000; Сирія — 8,610.000; Савдійська Арабія — 8,350.000; Ємен — 7,890.000; Азербайджан — 6,100.000; Далеко-Схід. Край — 5,136.000; Грузія — 500.000; Ізраїль — 3,870.000; Ляос — 3,700.000; Йорданія — 3,200.000; Ливан — 3,170.000; Вірменія — 3,000.000; Сінгапур — 2,400.000; Монголія — 1,625.000; Кувейт — 1,340.000; Бутан — 1,300.000; Оман — 880.000; З'єднані Арабські Емірати — 800.000; Тува — 269.000; Катар — 220.000; Мальдіви — 150.000.

Джерела

Гляди: Таблиця про європейські держави.

Додаток

Автономні краї чи республіки Російської Федерації

Країни	День відокремлення Ліквідація окремих частин	
Калмицький Край	31 березня 1917	лютий 1920
Оренбурзьке Козаче Військо	27 жовтня 1917*	листопад 1919
Уральське Козаче Військо	8 грудня 1917	13 вересня 1919
Алаш-Орда (Киргизія)	13 грудня 1917	25 жовтня 1919
Якутська Автоном. Обл. (Респ.)	22 лютого 1918	3 січня 1920
Терське Козаче Військо	19 червня 1918	26 січня 1919
Сибірська Республіка	4 липня 1918	18 листопада 1918
Забайкальське Козаче Військо	20 січня 1919	25 жовтня 1920

* За Д.Л. Голинковим (стор. 38) подано дату 22 грудня 1917 р.

Територіальний огляд автономних країн 1917-20 рр.
Російської Федерації

Країна	Територія в кв. км.	в кв. милях	населення
Сибірська Республіка	10,103.690	4,578.775	9,409.000
в тому: Якутія	3,791.400	1,530.000	330.000
Забайкалля*	613.280	238.000	946.000
Алаш-Орда (Киргизія)	1,786.320	689.520	4,017.000
Оренбург. Козаче Військо	73.250	28.275	2,170.000
Уральське Козаче Військо	137.680	53.145	867.000
Терське Козаче Військо	27.970	10.800	400.000
Калмикія	38.440	14.840	126.000
Разом:	12,166.410	5,374.352	16,981.000

* За короткий час існування.

КАЛМИКІЯ:

Очерки истории Калмыцкой АССР, т. 1-2, Москва, 1967-1970.

50 лет под знаменем Октября, сборник статей, Элиста, 1967.

Устюгов, Н.В.: Очерки Истории Калмыцкой АССР — до Киевский период. Акад. Наук СССР — Институт Истории и Калмыцкий научно-исследовательский институт языка, литературы истории. изд. «Наука», Москва, 1967, ст. 387-395 и 455.

Чугаев, Д.А. и Санджаев, Б.С.: К истории образования Автономной Области Калмыцкого народа (октябрь 1917 — ноябрь 1920 гг.). Сборник Документов и материалов. Калмыцкое книжное издательство. Калм. Научно-Исследов. Инст. языка, литературы и истории, 1960, ст. 7-18, 52, 83.

УРАЛЬСЬКЕ КОЗАЧЕ ВІЙСЬКО:

- Масянов, Л.: Гибель уральского Казачего Войска. (Очерк), Нью Йорк, 1963, ст. 69, 107, 120, 123-125.
- Мухарямов, М.К.: Октябрь и национально-государственное строительство в Татарии (октябрь 1917-го — 1920 г.), изд «Наука», Москва, 1969, ст. 141-142.
- Кардаков, Н.: Каталог денежных знаков России и балтийских стран (1769-1950), Берлин, 1953, ст. 201.
- Казахстанская ССР. Большая Советская Энциклопедия, т. 30, Москва, 1937, ст. 595-597.
- Seymour Backer: Russias Protectorates in Central Asia — Bukhara and Khiva (1865-1924). Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. 1968.
- Pick, Albert: Urals Cossack Region, Standard Catalog of World Paper Money. edit. Battenberg Verlag. München, 1975, pp. 931-932.
- Галинков, Д.Л.: Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литератури, Москва, 1975, стр. 40, 429.

АЛАШ-ОРДА (КИРГИЗИЯ-КАЗАХСТАН):

- Alexandre Benningen & Chatel Lemerrier — Quelquejay: Islam in the Soviet Union, Frederick A. Prager Publishers, New York-Washington, 1967, pp. 79, 93, 96.
- Pick, Albert: Yakutia, Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1975, pp. 926-927.
- Казахстанская ССР. Большая Советская Энциклопедия, т. 30, Москва, 1937, ст. 595-597.
- Голишков, Д.Л.: Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литератури, Москва, 1975, стр. 38.

ЯКУТИЯ:

- История Якутской АССР, Москва-Ленинград, 1955-1963.
- Токарев, С.А.: Очерк истории якутского народа, Москва, 1940; война Якутии. Академия Наук СССР — Сибир. отдел, изд. «Наука», Сибир. отдел, Новосибирск, 1969, ст. 47, 127-129, 336-357.
- Грачев, Г.: Якутский поход ген. Попеляева, Сибирский Архив, Прага, 1929, ст. 26-37.

ТЕРСЬКЕ КОЗАЧЕ ВІЙСЬКО:

- Берикетов, Х.Г.: История Кабардино-Балкарской АССР (с великой Октябрь-социалистической революции до наших дней). изд. «Наука», т. II, Москва, 1967, ст. 23, 31-32, 38, 41-42, 62-65, 68.
- Даниялов, Г.Д.: История Дагестана. (А.Н. СССР — Дагестанский филиал, Инст. Истории языка и литературы, 1968, т. III, ст. 41, 54, 67, 77, 81.
- Голиков, Д.Л.: Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической Литературы, Москва, 1975, стр. 216-217.

СИБИР:

- M. Dankewych: Future Potentialities of Siberia, Pub. by Friends of Antibolshevik Bloc of Nations, Scottish League for European Freedom, Washington, D.C.-Munich, 1963, pp. 54-55.
- Кудрявцев, Ф.А и другие: Общественно-политическое движение в Сибири 1861-1917 гг. (Сибирь периода капитализма), выпуск 3-ий, Акад. Наук СССР — Сибирь. отделение, изд. «Наука» — Сибир, отдел. Новосибирск, 1967.
- Pick, Albert: Siberia. Standard Catalog of World Paper Money, edit. Battenberg Verlag, München, 1975, p. 571.
- Russland-Sibirien. Zumstein Europa Briefmarken-Katalog 1951, edit. Zumstein & Cie, Bern, 1950, ss. 840-841.
- Познанский, В.С.: В.И. Ленин и Совети Сибири (1917-1918), изд. Акад. Наук СССР — Сибирское отделение-институт истории, философии; изд. «Наука» — сибир. отдел. Новосибирск, 1977, ст. 129, 139, 143, 147, 182, 198, 204, 250, 252-253, 270, 287, 294, 304. Для Якутії: стор. 182, 295.
- Голиков, Д.Л.: Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925), изд. Политической литературы, Москва, 1975, стр. 120-123, 239-240.
-

Орест ПИТЛЯР

МОЛОДИСТЬ ЯКОВА ГНІЗДОВСЬКОГО (Спомин)

У біографії померлого рік тому, одного з найвидатніших українських мистців сучасності, Якова Гніздовського можна завважити дивну «люку»: досі ніде не було написано, де він родився, зростав і до школи ходив, хто були його батьки. В «Енциклопедії Українознавства» (І том, стор. 390) сказано тільки «родом з Поділля», в посмертній згадці в «Свободі» подано було, що «народився на Україні», а й у споминах, які появились в перші роковини смерті покійного, в листопаді 1986 року, ми читали тільки про мистця, як уже дорослу людину, в Мюнхені чи Нью-Йорку, а ранній період його життя далі вкритий якоюсь таємницею. Навіть у розкішній монографії творчости Гніздовського в англійській мові не було згадано, де народився він, а тільки загальною сказано, що «в Україні» (в іншому, більшому виданні тієї самої книги було написано «в Росії»!).

Тому, що мені пощастило перший раз стрінати Якова Гніздовського ще дуже молодою людиною, в рідному селі, я хотів би хоч кількома словами накреслити, який був рід і молодість його, може це придасться колись майбутньому історикові українського мистецтва.

В 1935 році я, повернувшись із студій на чужині, опинився в положенні, яке було тоді дуже поширене в Західній Україні — положенні безробітного інтелігента. Від «нічого робити» я почав плятувати тютюн на «Теплому Поділлі», в селі Пилипче в Борщівщині, де тоді мій дядько душпастирював.

Пилипче — чудове село, розкинулось серед моря садів у ярі річки Нічляви, яка п'ять кілометрів далі вливається в Дністер. Село було заможне, люди в ньому вдягалися в мальовничий подільський одяг, чоловіки високі, горді, стрункі, дівчата «мов маків цвіт», молодичі щебетали гарною, співучою мовою, наче на сцені аматорського театру. Словом, я, не зважаючи на моє бідолашне безробіття й забувши про недавні женеvські чудеса, закохався в Пилипче, у людей і природу його.

До того ж у селі була чимала громада моїх ровесників, що закінчили гімназію, а далі студіювати чи роботу в місті знайти не мали змоги, то я зараз же пристав до молодого, веселого, рево-

люційного товариства: Стратійчук і Фалендиш (їх пізніше на Сибір вивезли), Микола Дутка (потім загинув на Східній Україні), Василь Карачко (потім до самої війни сидів у польській тюрмі). А на вакації приїжджав Ромко Ільницький, молодий, ідейний студент, із двома гарненькими сестрами. І був там ще, здавалося наймолодший з нас, скромний, тихий, невисокий хлопець, Яків

Автор спомину в пилипецькому народньому одязі

Гніздовський, син місцевого дядка, гімназист незакінчений, бо в 1934 році арештували його за Юнацтво ОУН, а потім із гімназії викинули. Його батько і мати й брати були незвичайно милими й культурними селянами, вдягалися в гарні народні одяги, хоч на селі вважалися «шляхтою», бо їх предки звідкілясь зайшли до села, та й прізвище їх було не мужицьке. Старший брат, Дмитро, на своїм господарював, а при тому також провадив хор і аматорський гурток у читальні, молодший, Іван, працював на батьковому полі, а найменший, не лиш віком, але й ростом, Яків, до гімназії пішов, та не дала йому її закінчити польська поліція.

На тлі веселої молодії інтелігентської братії, Яць Гніздовський вирізнявся меланхолійним характером. Він не раз у розмовах зі мною висловлював песимістичні погляди — наприклад, що селяни пилипецькі всі радо вітали б большевиків (а Збруч був «під боком»), бо вони не лиш поляків, а й усіх «панів» ненавидять. Я, звичайно, з ним не погоджувався і незабаром, лиш чотири роки пізніше, показалося, що не він, а я мав рацію — Пилипче, бунтівливе, зухвале село, стало ще одним гніздом націоналістичного підпілля.

В той час молодим колегам Гніздовського його меланхолійне обличчя й песимістичні погляди здавалися дивними й навіть смішними — але нині нам легше зрозуміти їх: мальовничий консерватизм рідного села ніяк не заспокоював душевних прагнень молодії, талановитої людини, пилипецька ідилія надокучила нашому Яцеві, йому жаль було власних, ще як слід не виявлених, мистецьких амбіцій, бо він уже тоді почав рисувати олівцем «сам собі», і рисував непогано.

Рік пізніше доля начебто всміхнулася до нашого наймолодшого колеги, його прийняли до польської школи «прикладного мистецтва» у Львові, а фінансово він помагав собі, працюючи «молодшим карикатуристом», під батьківською рукою Едварда Козака у львівському «Комарі». А згодом його було навіть прийнято до Варшавської академії, із стипендією митрополита Шептицького, тільки ж далші студії перервала війна.

Та все таки, справжня мистецька кар'єра Якова Гніздовського почалася, як не дивно, аж до війни й советської окупації. Я тоді вже давно в Пилипчці не жив, але мені пізніше розказував Гніздовський — як вони два з Карачком переплили Дністер до Румунії, як звідтіля йому пощастило пробитися до самостійної Хорватії, де він завершив власне мистецьке навчання в загребській Академії Мистецтв і вийшов із неї вже дозрілим мистцем, із власним, непідробленим стилем у малярстві й графіці.

На цьому закінчилась рання молодість Якова Гніздовського, а решта його біографії всім відома й записана в статтях і споминах і книгах.

Алеж мені здається, що слід тих молодих розчарувань, пережитих у рідному селі залишився на дальшому духовому розвитку мистця, на його антипатії не лиш до всякого «етнографізму», але й до національних мотивів у власній мистецькій творчості, на його амбіції стати «світовою людиною». вийти з рідного «мистецького гетта», вибитися серед чужинців. Проживши лиш два чи три роки в колишній мистецькій «столиці світу» — Парижі, Гніздовський змінив своє мистецьке ім'я з Якова на французьке «Жак» (хоч прізвища ніколи не змінював). Алеж і те «Жак» і свідоме відмежування від українського мистецького минулого, мабуть, допомогли йому здобути успіх на американському мистецькому ринку. Відоме гасло Гніздовського, кинуте нам на сторінках «Сучасності» — «Будьмо як жиди!» — я тоді полемізував із ним у газетній статті.

Яків Гніздовський дійсно досяг мистецьких висот, не лиш поміж своїми, а й поміж чужими, алеж тут заважила найбільше не його філософія ні тактика, а великий, незаперечний талант, що його виніс він із рідної землі, з чудового Поділля.

Жаль, що по смерті його, на власне, заповітне бажання, прах його було вміщено не поміж своїми, а в церкві St. John the Divine на Мангеттені, між чужими, видатними покійниками.

Оповідання, новели, спогади

І. ІРШАВЕЦЬ

ЗОШИТ КАТОРЖНИКА

(Продовження, 4)

В половині лютого 1945 року вночі збудила нас біганина. Кожен уже знав, що це значить — виклик на страту. Почали викликати на «букву». Почули ми, що викликають і в сусідніх камерах. Виводили всіх на коридор і казали сідати на долівці. Випихали й мене. На коридорі було вже кілька десятків «смертників». Обходились надиво з нами лагідно. Прийшло начальство і почали викликати до стола та об'являти, що «Верховний Совет СССР» замінив вирок смерти на 20 років «каторжних работ». Такого тут ще не було, щоб за одним разом так багатьох «помилювали». І тих, хто писав, і тих, хто не писав «помилювання». Після цього нас повкидали до інших камер, а мене до 15-тої. Камер вже так не набивали, як у «смертних». Було нас всього вісімнадцять. Вранці склав нам «візит» сам начальник тюрми з цілою тюремною світою. Запитався про настрій, усміхнувся і потішив, що як лише відживемо на здоров'ї, то вишле нас в етап в лагерь.

Правду говорив солдат-чекіст, як приймав мене в «смертну» — «родіна» вимагала робочої, каторжної сили, «строїть новий городок стране».

Почали нас виводити на прогульки на 10 хвилин. Хоч не щоденно виводили, бо «прогулочні двори» не могли пропустити всіх в'язнів, але все ж таки це було багато. Тут можна було почути якусь вістку з сусідньої клітки, а для нас, щільно ізольованих, це було цікаве. Але був у прогуляках і трагізм. Прогулочні двори-боксы були побудовані на могилі в'язнів, розстріляних у червні 1941 року, яких не встигли вивезти на схід. В цьому місці розстрілювали також і німці. Скільки нас тут лежало під прогулочними дворами? А в луцькій і львівській тюрмі? А в районах? По всій Україні? Чи нащадки випишуть крижалі з їхніми іменами? Чи світ буде знати цих злочинців, які розстрілювали тут тисячі в'язнів, і чи будуть вони покарані? Такі оце думки приходили нам, «гуляючи» на могилах, на наших могилах.

Тоді взимку прийшла вістка, що загинув Клим Савур-Охрім, провідник Крайового Проводу ОУН Північно-Західніх Земель, організатор і перший командир УПА.

Три роки я зустрічався з ним, а воєнне в серпні 1944 року. Разом переходили фронт, були на інспекції відділів УПА на Забужжі (ком. Острізький), на Поліссі (ком. Голубенко в Червоному Борі), співучащали у відправах всіх командирів Воєнної Округи тут же на Рівенщині (були Леміш, Галина, Смок, ще був Володимир, Матвій і інші). Клим Савур, колишній кооперативний діяч зі Станиславівщини, війну зустрів у в'язниці у Вінниці, де чудом остався живим. Мандруючи волинськими дорогами і поліськими борами-болотами, він вимріював організацію господарчого життя тут на основі кооперації. Скільки він мав плянів! Говорив, що в українській державі «залише політику» і вернеться до господарчого життя.

Особисто завжди держався як старшина, чисто вголений і одягнений, багато читав. Вперше зустрівся я з ним на вишколі взимку 1941-42 рр., де він читав організаційні справи і, здається, пропаганду. Від того часу прийшлося зустрічатись часто на відправах, вишколах і приватних розмовах. На «910» на ніч запрошував до себе. Не хотілось вірити, що він вже не живе. Оповідали, що листівки про смерть Савура з його фотографією в тюрмі розносив ген. Трубенко. До «смертників», очевидно, він не заходив, тому цю вістку ми дістали щойно тоді, коли були «помилувані».

... «І знову кров, гаряча кров,
зросила рідний край!
Учора жив і був здоров,
а нині умирай!»

— Чому? Знов пригадалась розповідь Остапа.

— Чому німці застрілили братового сина? Мав він всього сім років, пас корову при дорозі. А вони, карателі, їхали шляхом автомашиною і якийсь «герой» пустив серію з автомата і скосив Юрася. За що і чому? Чим він загрожував великому райхові Гітлера? Або...

В Бережанах, де тоді ще не було УПА, вулицею ішли двох жандармів з бляхами на грудях і, як кажуть, серед білого дня, на вулиці один із жандармів застрілив малого хлопчика. А коли його «камрат» запитав «варум?», той відповів:

— І так виріс би на бандерівця.
Ось і вся відповідь.

Серед нас в камері було двох Семенюків — один місцевий, кравець, вже старий віком, а другий, здається, з Холмщини. Кравця брали на роботу до тюремної майстерні. Він мусів бути добрим майстром, бо, як говорив, шив виключно мундири для начальства. Не так давно в Росії привернули офіцерські пагони і тюремні офіцери спішили пошити собі нові кителі з англійського сукна. Для нас він щось там якусь вістку приносив.

Другий, із Забужжя, був ще молодим, хоч вже лисуватим, мовчазливим. Мусів багато перейти у своєму короткому житті. Хтось зажартував:

— Не журись, Семенюк, будеш і ти щасливим громадянином Росії.

«Міністер закордонних справ УССР О. Корнійчук уже виступив із заявою про прилучення до УССР історичних українських земель Холмщини, Підляшшя і інших. А що Корнійчук живе з Васілевською, то поляки в її придане віддадуть і твою місцевість, щоб тільки Васілевська до Польщі не верталася.

— Не знаю, чи Корнійчук є ще тим наркомом, а чи ні, але східні границі Польщі вже в Москві визначені менш-більше за Керзоном. Крім того, Польща буде одним із елементів у торгах Сталіна з аліянтами. Сталін також хотітиме придобрити поляків в торгах з аліянтами і напевно захоче «винагородити» кривди, що їх сам вчинив полякам — ну, не зовсім сам, а на спілку з Гітлером. Отже, доля історичних українських земель на захід від лінії Керзона вже вирішена без Корнійчука, без нас, і мабуть, на довго, — відповів Семенюк, а по хвилині додав: — і Польщі також.

*

Серед нас був ще із смертної камери один поляк, який представився як капітан польського війська десь із Людвіполя, на прізвище Ніклевіч. Під час німецької окупації він співпрацював з московською партизанкою, бував в таборі Ковпака, де пройшов військову передпідготовку до партизанської боротьби, і займався розвідкою для них. Дивно, що Ковпака він уважав за сибірського цигана. Багато розповідав мені про життя у партизанському з'єднанні Ковпака, як і про те, що Ковпак був фігурою, за якою стояв Руднев та інші. Оповідав про свою молоду Валю тощо.

— Тоді, за що ж вас засудили на смерть?

— За пацифікацію українських сіл.

— ?

— Щоб це зрозуміти, треба «мислити по-радянському і бути поляком», — додав.

Залишили ми цю дискусію, бо навіть смертники мають справи,

яких не хочуть виявляти. Українці, земляки Ніклевіча, ставились до нього досить приязно і тому ми говорили про польсько-українські відносини. Він не був родом з України й історичні події йому зовсім не були знані. Безперечно, він співпрацював і з Армією Крайовою, але тому, що жив в самій гущі нашого народу, мав більше позитивний стосунок до нашого визвольного руху, хоч уважав, що УПА тратила сили часом там, де не мусіла і не повинна. Їхали ми з Ніклевічем, ні — везли нас разом аж до Тайшетської пересилки. Хтось оповідав, що він помер у лагері, але це не певне.

*

Влітку 1943 р. я захворів і лікар, до речі жид, порадив відпочити. Де і як було тоді в Україні відпочивати? Організація рішила вислати мене за Буг, в т.зв. Генеральну Губерню. Провів я там два тижні. Погода була добра. Якийсь час перебував я в українських селах, але звідав теж кілька міст — Холм, Грубешів, Люблин. Порівнюючи з Україною, в Генеральній Губернії було «нормальне життя». Бували лапанки, були арешти, були концтабори, була партизанка АК і АЛ, чи ГЛ (точно не пам'ятаю) і ще якісь відділи. Але адміністрація і загальні суди діяли в оперті на польському праві. Була там польська поліція, яка носила темно-сині уніформи з козирками на шапках, обведених бляхою. Була досить справна господарка — малі і більші промислові заклади, які працювали, ясна річ, і на вермахт. Тут можна було купити все, від плястмасового гребінця по хутро. Появлялось багато видань в польській мові — деякі поляки звали ці видання досить гидко. Можна було легко дістати й підпільну польську літературу. В господарчому відношенні Україна була руїною в порівнянні з Генеральним Губернаторством. Так мені здавалось.

Мав я фальшиві подвійні документи, т.зв. кенкарти — одна з буквою «U», а друга з «P». Чому? Все могло статися в місті, наприклад, можна було потрапити в руки польської поліції з кенкартою «U», чи як вони злісно називали, з «підковою» — лихо неминуче.

Можна було тут піти до каварні, ресторану, очевидно не до тих, що були «нур фір дейче», бо панами тут були німці, як і в нас. Але тут все ж таки було легше жити.

Було чимало поляків, які співпрацювали з німцями, поминаючи поліцію. Як нам самі поляки говорили, німці тут теж творили або пробували творити якийсь «гураленфольк», на чолі якого був посол Крептовський. Було цікавим, що навіть промосковська Гвардія Людова не вела відкритої боротьби з поміщиками, яких тут було багато. Про це все оповідали поляки. Польща боролася, що правда, але ця збройна боротьба була меншою ніж в Україні. Але

цілий світ знав про їхню боротьбу. Боролись вони і проти нас — горіли українські села Холмщини, Грубешівщини. . .

Тут я зрозумів, що Організація не все зробила, щоб світ довідався про нашу боротьбу проти німців. Аджеж в 1943 році влітку німці квартирували в нас лише по містах і по більших військових базах. Ми, УПА, воювали тоді проти німців як невідомі. Світ про нас не знав. Сумно!

По селах, де побував я, люди показували на місця, де колись стояли церкви, що їх ще до війни поляки спалили, розібрали або замінили на костьоли. Характерно, що поляки нищили в українських селах лише православні церкви. Оглядав я знімки (с. Павловичі), що показували як люди моляться на церковній площі і плачуть. Одна потіха: тут хоч залишилися знімки, бо в нас у східних областях і цього не залишилось.

Пізнав я нову для мене дійсність, іншу від московської соціалістичної, демократичну. І тут і там нас палили, нищили, щоб жодного свідка нашої окремішності і національної тотожності не лишилось. Це ж були не тільки церкви. Це ж була наша історія, наш віковий культурний доробок. А «виною» людей було те, що вони не католики, отже і не поляки. Як можна було пояснити людям, що поляки й українці повинні, ба! — мусять співжити?

Рік тому німці виселили місцевих людей в Замойському повіті, в тому і з українських сіл, щоб дати землю німецьким колоністам. Світ вневдовзі знав про цей варварський чин німців, але, здається, знав лише, що німці виселили поляків. А про нас? Чому світ не знав, що виселили й українців з українських сіл? Знов хтось чогось не зробив. Зрештою, не німці почали перші вивозити людей з наших сіл, вони включились в уже існуючий ланцюг злочинів над нашим народом.

Пригадав, що КП ПЗУЗ видав в 1942 році спеціальну заяву з приводу виселення населення з Замойщини.

*

Поляки мали багато дечого, чого бракувало нам. . . аристократів (не легковажмо їх!), частина яких співпрацювала з окупантом, але частина багато доброго робила. Вони мали інтелігенцію і офіцерські кадри, мали добре розвинуті міжнародні зв'язки, мали уряд в Лондоні і щось там в Москві.

Розмови з поляками не були потішними. Всі, або майже всі поляки були прихильниками «ягейльонської» політики по відношенні до України. Тоді ми ще не знали чи розмови Проводу з АК щось взагалі позитивного дали, але загальний настрій в політичних польських колах пізнали і зрозуміли.

А мимо всього, якась форма співпраці з поляками мусить бути знайдена. Яка? З ким? Ось питання. . . Поляки мусять зрозуміти, що не буде ніколи справді невіддлеглої Польщі, якщо не буде незалежної Української Держави! Між Німеччиною і Росією бути інакше не може. Тільки, коли це стане ясним в їх і в нас.

Від'їжджаючи з Забужжя, одна радість була в мене, а це те, що я тут пізнав. Це наш народ, віками піддаваний змасованим натискам польонізації та русифікації, який все ж таки був собою, тяжів до Києва, до України.

Ось кілька думок і те, що я бачив на західніх землях мого народу.

«А все ж таки, а все ж таки в далі огник!»

*

Через Буг зв'язковою була дівчина з села Крилів. Жаль, що забув навіть її псевдо. Недалеко від Бугу зустрів мене Криlach, який був провідником Володимир-Горохівської округи. Треба було їхати на відправу до Ялович Острожецького району. По дорозі відвідую польові лікарні, що містилися в селах над Стиром. Хворим і раненим треба розповісти про положення у світі і дії УПА. Між селами Полонка і Лавровом відділ УПА розбив колону СС, що їхала з Луцька на пацифікацію. Взято багатьох в полон, у тому й ранених. Ранених німців розмістили в окремих хатах і дали їм лікарську опіку. В полоні не були вони такі вже й богатирські, хоч один із них не хотів взагалі розмовляти і не міг собі уявити, що програв з якимись йому незнаними партизанами. Слово «повстанець» йому через горло не проходило. Треба було їм убити в голову нові для них поняття: Україна, український народ, визвольна боротьба, Українська Повстанська Армія і тощо.

Яка ж велика різниця між тим, що я бачив в Генеральній Губернії — тут щоденно бої, більші або менші. Але в душі я був щасливим, що в Україні не було кацетів, тих «фабрик смерті», що їх німці створили на польській землі, як Майданек, Авшвіц — ганьби нашого віку. Ті кацети і в'язниці, що їх німці встигли створити, були вже нами розбиті, за винятком більших міст, де були великі німецькі гарнізони. Думаю, що Майданків німцям не вдалося б zorganizувати у нас, а якби і zorganizували, то вже в 1943 році вони напевно не існували б — були б розбиті, а люди визволені.

На відправі, що займалась в основному організаційними справами, крім Охріма з Крайового Проводу, був Горбенко і ще хтось з центру Військової референтури.

Горбенко завжди вносив трішки оживлення в дискусії, оживлення притаманного лише йому. Він був дуже товариським, без-

посереднім, з широким діапазоном мислення: знав мабуть і п'ять мов, здобував відразу симпатію оточення. Його відношення до друзів-товаришів було подібним як у Василя Закоштуя. Студії кінчав він у Празі, що не залишилось без впливу на його волинську душу.

Нова ситуація вимагала від нас творення нових організаційних форм — Воєнних Округ.

Досі були творені в залежності від потреби відповідні референтури в Організації на різних її щаблях — військова, суспільно-політична, юнацтва, жіноцтва тощо. Все було охоплене, ясне і чітко визначене організаційною схемою. Тепер ситуація стала іншою, а можна б сказати, що обернулася. УПА сталася *армією*, нашим *військом* зі всіма атрибутами і вимогами. Треба було провадити військовий вишкіл, організувати службу постачання, медичну службу, розвідку, політично-виховну роботу тощо. Це вже не те саме, що справи військового референта в Обласному Проводі.

Український Червоний Хрест (УЧХ) став масовою організацією. І так далі, і так далі. . . Для цієї величезної роботи треба було людей-фахівців, і то немало. Люди зголошувались — і молоді, і старі. І хоч всією роботою в УПА і в УЧХ керувала Організація, то масштаб дій був уже не той. Самозрозуміло, що членами Організації вже не можна було обсадити всі керівні пости. Це був масштаб дій державних і державотворчих. Треба було творити організацію у повсталих державних структурах — у війську, у шкільних, медичних, господарчих, жіночих і других ділянках. А задержати творення і розвиток цих структур в ніякому випадку не можна було. І це все в бою (!), бо ми вели війну, оборонну війну.

В цій праці немало зроблено помилок і не завжди вдавалося перевіряти людей, яким довірялося відповідальні пости. А може, ми будучи захоплені тим ентузіазмом з яким до нас ішли люди, не змогли в час усе зауважити? Сталося так, що відправи Обласного Проводу не тільки не відбувалися. Командир Рудий їх не скликав ані разу. Внедовзі занедбання організаційної праці дало про себе знати.

Мені в той час приходилось зустрічатись і розмовляти з десятками людей — з інженерами, лікарями, вчителями, журналістами, командирами і офіцерами (тих з польської армії), адвокатами і іншими з усіх областей України, які шукали дороги, щоб вступати до УПА, або до якоїсь служби для УПА. Чи можна було по одній чи двох розмовах завжди правильно оцінити людину і приділити їй до відповідної роботи? Сам я при цьому багато вчився. А як додати до того ще німецьку і московську агентури, то труднощі й завдання ще більшали.

Пригадую, як одного разу передали зв'язком чоловіка років тридцять, який вже кілька місяців жив як колишній червоноармієць серед наших людей. Він казав нам, що родом з Полтавщини, вчитель. Але той «полтавчанин», сам не зауважуючи, не міг сказати «вони», а тільки «они», і не дуже поспішав до знайомства з іншими полтавцями.

На щастя, не був він чиймсь агентом. Просто, колишній член КПЗУ, який прийшов до нас, щоб боротися з ворогом свого народу. Не хотів, а може й соромився чи боявся признаватись до своєї минувшини. І так залишився він у нас «східняком», добре виконуючи поручену йому роботу.

*

Кілька днів по трагедії в селі Малин, я «вирвався» від обов'язків, щоб туди поїхати. Ще дотлівали тіла людей і худоби. Крематорій на відкритому повітрі. Довкола пуста! Хто був в околиці живий — повтікали. За що ці люди загинули? Чехи, українці, євреї з дружиною-полькою і двома дітьми. Німці вміють організувати «новий порядок» і смерть! Причин трагедії ми ще не усталили, хоч про те, хто її спровокував, вже знали. Через тиждень, здається, відбувся похорон праху 800 живими спалених. Прийшло кілька тисяч людей! Панахида, проповідь, і плач-голосіння тисячі грудей!

Як оскарження! А плач тисячі людей — як голос пімсти страшний! Кортеліси, Малин — а по всій Україні?

*

Десь біля 20-го квітня, 1945 р., нас підготували в етап, у т.зв. вивіз до лагерів, в незнане. Я був босий і майже голий, тому товариші скинулись чим хто міг, щоб мене приодягнути.

Одного дня вивели нас з підвалів тюрми і наказали чвірками побратись під руки та щільно стати. Довколо нас також щільно стояли солдати з річевими мішками на плечах. За нами, чи пак над нами стояла тюрма, найбільший, як писав Короленко, будинок в місті, символ ворожої окупації. Пролунав наказ командира конвою:

— Вніманіє! Іти рівно, ступати твердо, хто спотикнеться, той більше не підніметься! Вперед!

Загавкали собаки і колона невільників рушила на вокзал. Тут нас загнали в товарні вагони «пульмани». Спокійно розмістились ми на підлозі, де хто міг. Дали нам харчі — по сухареві хліба і сухій соленій рибині. Так через Київ завезли нас до Дніпропетров-

ська. Тюрма тут була величезна, здавалось, що в будинку колишнього монастиря. Камери переповнені в'язнями з усіх кінців України, але теж із Угорщини, Литви. Це була пересилкова тюрма. Тут збирали в'язнів для комплектування до дальшої висилки в Сибір. І знов нас «готували» в етап. Погнали на санобработку в баню. Тут голили волосся тупими бритвами під руками і «лобок». Цю функцію виконували жінки-битовики, тобто криміналістки. В'язень ставав на стільці, «санітарка» брала в пальці прутець, відтягала і голила лобок. Тому, що всі в'язні з нашого етапу були абсолютно виснажені, то ця процедура кінчалась так: «санітарка» спихала в'язня зі стільця, плюючи з сарказмом:

— Фітіль! Блядь!

Порядку в бані доглядав «дядя Петя», літня людина, що ніколи не дивився людям в очі, бувший в'язничний «ісполнитель» — тобто кат. Він все кричав:

— Становись по два!

— А я один, іноді говорив останній.

— Всьо равно по два! — відповідав «дядя».

По тижневі нас загнали в довжелезний товаровий поїзд, двері забили дошками з написом «ВРАГІ НАРОДА» і повезли в незнане. Подорож тривала 23 дні.

Кожної ночі робили нам додаткові «провірки» — конвой валив молотком у вагон і кричав:

— Провірка! Переходить на право, роздівайсь до гола!

Всі роздягалися «до гола», стараючись тримати свою одягу біля себе, щоб було легше тоді вбратися. У квітні ще і в нас ночі бувають холодні, а ми їхали вже за Волгою, в Сибірі. На такі провірки часто приходилось чекати й годину. Кости мерзли. Провірка:

— Відступіть від дверей, одягу зложіть на середині вагона!

Тоді входило до вагона двох-трьох солдатів з ліхтаром, а кількох з собаками стояли перед вагоном з автоматами спрямованими у відчинені двері вагона. Така «провірка» полягала на порозкиданню одягу і «переліченню молотком» в'язнів, що часто повторювали, бо число «несоглашалось». Подібно відбувались провірки «по уставу» — рано і підвечір, лише тоді не казали роздягатись «до гола», але солдат біг до даху вагона і валив дерев'яним молотком в дах, а інший те ж саме робив з підлогою у вагоні.

Крім «служебних» обов'язків, солдати конвою займалися і «торгівлею» з... в'язнями. Зауваживши під час «провірки» в когось кращу одягу чи взуття, «купували» і то «добровільно» за кусень хліба, який же крали з провіанту в'язнів. Іноді, зокрема від тих, які курили, за «восьмушку» (50 г) махорки з коришків забирали цінні речі. Обіцювали деякі, що як привезуть в лагерь, то ще дода-

дуть або «устроять» на роботу. І були такі, що в це вірили, бо хто знав, що то таке советські лагерь? А голод? А брак тютюну для курців?

Три тижні отакої подорожі і виладували нас в Тайшеті на пересилці — в т.зв. збірному лагері, з якого розсилають на властиві лагерь, або, як тут звали — на колони. Щоденно привозили в'язнів з усіх-усюдів «необ'ятої родини», виміщували і вивозли на колони. Тут можна було почути всі «язики» Європи. По кількох днях зібрали групу, де й мені було місце, і завезли на колону Но. 41. Вигнавши нас з вагона, наказали сісти й оточили нас солдати з собаками і власники лагерь з всіма «гайдуками». В'язні-пропустники кружляли навколо нашого етапу і півголосом питали:

— Вори есть? Жулікі есть?

Була це обслуга лагерь — різні нарядчики, капріоти, учотчики й інші «службовці» із в'язнів-битовиків.

Все це було нове, дивне і незрозуміле, нелюдське, але з чим треба було жити.

Як довго?

І знов «прийом по ділах».

— Фамілія, ім'я, отечество, рік народження?

І обиск! Понизуюче, негідне людини!

Розмістили нас в бараках по кількадесят осіб. Старий «лагерь» для нашої «категорії» розгородили високим, суцільним тином. За тином були бараки битовиків, кухня, баня, магазини і правління лагерь. По нашій БУР. Весь лагерь назовні був огорожений щільним тином з дощок, від середини була «запретная зона» — полоса метрів п'ять, обведена високою огорожею з колючого дроту. Сама зона була заорана, або докладніше — скопана і загібана щоденно в'язнями. І вежі-вишки з озброєними солдатами. На в'їзній брамі величезна таблиця — «Колона Но. 41», і більше нічого.

Лагерьні будинки — одноповерхові дерев'яні бараки з двоповерховими дерев'яними нарами для сання, а в них такі ж підголовки. При вході у бараці були виділені сіни, що тут їх називали тамбуром. Ось в цьому тамбурі стояла велика бочка-параша, що служила нам за «санітарне приміщення», бо по праці нас замикали на замок. І скрізь — клопи (блощиці). Це прокляте створіння докучало менше каторги, просто було її складовою частиною. Від них годі було зберетись. Правда, світло на них діяло, зменшувало їхню активність, але й тільки.

Працювали ми десять годин. Вранці виганяли нас на «розвод» і уставляли бригадами. Бригадирами були старші лагерьники-битовики. Перед брамою накладали нам на руки кайдани — всіх п'ятьох сковували за руки між собою. Коли стояв морок-туман, нас

так закованих тримали аж туман опав, незважаючи як це довго тривало. А тут у тайзі тумани майже щоденно!

Перед брамою, а точніше в самій брамі бригадир докладав джурному номер бригади, кількість каторжників і своє прізвище, а той рахував, пропускаючи через браму. За брамою приймав нас конвой, знов рахуючи. І так сформувавши «колону», солдати обставляли нас з усіх сторін з автоматами на поготівлі. Другим кільцем йшли солдати з собаками. Перед початком ходу начальник конвою, звичайно нищий чин підофіцера — мл. сержант або сержант — кричав:

— Вніманіє! В путі следованія іті по п'ять! Руки держать назад! (а ми були ж заковані). В случаю невыполненія законних требованій конвоіра, конвоір вжие зброю без попередження! Понятно?!

— Понятно! — відповідала колона, а як на його, конвоіра, думку відповідали затихо, то треба було повторювати голосніше.

Перед «прізводственной зоной» — нас розкайданювали, лічили і бригадири вели нас до роботи. Прізводство — це був досить великий тартак, а уроки війни виробляли тут і спец-тару, або інакше, скриньки для військової амуніції. Тепер ми розвантажували і навантажували ручно вагони лісом (колодами). Тут росла кедрина, трохи берези й модрина. Височезні старі дерева. У нашій бригаді був добрий мебельний столяр — Олександр Кручко, родом з Буковини, член ОУН. Його забрали до столярні, де він робив модні меблі для начальства — шафи, комоди, посудники тощо. Кручко пригорнув до себе і мене. Бригадиром був Купріянов з Томська, баптист, за що дістав десять років за 58-ю статтею, пункт 10, т.зн. за антирадянську агітацію; дуже мудра і добра людина. Іноді кусень хліба давали нам ті, для яких ми робили меблі.

Майстрами-десятьниками були в'язні пропустники, себто ті, що вже досиджували свої вироки і могли ходити без конвою в окресленій відстані від лагерьа та прізводства. Але політичні, навіть ті, яким залишилися лічені дні відсиджувати і які виконували технічні функції — ходили під конвоем, лише їх не заковували в кайдани. У лагерьі були, як ми знали, двох політичних, засуджених 1933 і 1934 роках на десять років. Війна продовжила їм вирок ніби автоматично. Були це Душенко і Хвайко, обидва українці. Ми ще не розуміли суті соціалістичного правосуддя і цілої лагерної системи Советського Союзу, а тому не розуміли тривоги Душенка та інших.

До нас в майстерню приходили різні люди — вольнонаймені, щоб посидіти, поговорити чи щось зробити. Розповідали, як прожили час війни, що таке тайга, колони. Інколи з Душенком приходив начальник охорони прізводства — старшина. Нещодавно закінчив він будову залізниці Тайшет-Усть Кут, яку будували з

двох кінців «комсомольські бригади», як про це писали в пресі, і які десь там зійшлися. Очевидно, будували залізницю в'язні, а справжні комсомольці потискали собі руки і приймали нагороди-премії.

— А знаєте скільки коштує ця залізниця? — запитав начальник охорони.

— ?

— П'ять і дві десятих чоловічих голів під кожну шпалу! Як це перелічити на рублі, не знаю.

Власне, як це перелічити?

— Що кілометр-два, як ця і інші залізниці, розположені лагери-колони. Скільки їх — навіть мені тяжко сказати. Тут в тайзі нема ні сіл, ані інших осель, що не були б при лагερях. А лагери є в тайзі куди лише йдеться пішки або возом.

*

В лагери почали нас перевиховувати від початку. Під час виходу на роботу стояв якийсь молодий сержант і читав нам дещо з газети. Цей же «політвоспетатель» приходив до нас і давав нам листки паперу, щоб ми писали «трудоує аб'язательства» виконувати і перевиконувати норми. Зміст «аб'язательства» диктував сам, а саме: «Я... для іскуплення тяжолой віни перед родіной прінімаю трудовое аб'язательство виполніть норму на...». Завжди більше ніж 100%. Гумор? Підлість? — Чи підписували! Були і такі, що завжди і всім підписували. Тут в лагери були люди різних національностей, хоч найбільше українців, були й росіяни, які служили в німецькій поліції і адміністрації, молдавани, мадяри, які не розуміли російської мови, та інші.

Іншою «мірою» збереження ладу в лагери було розповсюдження вісток серед в'язнів, напр., про амнеіію. Робили це вміло. Наша зона була виділена із загального лагєря, але деякі будинки, як вже згадувалось, були спільними для обидвох зон, т.зн. для каторжників і ітееловців, а в тому уборна чи кухня, з тим, одначе, що були перегорорджєні в середині дерев'яною стіною з дощок, а ззовні парканом. Коли каторжник був в уборній, він міг чути розмову за стіною. Власне там в ітееловській частині хтось «випадково» говорив про амнеіію з нагоди перемоги над Німєччиною для всіх в'язнів, і то покликаючись на радіо або на лист, який одержав, і.т.д. Належить зауважити, що ми, каторжники, не мали права на листування із зовнішнім світом. Так «вісті» сприймались частиною людей за правдиві, в чому годі було дивуватись.

Були й більше урядові діяння — почали викликати на розмови, вербувати до співпраці з «опером», т.зн. з відповідальним праців-

ником НКВД і НКГБ. Треба сказати, що «опери», які в той час були дуже примітивними, все ж таки знали психіку людей. Їхніми клієнтами ставали колишні співробітники німецьких каральних органів. Їх посилали на легші роботи, а деяким «довіряли» такі чинності, як поміч при закладанні нам кайданів тощо. Але підкреслити треба, що охочих до співпраці було мало, бо більшість каторжників становили українські повстанці, члени ОУН і «іно-странці», які горіли ненавистю до москалів.

Десь під кінець червня випав. . . сніг! Не лежав довго, але все ж таки, сніг в червні!?

Щось сталося. Нас не вивели на роботу один день, другий. Невідомо чому. По трьох днях стало відомо, що хтось втік, і то з каторжників. Радість і тривога! По кількох днях зігнали нас на площу й обставили солдатами з собаками. Зійшлося все начальство. Перед нас принесли битовики голе тіло забитого чоловіка. Начальник викликав кількох каторжників і наказав їм пронести перед «строєм» тіло забитого і голосно кричав:

— Ось це очікує кожного, хто посміє утікати! Зрозуміли?

Забитий мав мабуть років тридцять, тіло було сине, під руками погрижене собаками. Знедолена і голодна юрба каторжників опустила голови і мовчала. Прізвища замученого і з якої він колони не подали. На другий день нас пігнали на роботу.

За десять годин праці нам давали 500 г. хліба, чорну каву (зі збіжжя) рано і те саме на вечер'ю. Так зв. «обід» давали на «производстві». Якось нас залишили в зоні до якихсь робіт і ми порядкували зону, тоді ще не знали чому. Від сторони брами, чи як інші говорили, вахти — треба вчитись нових слів — видніла тайга, як сягає зір. Тут за зоною, за високою огорожею було кілька хат, де жила «обслуга» колони. Того власне дня за зоною почули ми Україну. Якась дівчина співала. . . «Де ти бродиш моя доле!» Співала так, як тільки може співати душа української дівчини. Ми знали і відчували, що вона співала і свою долю, але і для нас! Боже мій! Моя Україно!

(Далі буде)

Валентин БОКОВСЬКИЙ

ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ

(Закінчення, 3)

Сьома доба тортур. Я вже у великій степені змарнований і живу головним чином у світі марев. В мене сильно почало вилазити волосся з голови — цілими пасмами. В цей день мене викликали двічі на допит. Завжди, коли мене брали на допит, свіжі сили негайно поверталися. На другому допиті Ракіта мені каже:

— Ми вирішили відправити вас назад у в'язницю. Ви там відпочинете. Я дам вам паперу і ви напишете «признання».

Так, в'язниця то велике щастя, і за це щастя вимагають від мене дуже великої платні. За його рішення відправити мене до в'язниці я подякував, але зазначив, що коли він відправить з надією на те, що я «признаюся», то хай краще зовсім не відправляє, бо розраховувати на це марно. Він іще висловив надію на моє признання у в'язниці і відправив мене з конвоіром.

Мене привели до камери ч.4 званої арештантами «собачником». Ця камера при комендантурі ГПУ, куди приводили з в'язниці на допити, а після того знову повертали до «собачника». Коли набиралась достатня кількість тих, що відбули допити, їх викликали по списку, ладували до вантажної автомашини і відправляли назад до в'язниці. Камера невелика, одночасно для чоловіків і жінок, а ззаду одноповерхова лежанка. В камері завжди один вартовий, який слідкує, щоб між собою не розмовляли. В камері одна «параша» для чоловіків і жінок, і затулитися немає чим.

У «собачнику» застав я більше як звичайно арештованих, щось біля 70, серед них 3 жінки. У жінок я попросив зеркальце, щоб побачити яким я став. Мое обличчя було воскове з округлими яскраво-червоними плямами, очі горіли, через ліву брову й око проходили дві сизі полоси-сліди падіння в перші дні тортур; коли я знаходився на грані виключення свідомості і переходу до сну, вдарився об стілець обличчям і зараз же схопився на ноги. Це більше не повторювалось. В камері я побачив співкамерника з С(К-З)З колишнього настоятеля київської залізної церкви на Галицькому базарі, священика Поспіловського. Я вирішив, що настав час відпочити, розсунув на лежку арештантів і ліг, але як я заплющив очі зо мною сталася жахлива галюцинація. Коли сві-

домість до мене повернулася, я напівлежав скорчившись на лежку; обпершись руками, я негайно сів на лежку намагаючись збагнути що сталося. Я знаю, що сталося щось страшне, але що? Мені здавалося, що в час галюцинації я себе зрадив і скомпромітував, а тут мабуть є таємний агент, до того тут сидів вартовий, який все чув, і вони донесуть про це кому слід. В камері помічався переполох і всі дивилися на мене перелякано. Одну із жінок приводили до пам'яті. При всьому напруженні я ніяк не міг пригадати, що саме сталося. Я відчував, що мені важко згадати взагалі щось із мого минулого, ніби я тількищо на світ народився. Так себе можливо почуває епілептик після приступу епілепсії, але я не був епілептик, а була тільки якась свідомість чогось жахливого. Я звертався до сусідів за поясненням, але вони тільки відсовувались від мене і мовчали, а Поспіловський встиг мені шепнути, що нічого надзвичайного не сталося, я себе не скомпромітував, а тільки вчинив скандал і дуже лаявся. Проте, таке пояснення мене не задовольнило. Я був спрагнений, стурбований. Значить, я себе зрадив і всі мої страждання пішли намарно. Мало того, я міг зрадити своїх рідних, друзів, знайомих. Це були страшні моральні страждання, але вкінці я взяв себе в руки і сказав собі, що треба рятувати те, що ще можна рятувати, а до того ще невідомо мені, що сталося.

Я не можу пригадати коли, але не швидко після того, в моїй уяві поволі пригадалася картина тієї галюцинації. Мені здавалося, що я знаходжуся на терені гігантського заводу-міста. Навколо скільки оком глянеш простяглися безконечні димарі металургійних цехів. Дим стіною застеляв небо. Земля гула від роботи машин. Плавильні печі були заповнені якимсь розплавленим дорогоцінним металом. Я відповідав за безпеку заводу-міста і людей. Я був дуже стурбований, бо була велика небезпека, що печі з металом можуть розломитися і вся розплавлена маса залле місто. Спалить все і людей. І ось катастрофа сталася — місто і люди знищені. У моїй душі буквально пекло. Я кричав у муках на землі, серед руїн. Раптом з'являються якісь троє в шинелях, щоб мене убити. О, коли б швидше! Один приставляє мені цівку до потилиці, щоб вистрелить. . . але звуку не чути. Галюцинація зникає і я нічого не пам'ятаю більше. Після цього я вже боявся спати.

Але від чого сталося таке жахливе маячіння? Чи це божевілля? Можливо в наслідок тортур, чи надмірного вживання тютюну, який я ковтав, а може мені чогось підсипали до тютюну? Якось після одного допиту Ракіта запитав мене, чи я маю що курити? Хоч на «стулі» не дозволялося курити. На це я відповів, що ні, і він дав мені пачку махорки.

Час ішов, а мене все ще не відправляли до в'язниці, хоч уже багато партій відправили. Я звертався до вартового комендантури з нагадуванням, що я призначений до відправки у в'язницю, і що чомусь давно вже минула моя черга, але він саркастично зауважував, що все буде у свій час. Уже було далеко за північ і в камері лишилися тільки 4 особи. Я вже давно почав здогадуватись, що зо мною не все гаразд. Нарешті вартовий комендантури викликав мене і каже: «Підете на старе місце». Для мене все стало ясно: мене обдурили і привели сюди тільки для того, щоб моїм страшенним виглядом налякати упертих присутніх, а я своїм вчинком ще й допоміг. Я був зразковим експонатом ГПУ і вони могли тішитися зі своєї роботи.

Пізніше я зустрічав декого із тих, що були тоді в камері ч.4, і вони мені розповідали, що коли їх в той день допитували слідчі, то першим ділом запитали їх, що вони думають з приводу мого дебюту в камері ч.4, і чи й далі вони думають бути впертими, а коли так думають, то з ними буде те саме, що зі мною. Вони підписали фавбулу зізнань вигадану слідчими.

По мене прийшов конвоїр і взяв мене знову на пункт ч.2. Я йшов апатичний і позбавлений надії на майбутнє, але певний того, що з мене вони нічого не витиснуть.

Маячення все глибше й глибше входило в моє буття, і тільки в години найбільшого полегшення реальність досягала моєї свідомости. Пункт ч.2 вже не раз обновлювався складом тортурованих. До пункту привели новенького, людину велику на зріст і атлетичної будови з горбатим, орлиним носом і великим міцним підборіддям, — це був священник київського собору св. Володимира Квасницький. Кати попали в захоплення від його носа і ляскання пальцями посипались на його ніс, не додержуючись драбини впливів. Ця людина особливо припала катам до серця.

Перед світанком 21.2 я немов знайшовся в старовинній корчмі якогось забутого Богом і людьми третьорядного міста. На стіні світитьися всяка газова лампа із закопченим шклом; вона коптить і в кімнаті чорно. Двері розчинені на двір. Надворі ніч і ляпає дощ, і я чую, що хтось іде по грязюці і цмокає на коня. До дверей дуже убога шкапа підтягає водовіз; водовіз старомодний; патріархальний жид стає проти дверей і довго мене розглядає з виразом зацікавлености і співчуття.

У мене дуже болить спина, дуже хочеться розігнутися і я становлюсь у відповідну позу, намагаючись вигнутися назад і зробити акробатичну вправу, але сусіди штовхають мене потихеньку в боки, очима показуючи на ката і це мене зупиняє від акробатич-

них дебютів. М'язи грудної клітки неймовірно болять, немов тісно загвинчені в сталевий корсет, і цей корсет стягується чимраз тугіше; дихати мені дуже важко, я стояв зігнувши спину і розчепі-ривши лікті, — так мені було легше дихати. Я без перестанку впа-дав у забуття.

Прийшли нові кати і принесли зі собою нові засоби: це був прут скручений із сталевого дроту. Коли вони помічали, що я впадаю в забуття, тоді били прутом по стільцю, від чого розносився різкий звук, подібний до пострілу; це мене раптово било по нервах до різ-кого фізичного болю, від чого я перелякано кидався і на корот-кий час виходив із забуття.

Мене посадили спереду. Фізичні страждання почали стихати. У мене несподівано з'явилася балакучість і гумор; я говорив без кінця. «Недорізаний, ти замовкнеш? Я цілу ніч не спав», — попе-реджував мене декілька разів Карнач, що змінився з варті і від-почивав на полиці. Але я не звертав на це ніякої уваги. Тоді він, не встаючи, притягав мою голову за волосся і бив мене по голові; але це не помагало і Карнач повторював це доти, доки моя бала-кучість не пройшла.

Я встав. На вимогу ката «сісти», я відповів, що виконати цього не можу, бо мені тільки так можна дихати. Я став упертий. Тоді кат обхопив мене руками і хотів посадовити силоміць, але зроби-ти цього не був у силі. У мене був якийсь дивний приплив сил. Йому на допомогу прийшов Карнач і обхопив мене із-заду: вони піднімали мене вгору, а потім били об підлогу. Мої ноги згинали-ся, але я як пружина випростовувався знову. Вони повторяли це доти, доки я не сказав, що сяду сам, бо відчув, що всі сили мене раптом покинуть.

Я сів і впав у глибоке забуття. Коли за два місяці після цього я зустрівся із свідком, який був тоді на пункті ч.2, учителем-білору-сом Силевичем, той сказав мені, що коли я сів, то в мене пішла ротом кров, сліди якої я бачив на сорочці, але не міг пояснити її походження.

Усякі страждання зникли. Мені було легко, не почувалося ні тіні болю, втоми, страху та непевності. Я досяг найбільшого ідеа-лу індуського Йога за його життя — стану Нірвани, і готовий був перейти у вічну Нірвану. Тепер уже вони напевно від мене нічого не взнають, бо всі їхні засоби безсилі. Вони зробили все, що мо-гли.

Я живу у світі марив як незацікавлений спостерігач. Це не пункт ч.2, а велика кравецька майстерня. Тут багато шаф і кравецьких машин, довкола валяються обрізки матерії і обривки ниток. Ззаду

в глибині стоїть група людей, серед них є жінки; вони про щось пошепки розмовляють і поглядають на мене, але я не можу їх розрізнити, бо вони у сутінку. То інші дива з'являлися: я у потязі-експресі їду до Харкова; у мене мусить бути якась нарада з комісарами Любченком і Балицьким.

Час від часу я чув із-заду шепіт «нащо його далі тримають, він же цілком божевільний!». Кат ходить далеко від мене, підозріло на мене поглядаючи. З незастебнутої кобури виглядає наган, з якого я не спускаю очей. Входить якийсь здоровий чекіст у жовтому шкіряному пальто і з відзнаками значного чина, і питає ката: «Де він?». Кат показує на мене. «Ти, що тут психуєш?». — Я не психую. Він іще пильніше глянув на мене. «Ти знаєш де ти знаходишся?». Свідомість до мене поволі повертається, але я ще не зовсім у світі реального. Мені зараз здається, що я знаходжуся у в'язниці, але одночасно й сумніваюся в цьому. Але у гру я вже увійшов свідомо; я знаходжуся десь на межі між свідомістю і півсвідомістю. «Я знаходжуся у в'язниці», — відповів я. Він мене вивчає очима. Я вірю, що сказав правду, але одночасно десь у глибині радість від того, що я так добре збрехав. «Дивись мені! А то в нас є місця кращі цього». Це був лікар, або комендант ІПУ. Я його бачив на головному корпусі в'язниці 1.5.31 р., коли він викликав на розстріл з моєї камери зукраїнізованого поляка Ридвановського.

Швидко після цього прийшов конвоїр і викликав мене. Мені негайно повернулась свідомість. Я і мої товариші зрозуміли, що мене зовсім знімають із «стула», і поспішили передати мої речі. Коли я одягся, то згадав, що ззаду кімнати стоять мої галоші. «Іч ти, божевільний, а про галоші не забув», — зауважив «по дружньому» кат. Квасницький, передаючи галоші, побажав мені щастя. Вони всі були раді за мене; кат теж чомусь радів.

Мене на цей раз привели не до «собачника», а до комендантури ІПУ, де спитали, в якій камері в'язниці я був, коли арештований і т.д. Потім посадили у вартівій кімнаті конвоїрів, де я випив горнятко окропу. Коли набралася відповідна кількість арештованих до відправки до в'язниці, тоді мене примістили на авто разом з тими, що вивели із «собачника».

До камери в'язниці я увійшов біля 2-ої год. ночі 22.2.31 р. Я вже не відпочивав 236 годин. В обличчя мені вдарило важким повітрям, камера спала, а дехто бачив приємні сни; один навіть затягнув тихесеньким тенорком якусь невідому мелодію.

Правду казав Ракіта, що «в'язниця здалася мені раєм». У мене з'явилася маленька надія, що я ще може житиму, і колись розповім світові про будівання комуністичного «раю» і про будівничих

цього раю Чекістів-Гепеушників-Енкаведистів, «майстрів людських душ», як зовуть їх поетично настроєні комуністи.

На останньому допиті Ракіта сказав мені, що я зробив велику помилку, що не «признався»! «Навіть у тому випадку, коли ви були цілком невинні, ви мусите признати вашу вину. Так вам було б ліпше». Я ще раз мушу підтвердити, що я все таки не «признався», бо якби «признався» до цих політичних злочинів, в яких мене обвинувачувало ГПУ, то ні ці спогади, ані я самий давно не існували б, бо за такі злочини присуджували тільки до розстрілу.

І не дивлячись на це, мені все ж таки дали три роки концтаборів у Сибіру, а потім, після відбуття кари і підписання повідомлення про звільнення, знову арештували, і дали кару-заслання на той же самий термін і за ту ж саму провину.

Скажете, що це абсурд? Так, юридичний абсурд! Але увесь Советський Союз побудований на абсурдах.

* * *

На цьому кінчалися записки Могаревського, які він мені передав у той день, коли зник із табору. На другий день приїхала по нього британська військова поліція, і вернулася ні з чим, бо в таборі його вже не було. А за два тижні після цього в недалекому сусідньому місті Швельмі, біля колишнього табору військовополонених, у траві під парканом було знайдено мертве тіло старшого слідчого НКВД Ракіти Н. А.

Проведене німецькою поліцією слідство не вияснило нічого. Так і залишилось невідомим чи знищили його колишні військовополонені як представника ненависного НКВД, чи звели розрахунки німецькі злочинці у яких він скуповував цінності, чи може була це відплата Могаревського своєму катові.

Огляди, рецензії

А. БЕДРІЙ

ВЕЛИКІ БРАКИ АНГЛОМОВНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНИ

Перший том англomовної «Енциклопедії України», виданий 1984 р. в Торонті заходами Канадського інституту українських студій, НТШ і Канадської фундації українських студій, розходиться вже другим накладом. Ціна його висока, але люди купують; попит великий. Це свідчить добре про спрагу знання про Україну. Енциклопедію купують університетські бібліотеки, професіоналісти, журналісти, студенти і широкі кола українських діячів. Значить, українські питання актуальні.

Англomовна «Енциклопедія України», як зазначено на вступі, є «справленим» виданням «Енциклопедії Українознавства» в українській мові, виданої Науковим Товариством ім. Т. Шевченка. Перший том нараховує 952 сторінок + XV сторінок, важить біля шість фунтів чи пак понад два і пів кілограма, величиною $21\frac{1}{2}$ на $28\frac{1}{2}$ см. Отже, самим своїм розміром книжка імпозантна. Вона має 450 знімок і 150 таблиць та мап. Охоплює матеріял поданий за латинською азбукою від букви «А» до «Ф».

На твердій обкладинці є гравюра сонця, що дещо дивує, бо чому — не герб України, Тризуб? Запізнавшись ґрунтовніше зі змістом цієї енциклопедії, насувається думка, що редакція, можливо, з ідейних мотивів не дала Тризуба, щоб енциклопедія не виглядала надто по-націоналістичному, по-державницьки. У вступі, Володимир Кубійович твердить, що ця енциклопедія «бажає бути об'єктивним довідковим твором, даючи правдиву, вичерпну інформацію про всі вияви українського життя в минувшині і сучасності». Це було б добре, якщо б так було. Але так не є. В енциклопедії свідомо занедбаний і у великій мірі пропущений добрий і правдивий матеріял, зокрема про минулих 50 років, про головні постаті та події цих часів, про найважливіші організації та про українське державне будівництво 1940-их років.

Саме найцікавішими і найважливішими для нас є теми, що відносяться до життя українського народу в найновіших часах, про його національно-визвольну боротьбу та про ворожі імперії, які поневолювали Україну, а російська — досі її окупує і нищить. Шукаючи за відповідним матеріялом в «Енциклопедії України», поступенно визріло переконання, що багато дуже важливих подій, осіб та установ у ній немає навіть після того, коли вони мали місце перед кількадесяти роками і вже досить добре досліджені та визнані в історії України. Що ті теми не є включені до енциклопедії — це великий промах, занедбання, або свідоме тенденційне

пропущення редакцією, що вже є злочином з погляду наукової етики і правдивої інформації.

Щоб не бути голословним, ми переглянули ділянку національно-визвольних змагань XX сторіччя і завважили відсутність більшості позицій, які на нашу думку мусіли бути подані. Подаємо деякі такі позиції в поазбучному порядку за латинською азбукою, так, як, вони повинні слідувати в «Енциклопедії України». Окремо звернемо увагу на ці позиції, які є подані, але зовсім не вистачально. Наші інформації не є вичерпні, а лише для ілюстрації їх важливості.

Академічний Дім у Львові, заснований 1907 р. Євгеном Чикаленком, важливий центр українського студентського життя в 1920-30-их рр., таємний осідок Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ 1929-34, осідок різних товариств та місце різних з'їздів, конференцій, імпрез.

Акт проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 р., започаткував державне життя сорокових років, спричинив створення Українського Державного Правління, Головою якого був Ярослав Стецько. Акт був величезним і могутнім поштовхом до державного життя сотень тисяч українців, яких дальша доля пов'язана з обороною держави, а опісля з боротьбою проти німецьких завойовників України. Побіч актів 22-го січня 1918 і 1919 років, Акт 30 червня 1941 став знаменом національно-визвольних змагань українського народу сорокових і пізніших років. Він мав величезне ідейно-виховне і моральне значення для мільйонів українців. Ініціатором акту була ОУН під проводом Степана Бандери почерез Комісію Державного Плянунання ОУН і Український Національний Комітет, очолені д-ром Володимиром Горбовим. Німецькі імперіялісти розпочали ліквідувати Українську Державу після відповідного рішення Адольфа Гітлера з 5-го липня 1941.

Акція переселення — насильне виселення українського населення в 1945-1947 рр. з тих українських земель, які опинилися в межах польської держави, в т.зв. Закерзонні. Найбільше людей перевезено до УССР (480 тис.), Східної Пруссії, частину на Помор'я і Шлезьк (120.000). 220.000 українців «пропали» в польських концтаборах і на Сибірі.

Алетіяно-Попівський, Євген, нар. 1905 р. на Вінниччині, помер 1976 у Лондоні. Провідний член ОУН, сотник, воїн УПА і І УД УНА, журналіст, викладач української мови і літератури. Посмертна збірка писань «З ідеєю в серці — зі зброєю в руках», Лондон, 1980.

Андрусак, Василь, зі Снятинщини, організатор Української Народної Самооборони на ЗУЗ (1943), сотник, а від січня 1946 р. майор УПА, командир Тактичного Відтинка 22 «Чорний Ліс» в складі 6 куренів. Псевда: Грегит, Різун. Посмертно підвищений до полковника. Нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги І класи. Його відділи знищили велике з'єднання російських партизанів під командою полк. Г.С. Кулагіна і С.Р. Артаманова в червні 1944 р. Як командир куреня УПА, переможець над німцями в битві на горі Лопата, 30-го червня, 1944 р. Відбив офензиву двох дивізій військ НКВД в листопаді 1944 р. Здобув місто Івано-Франківське 31-го жовтня 1945 р. Загинув з руки московського атентатчика 4-го лютого 1946 р. Про нього є пісні й поезії. Один із найвизначніших українських командирів 1940 років.

Армія Крайова, польське підпілля проти німецьких окупантів і проти

ОУН-УПА в першій половині 1940 років. Вимордували тисячі українців на Холмщині, Грубешівщині, Поліссі і Волині.

Арсенич, Микола, член Проводу ОУН 1941-47 рр., референт Служби Безпеки, ув'язнений поляками 1938-39 рр. у львівській тюрмі Бригідки. Псевда: Михайло, Березовський. Закінчив студії права в Краківському університеті. Загинув у бою з російськими окупантами 23-го січня 1947 р. Нагороджений Золотим Хрестом Заслуги УГВР. Визначний спеціаліст у поборюванні німецької і російської агентур на Україні, які намагалися пенетрувати ОУН-УПА. СБ ОУН під його проводом знищила багато ворожих диверсій.

Артаманов, С.Р., командир большевицьких партизанських загонів в Україні, вбитий в Чорнім Лісі Івано-Франківської області в червні 1944 р. відділами УПА-Захід, Воєнна Округа «Говерля» під командою майора Івана Бутковського-Гуцула.

Спілка Визволення України («Association for the Liberation of Ukraine»), (1926-1930), голова: Сергій Єфремов. Треба вичислити провідних членів і що з ними сталося, подати програму СВУ, діяльність та розгром російськими окупантами. Одна з найважливіших українських організацій 1920 рр.

Спілка Української Молоді, мусьт бути замітка («див.») під «Association of Ukrainian Youth» — гляди: «Ukrainian Youth Association».

Товариство Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського («Association of Ukrainian Students of M. Michnovsky» або замітка: «див.: 'Ukrainian Students Association of M. Michnovsky'».

Авшвіц, концентраційний табір в німецькій імперії на теренах окупованої Польщі, в яким було багато українських політичних в'язнів і полонених, частина яких загинули. Подати важніші постаті, які були ув'язнені там і загинули.

Байрак (псевдо), провідник Крайового Проводу ОУН Карпатського Краю після загибелі полк. Василя Сидора-Шелеста. Загинув осінню 1951 року.

«Банденбекаемпфунг» («поборювання банд»): під цією назвою Адольф Гітлер установив спеціальну команду 1-го квітня 1943 р. для поборювання ОУН-УПА (акронім «ББ», під чим розуміли Рух Бандери — «Бандера-бевергунг») з осідком у Володимирі-Волинському, під командою штурм-багнфюрера СА Ріхарда Плятле і генерала поліції Ганса Гінцлера. На їх місце Гітлер призначив 15-го червня 1943 р. обергруппенфюрера СС і ген. поліції Еріха фон дем Бах-Зелеского. Ці нацистські командири вславилися великою жорстокістю і воєнними злочинами супроти українського народу, зокрема на північно-західних землях. В боротьбі з цими окупаційними військами, ОУН-УПА вийшла переможно, вбивши в другій половині 1943 р. понад 3000 ворогів.

Бандера, Олекса, доктор філософії, журналіст, запроторений німецькими расистами до концтабору Авшвіц в липні 1942 р., брат Степана Бандери. Після страшних катувань його замордували.

Бандера, Василь, наймолодший брат Степана Бандери. студент університету, запроторений нацистами до концтабору Авшвіц, де його після знущань вбили в липні 1942 р. за його славне прізвище.

Башук, Петро, член ОУН, в'язень польського концтабору в Березі

Картузькій (1934-35) і львівської тюрми «Бригідки», співорганізатор першого військового відділу ОУН під назвою «Вовки» на Сокальщині (1937), що в 1939 році розвинувся до розмірів куреня п.н. Поліське Лісове Кошцтво. Організатор ОУН на Холмщині в 1939 р., ув'язнений німецькими окупантами та катований гестапівцем-садистом Віллі Вірзінгом у Берліні в 1943 р. В концтаборі Авшвіц (1943-45). Провідний член Ліги Визволення України в Канаді в 1950-80 рр., журналіст.

«*Батьківщина і Воля*», підпільне видання Українського Національного Фронту, 1965-67. Вийшло 16 чисел, редактор: правдоподібно Зиновій Красівський. На позиціях ОУН.

Безпалко, Осип (псевда: Остап, Андрій, Задорожний), полковник УПА, командир Воєнної Округи «Лисоня», УПА-Захід, провідник ОУН Подільського Краю, загинув у бою з москалями 3-го серпня 1947 р.

Бібліотека Українського Підпільника, серія книжок, видання ЗЧ ОУН за рр. 1955-68, а відтоді видання Проводу ОУН. Досі появилось 15 чисел і кілька «спеціальних видань».

Біленький, Ярослав, головний суддя УГВР.

Білик, Іван, псевда: Антон, Кость. Сотник УПА, Шеф Штабу УПА-Південь. Загинув у бою з нацистсько-німецькими окупантами в Кам'янець-Подільщині в грудні 1943 р.

Білогорща, місцевість Пустомитівського району Львівської області, де був деякий час осідок Проводу ОУН і головного командира УПА, ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки, розкритий російськими окупантами 5-го березня 1950 р. Ген. Р. Шухевич загинув у бою, а кілька осіб охорони і штабу були взяті в полон, між ними Галина Дідик.

Бірча, містечко на Перемищині, тепер окуповане Польщею. Переможні бої УПА проти комуно-польських і російських військ в листопаді 1945 р. під командою ком. Вітовського-Прута і в січні 1946 р. під командою полк. Петра Онуферка-Коника.

Братство бувших Вояків УПА ім. св. Юрія Переможця, засноване в червні 1950 р. у Мюнхені, Німеччина. Командир: сот. Микола Фриз-Вернигора.

Братство Самостійників, засноване 1912 р. в Києві. Голова: Валентин Отамановський, автор повісти «Син України». Мали видавництво «Вернигора». По різних містах організували таємні «Юнацькі спілки». Ширили видання Миколи Міхновського, Дмитра Донцова та ін. Видали сто-тисячним накладом «Катехизм українця» (1917). Товариством керувала Рада Братства. (Гляди: «Сурма», вид. ЗЧ ОУН, ч. 8, 15-го червня 1949) Братство Самостійників організувало першу Українську Центральну Раду в Києві (1917) до приїзду Михайла Грушевського. Причинилося до постанов Військового Товариства ім. Полуботка та сформуло літом 1917 р. Союз Українців-Державників. Опісля заініціювали Українську Партію Соціалістів-Самостійників.

Братство Української Державности (Братство Українських Державників) з 1920-24 рр., під керівництвом Сергія Єфремова, Миколи Міхновського і Валентина Отамановського. БУД-ові був підпорядкований Центральний Український Повстанський Комітет. Провідні члени: Б. Дурдуківський, Л. Старицька-Черняхівська, Г. Голошкевич, Г. Чупринка,

О. Гермайзе, В. Чехівський. Бібліографія: В. Плющ, «Боротьба за українську державу під советською владою», Лондон, 1973; Н. Павлушкова, «СВУ-СУМ» в збірнику Спілки Визволення України, ч. 2, Нью-Йорк, 1964.

Брилевський, Василь (псевда: Боровий, Босий), майор, командир старшинської школи УПА, Шеф Штабу УПА-Захід від січня 1944 р., загинув у бою з російськими агресорами 19-го червня 1945 р.

Буковинська Українська Самооборонна Армія (БУСА), від 1943 до травня 1944, командир: В. Луговий. На наказ ГК УПА, БУСА була включена до УПА-Захід. БУСА мала 30 збройних акцій проти окупантів на терені Чернівецької області. В листопаді 1944 р. знищено відділ НКВД і вбито шефа обласного НКВД майора Морозова.

«Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ», місячник, 1929-34, Львів, редактори: Степан Охримович, Іван Габрусевиц, Ярослав Стецько, Дмитро Мирон.

«Бюлетень української інформації», 1930-?, Женева, по-французьки, видання ОУН, редактор: Макар Кушнір.

«Бюро Інформації УГВР», бюлетень, 1948-50, редактор: Петро Полтава, друкований в підпіллі в Україні, 7 випусків.

Бюро Проводу ОУН, встановлене в травні 1943 р., в складі: майор Роман Шухевич, Дмитро Маївський і Зеновій Матла. Від серпня 1943 р.: майор Роман Шухевич, Д. Маївський і Ростислав Волошин. Від лютого 1945 р.: Степан Бандера, голова УДП Ярослав Стецько і підполк. Р. Шухевич. Це був вужчий Провід революційної ОУН.

Бусел, Яків, (псевда: Галина, Київський), з Клевани на Рівенщині, член Крайової Екзекутиви ОУН на ПЗУЗ, 1935-37, ув'язнений поляками в 1933, 1937-39 рр., член Проводу ОУН в 1943-45 рр., член Штабу УПА-Північ, автор брошури «Советський патріотизм» і інших праць. Згинув у бою з московськими окупантами 16-го вересня 1945 р.

Канаріс, Вільгельм, адмірал, шеф розвідки німецької армії за часів Адольфа Гітлера. До вибуху німецько-російської війни в червні 1941 р., виявляв симпатії до ідеї відновлення УССД, але в липні 1941 р. погодився з рішенням А. Гітлера знищити відновлену українську державу.

Тиждень Поневолених Націй (Captive Nations Week), Закон 90 Конгресу США, прийнятий 17-го липня 1959 р. і підписаний президентом Д.Д. Айзенгавером. Цим законом уряд США визнає самобутню державну українську націю і стверджує, що Україна поневолена російським імперіалізмом, та заявляє, що всі вичислені нації мають бути вільними державами. ТПН є відзначуваний у США кожного року, третього тижня в місяці липні, і кожного року з цієї нагоди є відповідна проклямація президента США.

Чарторийський, Микола Сидор, учасник Похідних Груп ОУН 1941 р. Власник книгарні «Говерля» в Нью-Йорку, автор багатьох книжок, зокрема «Від Сяну по Карпати» (1951), «Між молотом і ковадлом» (1970), «На зеленій Лемківщині» (1971), «Мандри життя» (1973) і ін. Перевидав багато давніх і рідкісних творів.

Чемеринська, Анна, член Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ за провідника Степана Бандери (1933-34) для зв'язку з Головним Проводом ОУН до 1939 р.

Чемеринський, Ярослав, священник Української Греко-Католицької

Церкви, фінансовий референт Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ в 1930-34 рр., виконуючий обов'язки Крайового Провідника в 1931-1932 рр., розстріляний москалями 1941 р.

Черник-Ягода (псевда Мар'яна Лукашевича), майор, командир Тактичного Відтинка 28 «Коломийщина» в складі Четвертої Воєнної Округи УПА-Захід.

Чорний Ліс на Івано-Франківщині, осередок українського визвольного руху ОУН-УПА проти німецьких і російських окупантів в 1940 роках. В 1946 р. російські окупанти спалили Чорний Ліс, щоб знищити підпільні бази.

«Чорний Ліс», видання УПА Тактичного Відтинка «Чорний Ліс», 1948-50, друковане підпільно в Івано-Франківській області, появилася 11 чисел. Редактор: Марко Боеслав.

Конференція Українських Вільних Професійних Організацій (КУВПО) заснована в Брюсселі, Бельгія, 8-9 травня 1949 р. Голова: Іван Попович. До КУВПО належали: Організація Українських Робітників Франції (ОУРФ) і Союз Українських Робітників Бельгії (СУРБ).

Конференція Поневоленних Народів Східньої Європи і Азії, 21-22 листопада 1943 р. на Волині, при участі представників 13 народів. На Конференції рішено створити Національний Комітет Поневоленних Народів. Її організували Провід ОУН і ГК УПА. Головою був Ростислав Волошин. Програмову доповідь від українців виголосив Йосип Позичанюк. Від цієї конференції виводить свій початок Анти-большевицький Блок Народів.

Конгрес Українських Націоналістів, 29 січня до 2 лютого 1929 р., Відень. Скликаний з ініціативи чотирьох організацій: Української Військової Організації, Союзу Української Студентської Націоналістичної Молоді, Лєгії Українських Націоналістів і Групи Української Національної Молоді. Цей конгрес — одна з найвизначніших подій в історії України ХХ сторіччя, бо з наслідками цього Конгресу були пов'язані сотні тисяч українців. На Конгресі рішено створити нову організацію: Організацію Українських Націоналістів, до якої вступили всі чотири організації-ініціатори. Конгресом проводила Президія, очолена полк. Миколою Сціборським. На голову Проводу ОУН вибрано одноголосно полк. Євгена Коновальця. Прочитано 40 доповідей. Участь взяли 30 делегатів і 2 гості. Конгрес прийняв резолюції, що стали ідеологічно-програмовими постановами ОУН. Був прийнятий «Устрій ОУН».

Даниленко, Олександр, полк., псевдо Данько, командир кінноти в Північній Групі УПА (УПА-Північ), помер 1969 р. на еміграції.

Давиденко, В'ячеслав, 1905-1978, нар. на Харківщині, помер у Нью-Йорку. Мовний редактор різних видань в Україні й на еміграції. Редактор журналу СУМ «Крила», а потім «Крилаті», «Національної Трибуни» в Нью-Йорку і «Вісника» ООЧСУ, співредактор «Свободи» в Джерзі Сіті, член Головної Ради ОУН.

Депортації, старинний засіб московської імперії у поневоленні уярмлених народів. Масові переселювання — це форма народовбивства через денаціоналізацію і асиміляцію російською нацією. Такі депортації відомі від XVI-XVII стол. Лише в ХХ стол., український народ втратив два-три

мільйони людей через депортації вглиб російської імперії у двадцятих, тридцятих і сорокових роках.

Держко, Степан, провідник ОУН в Криму і Приозів'ї в 1941-42 рр., ув'язнений німецькими окупантами і вбитий в тюрмі у Маріуполі в грудні 1942 р.

Дякон-Дмитро (псевдо), Референт Служби Безпеки в Проводі ОУН після загибелі попередника Миколи Арсенича (січень, 1947) до 9-го листопада 1948 р., коли він загинув у бою з НКВД. Відзначений УТВР Срібним Хрестом Заслуги (грудень, 1947). Разом із ним загинув Степан Прокопів, референт СБ ОУН Карпатського Краю.

Дідик, Галина, 1914-1979, заступник керівника Українського Червоного Хреста в 1943-50 рр., зв'язкова Проводу ОУН при ген. Романові Шухевичеві, схоплена російськими окупантами в головній команді ОУН-УПА в Білгородці 5-го березня 1950, засуджена на 25 років неволі в російських концтаборах.

Дідик, Микола, член ОУН, поповнив героїчний чин самоспалення перед будинком головної квартири КГБ у Москві, 1966, для запротестування проти російської окупації України.

«До Зброї», журнал Політичного Відділу УПА, 1943-?, під цією ж назвою продовжувало видавати цей журнал Місією УПА на чужині в 1950 рр.

«Дружинники» — старшинська школа УПА, 1943, спочатку була підстаршинською школою. Командант: пор. Горинь, викладачі: полк. Ступницький, полк. Омелюсік, капітан Боднарченко, лейтенант Дніпровий та ін. Випуск: 120 старшин. Школа знаходилася над р. Горинню на півд. від м. Степані.

Дубовий (псевдо Івана Литвинчука), командир Тактичного Відтинка УПА (УПА-Північ) в 1943 р. від лютого 1944 р. — командир Північної Воєнної Округи «Заграва», УПА-Північ, із ступенем поручника. Провідник Крайового Проводу ОУН на ПЗУЗ від лютого 1949 р. до половини 1950 років. Дальша його доля невідома.

Дзерович, Богдан, доктор права, член Українського Державного Правління в липні 1941 р. у Львові, заступник міністра судівництва.

Айзенгавер, Девіт Д., президент США, підписав Закон про Тиждень Поневолевих Націй в липні 1959 р. Головний промовець на відкритті пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні в 1959 р.

Емесман, Я., мешканець Тернопільщини, виїмав до Ізраїля, де написав спогади «В Тернопільщині», описуючи визвольну боротьбу ОУН у 1950 рр., бій на Бучаччині 1954 р., збройний зудар ОУН з МВД у Підгаєцьких лісах 1955 р. тощо («Шляг Перемоги», чч. 9-10, 1980).

Еней (псевдо Петра Олійника), командир Тактичного Відтинка УПА-Південь (1943), від осені 1943 р. — командир Південної Округи УПА-Північ зі ступенем поручника. Відзначився у боротьбі проти російських наїзників у Північній Україні (1944), особливо в битві біля Гурбів. Підвищений до ступеня полковника. Один його відділ смертельно поранив маршала Червоної Армії Ніколая Ф. Ватутіна, командира «Першого Українського Фронту», який по кількох тижнях помер у шпиталі. Еней взятий в полон москалями під час хвороби тифу у підпільній криївці.

Європейська Рада-Свободи, створена в Мюнхені, липень 1967 р., захо-

дами ОУН і АБН. До ЕРС належать організації народів поневолених Росією і комунізмом, які змагаються за їх визволення, і групи народів Західної Європи, прихильні цим змаганням. Перший голова: Оле Бйорн Крафт, кол. міністер зовнішніх справ Данії, від 1974 Іван Маттео Льомбардо, кол. міністер зовнішньої торгівлі Італії, а від 1982 — Джон Вілкінсон, член Парляменту Великої Британії. ЕРС відбуває щодворічні конференції.

Закордонні Частини ОУН, частина ОУН, очолена Степаном Бандерою, що діяла в країнах Західного світу від I Конференції ЗЧ ОУН 1947 р., що відбулася на терені Західної Німеччини. Головою Проводу ЗЧ ОУН вибрано Степана Бандеру, 1950-51 рр. — Степана Ленкавського, 1951-53 рр. Ярослава Стецька, 1954-59 рр. — Степана Бандеру. ЗЧ ОУН перестали існувати від IV Великого Збору ОУН, 1968. В рр. 1959-68 ЗЧ ОУН очолював Степан Ленкавський. ЗЧ ОУН мали шість конференцій, встановили свою організацію в усіх країнах Заходу, в яких проживають українські емігранти, розгорнули міжнародну діяльність, у великій мірі почерез АБН, видавали свої періодичні офіціози «Сурма», «Визвольна Політика», «Шлях Перемоги», «Визвольний Шлях» і ін. ЗЧ ОУН втримували зв'язок з ОУН на Українських Землях.

Федак, Володимир, старшина Карпатської Січі (1939), організатор ОУН в центральній Європі в 1940 рр. (псевдо: Граб), закатований на смерть нацистським садистом Віллі Вірзінгом на Великдень 1943 р.

Федюшка-Брюс (псевдо), організаційний референт Крайового Проводу ОУН на Львівщині під кінець 1940 рр. Загинув у бою з москалями 9-го вересня 1949 р.

Федорів, Петро (псевдо Дальнич), референт Служби Безпеки ОУН в Крайовім Проводі на Західних окраїнах Українських Земель (Закерзоння), схоплений комуні-польськими окупантами у вересні 1947 р., повішений у Варшаві 11-го квітня 1950.

Фрайтаг, Фріц, генерал СС-ів в Німеччині за часів А. Гітлера, командир дивізії «Галичина», ненависник українського націоналізму і расист, завзято поборював в дивізії «Галичина» впливи та зв'язки революційної ОУН, очоленої Романом Шухевичем. Поповнив самогубство 1945 р.

Фуллер, Дж. Ф.С., генерал-майор, англійський стратег і військовий теоретик, автор багатьох творів, прихильник АБН і ОУН, написав есей «Росія не є непереможна» (1951),

Фурман, Артур (псевдо), німець, учасник східно-берлінського повстання (1953), в'язень російських концентраційних таборів, де став співпрацівником членів ОУН-УПА. Випущений на волю, написав книжки «Кров і залізо» (1961) і «Під прапором Бандери» (1964) та багато статей про український націоналістичний рух 1950-их років, про страйки і повстання в російських концтаборах.

Футала, Лев, поручник УПА (псевдо: Лагідний), нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги Першої класи, перейшов рейдом із України до Західної Німеччини. Переїхавши до США, чільний діяч Організації Українського Визвольного Фронту, голова Світового товариства кол. вояків УПА, член Президії Світового Українського Визвольного Фронту.